

הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל

דוח תקופתי: יוני 2008

בלתי חוקי בעליל

התעללות חיילים בעצירים פלסטינים

הוועד הציבורי נגד
עִינוּיִּים
בישראל

הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל מאמין כי עינויים והתעללות מכל סוג שהוא, בכל הנסיבות, אינם עולים בקנה אחד עם ערכי המוסר, הדמוקרטיה ושלטון החוק. הוועד הוקם בשנת 1990 בתגובה למדיניות ממשלתית רבת שנים, שאפשרה שימוש שיטתי בעינויים ובהתעללות במהלך חקירות השב"כ.

ב־30 בספטמבר 1999, בעקבות עתירות הוועד וארגוני זכויות אדם נוספים, אסר בג"ץ, ככלל, על כמה משיטות העינויים וההתעללות שננקטו עד אז. פסיקה זו היוותה התקדמות משמעותית, אולם הותירה פתח לשימוש בעינויים ובהתעללות בישראל. הוועד פועל להגנה על זכויות עצורים ואסירים וליישומו של האיסור המוחלט על עינויים, כמתחייב מערכי המוסר והדמוקרטיה, ומקביעות החוק הבין־לאומי.

פעילות הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל מתאפשרת הודות לתרומות של קרנות בישראל, באירופה ובארצות־הברית ושל אנשים פרטיים בארץ ובעולם. אנו מודים להם על כך.

הקרן החדשה לישראל,

British Embassy in Tel Aviv, Cordaid (The Netherlands), European Commission, Humanitair Fonds (The Netherlands), KIOS (Finland), Mu'assasat, The Secretariat for Support to Human Rights & Good Governance NGOs, RCT (Denmark), Royal Norwegian Embassy in Tel Aviv, SIVMO (The Netherlands), Solidariteitsfonds (The Netherlands), The Sigrid Rausing Trust (UK), United Nations Voluntary Fund for Victims of Torture (Geneva).

דוח זה מבוסס על הפעילות המשפטית של הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל, הנתמכת בידי האיחוד האירופי. תוכנו של הדוח הינו באחריותו הבלעדית של הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל ואינו מייצג את עמדתו הרשמית של האיחוד האירופי.

הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל

דוח תקופתי: יוני 2008

בלתי חוקי בעליל

התעללות חיילים בעצירים פלסטינים

הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל

דוח תקופתי: יוני 2008

בלתי חוקי בעליל התעללות חילים בעצירים פלסטינים

מחקר וכתביה: **נעם הופשטר**
כתיבת הפרק על אודות התעללות לאחר מעצר במשפט הישראלי:
עויד אליהו אברם
כתיבת נספח על אודות התעללות בעצורים במשפט הבין-לאומי:
ד"ר יובל גינבר

איסוף מידע: **עידו הופשטר, מוחמד טורק**
עריכת לשון: **מיכאלה קלי**
עיצוב גרפי: **להב הלוי**
צילום: **מיקי קרצמן**
מפה: **שמחה לבנטל**

תודה לכל אלה שהעירו ותרמו לפרסום זה:
עויד סמאח אלחטיב-איוב, הגב' ימינה ברנס, מר רון דודאי, מר זאב זמיר,
מר ליאור יבנה (מנהל המחקר של "יש דיין"), מר יואב לפ, מר כרמי לקר, גב' אורה מגן,
ד"ר ישי מנוחין, עויד תחריר עתיאמלה-מהנא, מר רועי פלד (מנכ"ל התנועה לחופש
המידע בישראל), גב' חנה פרידמן, מר אופיר פוירשטיין, מר לואיס פרנקנטלר,
עויד יערה קלמנוביץ וחברי תנועת "שוברים שתיקה".

הוועד הציבורי נגד
צ'ינוויץ
בישראל

הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל (ע"ר)

ת.ד. 4634 ירושלים 91046

טל: 02-6429825

02-6432847:0קפ

E-mail: pcati@stoptorture.org.il

www.stoptorture.org.il

תוכן עניינים

5	א. מבוא
7	ב. תיאור התופעה והיקפה <ol style="list-style-type: none">1. פרק הזמן שמיד לאחר המעצר2. שלב ההסעה של העצורים3. שלב השהייה במתקני צה"ל4. התעללות רציפה5. שימוש בכלבים6. התעללות בקטינים7. התעללות בעצורים: היקף התופעה
21	ג. התעללות לאחר מעצר במשפט הישראלי <ol style="list-style-type: none">1. מהי "התעללות" בחוק הצבאי?2. עבירות חלופיות3. הערכים המוגנים ומדיניות הענישה4. דינה של פקודה מגבוה ואחריות מפקדים להגנה על עצורים5. אחריות מפקדים6. חקירת שדה בכפייה
27	ד. הימנעות מאכיפה <ol style="list-style-type: none">1. גופי חקירה בצה"ל2. חקירות מצי"ח ו"תחקירים מבצעיים": בעיות עקרוניות ומעשיות3. העמדה לדין, הרשעות וענישה – חיילים ומפקדים4. ענישה לא מרתיעה5. פתרון אפשרי: הוצאת החקירות מידי הצבא
33	ה. הימנעות מהתמודדות <ol style="list-style-type: none">1. צה"ל: התעלמות והתכחשות2. רשויות המדינה: דממה
42	ו. שינוי המצב והמלצות לפעולה <ol style="list-style-type: none">1. צה"ל2. משרד הביטחון3. ביקורת המדינה4. הכנסת
46	ז. סיכום
48	נספח: התעללות בעצורים במשפט הבין-לאומי

”עד כמה ההתנהגות של הכאת פלסטיני
כפות היא התנהגות שכיחה בקרב?”

”לצערי הרב אני רוצה להודות על
משהו שאנו לא נמצאים בו בידע מלא,
המקרים האלה הם לא מקרים כל כך
חריגים בכמות שלהם, פשוט על חלקם
יש שת יקה, חלקם נעשים גם בצורה
יותר מתוחכמת ויותר עבריינית...
המקרים האלה, שעצורים פלסטינים
מוכים על ידי חיילים ושוטרים, הם
מקרים של צערי הגדול, הם קורים מדי
פעם, לגבי רבים מהם אין תלונה ויש
סביבם קשרי שת יקה כאלה או אחרים,
שלפעמים אנו יודעים עליהם רק
שנים אחרי זה ועוד בכלל דרך הודעות
אנונימיות של שוברים שת יקה ואחרים,
דרך התקשורת או דרכים אחרות.”

מתוך עדותו של אלוף־משנה
יוסי בכר, לשעבר מפקד חטיבת
הצנחנים, במשפט אחד מחייליו
בחטיבה שהואשם בהתעללות
בעצור פלסטיני כפות,
11.4.2006

5 בפרק הראשון של הדוח נתאר את התופעה. נבחנו בין התעללויות בעצורים מיד לאחר מעצמם, בזמן הסעתם, ובעת שהם מוחזקים במחנות צה"ל לפני העברתם לגורמי כליאה או לרשויות אחרות. נראה כי התופעה היא כוללת ומקיפה, ואינה מיוחדת לפרק זמן, לאזור או ליחידה צבאית מסוימים. כדי להמחיש את התופעה נתאר פגיעות נפוצות של חיילי צה"ל בעצורים פלסטינים. חלוקת התופעה לשלבים נעשתה כדי להצביע על נקודות-כשל מרכזיות ועל הזדמנויות לטיפול בתופעה; בשטח, לפעמים ההתעללות נמשכת מרגע המעצר ועד להעברת העצור מידי צה"ל. נתייחס ספציפית להתעללויות של חיילים בעצורים קטריים ונעמוד גם על תופעת ההתעללות בעצורים באמצעות כלי תקיפה ונישוע.

הפרק השני יעסוק בהוראות המשפט הישראלי המתייחסות לתופעה. נראה כי פקודות הצבא, חוק השיפוט הצבאי והחוק הישראלי החל בשטחים אוסרים כל התעללות בעצורים באיסור מוחלט וללא תלות בנסיבות, ומתייחסים לעניין בחומרה יתרה.

בפרק השלישי נתאר כיצד - למרות חומרתה המוסרית והמשפטית הברורה - מגובה תופעת ההתעללות בעצורים במערכת אכיפת רופסת, הממטעת בחקירות ובהגשת כתבי אישום. פרק זה מתבסס, בין היתר, על נתונים שהתקבלו מצה"ל בנושא.

הפרק הרביעי יבחן את ההתייחסות של צה"ל של משרד הביטחון ושל הכנסת לתופעת ההתעללות בעצורים פלסטינים. הצבא, מתברר, אינו מכיר בתופעה של התעללות בעצורים ומתעקש כי מדובר באירועים חריגים. התכחשות זו פוגעת בסיכוי לטפל בתופעה כראוי. בדומה מתקבל רושם ברור כי משרד הביטחון וגם הכנסת נמנעים מלפקח על צה"ל בעניינים אלה - ובכך חולקים באחריות לתופעה ומגבים אותה.

דוח זה עוסק בפגיעה של חיילי צה"ל בעצורים פלסטינים כבולים.¹ מטרתו: לתאר את התופעה - היקפה, שכיחותה, וחומרתה המוסרית, המשפטית והמעשית - ולתת לה פומבי; לעמוד על אופן ההתמודדות של המערכת הצבאית ושל הממונים עליה עם התופעה; להבהיר את איסורה המוחלט של התופעה לפי החוק הישראלי והבין-לאומי ולתבוע את ביעורה, תוך מתן מידע וכלים מועילים לנופים הרלוונטיים. הדוח מסתמך על עדויותיהם של פלסטינים שנעצרו על ידי חיילי צה"ל, על עדויות של חיילים שהשתתפו במעצרים בזמן שירותם הצבאי, על מידע שהועבר על ידי צה"ל ועל מידע שהתפרסם בכלי התקשורת, ועל התייחסויות של בעלי תפקידים במערכת הביטחון ובדרג המדיני בישראל לתופעה זו.

בבסיס הדוח - 90 עדויות שהגיעו לוועד הציבורי נגד עינויים בישראל (להלן: 'הוועד') לגבי מעצרים של פלסטינים בין יוני 2006 לאוקטובר 2007, בהן תוארו צורות שונות של פגיעות קצרות. כאילו לא די במספר גדול זה של מקרים, התלונות מצביעות על תופעה רחבה בהרבה, שהיא פלסטינים רבים הנפגעים במהלך מעצמם או אחריו אינם מתלוננים,² וגם אלה שמתלוננים אינם מגיעים בהכרח אל הוועד. העיסוק במקרים שהתקופה האחרונה בלבד, שמטרתו להמחיש את דחיפות הטיפול בתופעה, מעיד אף הוא על קיומם של מקרים רבים נוספים של התעללות בעצורים. כפי שיוזגם ברחבי התופעה של התעללות חיילי צה"ל בעצורים פלסטינים החלה הרבה לפני שנת 2006, והעדויות לקיומה נפרשות על פני עשורים רבים. יתרה מזאת: מאז תחילת האינתיפאדה השנייה מספר המעצרים הוא חסר תקדים ועומד על אלפים בכל שנה;³ פעילות המעצרים נמשכת כל השנה ומתבצעת על ידי רבות מהיחידות הקרובות של צה"ל. ברור אם כן שהמקרים הנדונים כאן הם בבחינת קצה הקרחון של תופעה רחבה הרבה יותר, נפוצה ומתמשכת, המקבלת ביטוי חמור במיוחד בשמונה השנים האחרונות.

נתוני המעצרים שבאתר של דובר צה"ל.

3. השב"כ מדווח על 4,000 עצורים בשטחי הגדה הכבושים בחודשים ינואר עד אוקטובר 2007, ועל כ-5,000 עצורים בשנת 2006. ראו עמ' 12 במסמך "סיכום שנת 2007 - נתונים ומגמות בטור הפלסטיני"; <http://www.pmo.gov.il/PMO/Communication/Spokesman/sbkspoke/shabter010108.htm>. נתונים אלה דומים לסיכום

2. בין היתר, נפגעים רבים בוחים שלא להתלונן בשל הגבלות תנועה שישאל מטילה, בשל יחס גרוע מצד אנשי כוחות הביטחון שעמם הם באים במגע בעת הגשת התלונות ובשל נטיית הרשויות להעדיף את הגרסאות של אנשי כוחות הביטחון המעורבים באירועים על אלה של המתלוננים; ראו מצב זכויות האדם בשטחים הכבושים, סיכום לשנת 2007, בצלם, ינואר 2008, עמ' 28-29.

1. גם חיילי משמר הגבול מבצעים מעצרים בשטחים הכבושים, וגם במהלכם מתרחשת לעתים התעללות בעצורים. ההתייחסות כאן לצה"ל בלבד נועדה למקד את הבדיקה ואת ההמלצות המערכתיות.

תופעת ההתעללות בעצורים אינה נפרדת מתופעות אחרות של שימוש בכוח לרעה כלפי פלסטינים, כגון התעמרויות במחסומים או עינויים בחקירות. עדיין ראוי להאיר תופעה זו בנפרד - הן בשל מאפייניה המיוחדים והן בשל הצורך בבדיקה מעמיקה שתאפשר שיפור ממשי במצב. הצעד הראשון להתמודדות עם התופעה ולחיסולה חייב להיות הכרה בקיומה. אנו מקווים שהמְרָאָה שייצב הדוח בפני צה"ל ובפני הציבור תקדם את ההכרה בעובדה הקשה כי מזה זמן רב חיילי צה"ל מתעללים בעצורים פלסטינים בכל רחבי השטחים, כמעשה של שגרה. כאמור, הכרה זו היא הצעד הראשון וההכרחי לביעור התופעה.

אם כן, הפרק השלישי והרביעי יתארו את הכשלים הנור־מטיביים והמעשיים העומדים בבסיסה של תופעת ההתעללות. כפי שיודגש בפרקים הללו, מסתבר שהמערכות הממוסדות כולן סובלות מליקוי מאורות ביחס לתופעה. נדמה כי גם אם צה"ל מעוניין שחייליו לא יתעללו בעצורים פלסטינים, בפועל הוא נגוע במחדלים חמורים ומתמשכים בכל הרבדים המעשיים הנוגעים לתופעה. בראשם של מחדלים אלו ניצב היעדרם המוחלט של נהלים והנחיות מבצעיות באשר להתייחסות לעצורים לפני כליאתם במִתְקַן מוסדר.

הפרק החמישי והאחרון מביא בפני הגורמים האחראים לתופעה - צה"ל, משרד הביטחון, הכנסת והציבור - שורה של המלצות ריאליות למיגור תופעת ההתעללות בעצורים, המעוגנות במידע המוצג בפרקים הקודמים כמו גם במשִׁי־פט הישראלי ובמשפט הבינלאומי.

כנראה שהג'יפ אחר, ובזמן שעמדנו על המדרכה הם השתעשעו בכך שהיכו אותי בצווארי לפי תור. הושיבו אותי על האדמה, ואחד מהם נתן לי מכה חזקה על אוזני הימנית ובמשך כרבע שעה לא חשתי את האוזן. כשהג'יפ בושש להגיע הם הורידו אותי מהכביש אל מקום שומם, מקביל לכביש, כשגבי אליהם, יידו בי אבנים והתחרו ביניהם מי יכול לקלוע אל ראשי [...]. כל אחד מהם יידה בי מספר אבנים.

ב. תיאור התופעה והיקפה

7 מקרי ההתעללות שנבדקו העידו העצורים כי נאזקו באופן מכאיב. לעתים קרובות החיילים משאירים את האזיקונים מהודקים למשך זמן רב, הרבה פעמים למשך שעות ארוך כות, ופגיעתם כואבת ונושאת פוטנציאל של נזק קבוע.⁵ לעתים מובילה תלונה על הכאב להתעללות נוספת, כפי שהעיד ראמי מופיד ג'ומעה:

י" [...] בתוך הגיפי הותקפתי על-ידי החיילים בבעיטות ובקתות הרובים על כתפי, וזאת לאחר שהתלוננתי על הכאבים שגרמו לי האזיקים.⁶ חייל צה"ל שהשתתף בביצוע מעצרים רבים בחברון בקיץ 2006 תיאר התנהגות דומה מאוד:

י"הוא [אחד החיילים] תפס אותי [העצור], העלה על האביר [כלי-רכב בשימוש צה"ל], בום, הכניס אותו במדרגה. הבן אדם הזה רצה לבכות, הוא לא רואה כלום והיו מהדקים את הפלאנלית, מה מהדקים אותה, שהעניינים היו יוצאות. היו מהדקים את האזיקון, היה אחד מהמגזימים, כל פעם מישוהו היה צריך לחתוך ולשים לו חדש. היה מהדק אותו עם הרגליים, אני אומר לך, היה תופס אותו עם הרגליים והוא בוכה יזה כואב לי, זה כואב לי. הוא היה אומר טוב מאוד, לא סתם זה כואב לך. אני אומר לך, היה סוגר לו את זה וכל פעם שהוא היה בוכה – היה נותן לו סטירה. היה בוכה והיה מהדק לו את הפלאנלית, היה בכונה מכאיב להם.⁷

בתגובה לפניית הוועד לא הצליח דובר צה"ל להעביר לעיוננו תקנות, נהלים או פקודות כלשהן הנוגעות לאופן השימוש באזיקוני פלסטיק. בהמשך נראה שוב ושוב כי מבצעי מעצרים בצה"ל מאופיינים בהיעדר הנחיות לגבי אופן הטיפול בעצורים.⁸ הוראה מס' 9810 של קצין מש"טרה צבאית ראשי דווקא מתייחסת בפרוט לשימוש באזיקים – אך רק לגבי עצורים שכבר נקלטו במתקן מעצר.

מעצרים של פלסטינים על ידי כוחות צה"ל מלאה כמעט תמיד בהפעלת כוח, הכרוכה בשאלות של צורך ועל מידה. אלה תלויות במצב העניינים בעת המעצר – מצב שיוכל להיות נתון לתיאורים ולפרשנויות שונות. מעל כל אלה תולה הבעיה היסודית – פוליטית, משפטית וערכית – בדבר עצם הימצאותו של צבא ישראלי בשטחים ובדבר השליטה הישראלית על האוכלוסייה האזרחית הפלסטינית.

אולם, התופעה הנדונה בדוח זה אינה נתונה לפרשנות ואינה תלויה באף אחד מהספקות שאופפים את המציאות בשטחים. ברגע שבו עצור מפסיק להוות סכנה למבצעי המעצר חל איסור מוחלט לפגוע בו, והוא נתון לחסותם – ותחת אחריותם – של מבצעי המעצר, עד שיועבר למתקן כליאה או לרשות אחרת, או ישוחרר. החיילים הם האחראים לשמירה על כבודו ועל שלמות גופו של העצור, כמו גם על שאר זכויותיו היסודיות. מהעדויות הרבות עולה שככל שהדבר נוגע למעצר פלסטינים על ידי כוחות צה"ל, תמונת המצב בשטח הפוכה: עצורים פלסטינים חשופים באופן שגרתי לפגיעה ולהשפלה מידי חיילי צה"ל.

כדי להקל על הגורמים האחראים לתופעת ההתעללות בעצורים את הטיפול בה, החלטנו לנתח את מקרי ההתעללות על פי שלושה שלבים המאופיינים, כל אחד, בנקודות תורפה שונות המגבירות את הסיכון לעצורים: פרק הזמן שמיד לאחר המעצר; שלב ההסמעה של העצורים; והשלב שבו העצורים שוהים במתנת צה"ל ובמתקני טרם שחרורם או טרם העברתם למתקן מעצר מוסדר.⁴

1. מיד לאחר המעצר

(א) איזוק פוגעני

במקרים רבים חיילים מכים את העצורים עם ביצוע המעצר, זמן קצר לאחר שכלבו אותם. עצורים רבים סובלים מאיזוק פוגעני: ידיו של העצור נכבלות באזיקוני פלסטיק הניתנים רק להידוק ולא לשחרור או לנצירה. ב-30 מתוך 90

8. הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל הפנה לדובר צה"ל שתי סדרות של שאלות בתהליך הכנת הדוח: הראשונה ביום 20.10.2007 והשנייה ביום 17.2.2008. בסך הכול המתין הוועד לתשובות של דובר צה"ל יותר מחצי שנה (תוך שליחת תזכורות). אלה הן "פניות הוועד לדובר צה"ל שאליהן נתייחס בדוח.

6. מתוך תצהיר שנתן ביום 13.6.2007 בפני עו"ד מאהר תלחמי מהוועד הציבורי נגד עינויים בישראל.

7. מתוך עדותו של סמל ראשון שהוצב בחברון עד אמצע שנת 2007. העדות הועברה על ידי ארגון "שוברים שתיקה".

5. אפילו בעמדתה הרשמית של מדינת ישראל הוכר כי "איזוק ממושך... עלול לגרום לפצעים בידיו וברגליו של נחקר"; ראו בניצ' 5100/94 הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל ואח' נ' ממשלת ישראל, ראש שירות הביטחון הכללי ואח', סעיף 12. לא כל שכן כשמדובר באיזוק הדוק ובאיזיק פלסטיק.

4. בדוח זה "מתקן מוסדר" הוא בית סוהר, מתקן כליאה של השב"כ או מתקן כליאה בשטחים שזה ייעודו.

שם מודגש כי "השימוש ייעשה באזיקי מתכת בלבד" וכי "יש לבצע את פעולת הנצירה של האזיקים על מנת למנוע פגיעה בעצור (בכלי דם בעיקר)". כפי שראינו, לא-החלתן של ההוראות על כל שלבי המעצר יש תוצאות עגומות.

(ב) התעללות ואיומים

נוהג נוסף הוא התעללות ואיומים – לעתים כחלק מחקירה מאולתרת שהחיילים מבצעים בשטח ולעתים ללא תכלית נראית לעין. כך, למשל, תיאר סמיח אלחוח את שהתרחש בביתו שבעיר העתיקה בשכם בבוקר ה-26.4.2007, לאחר שנכנסו לשם חיילי צה"ל:

"הכניסו אותי לחדר בבית, הושיבו אותי בשיבת צפרדע, אקו את ידי באזיקוני פלסטיק לאחור. קשרו לי את העיניים, התחילו לשאול שאלות [...] אחד מהחיילים כיוון אקדה לראשי, דרך אותו, ואמר שיש לי אקדה והוא רוצה אותה. אמרתי שאין לי. הם חיפשו בבית ולא מצאו כלום."⁹

רדואן סווידאן, שנעצר אף הוא בביתו שבשכם, בתאריך 15.1.2007, מסר כי:

"[...] אמרתי לאחד החיילים שאני לא מחביא מתאבדים אצלי. הכניס אותי לחדרי והתחיל לחקור אותי על מטענים, וכשאמרתי שאין לי ושאני לא מכיר מבוקשים ומתאבדים, קרא לעוד שלושה חיילים. לאחר שנתנו לי שתי סטירות על הפנים [הם] נכנסו והתחילו לצעוק בעברית ולהכות אותי באגרופים וברגלים על ראשי ובעיקר על גבי ורגלי. זה נמשך מספר דקות והיה איום.¹⁰ אמרתי להם עוד פעם שאין לי שום דבר, הקצין שלף סכין מכיסו, שם אותו על צווארי ואמר לי: 'עכשיו אני הורג אותך'. אך כשהאיום לא עזר להם, הוא אמר להם – לחיילים – בעברית, 'עכשיו תשברו את הבית ותשרפו אותו'.¹¹

אחמד יאסין, גם הוא משכם, סיפר על מעצרו ביום 10.7.2006:

"נעצרתי על ידי החיילים ואנשי המודיעין מבית העלמין דיר שרף [...] השליכו אותי על האדמה, על בטני, והחלו לבעוט בי, במיוחד על ירכי [...]. הם הובילו אותי למכונית ולפתע היכה אותי חייל אחד על אמצע גבי [...].

כנראה שהגיפ אחר, ובזמן שעמדנו על המדרכה הם השתעשעו בכך שהיכו אותי בצווארי לפי תור. הושיבו אותי על האדמה, ואחד מהם נתן לי מכה חזקה על אוזני הימנית ובמשך כרבע שעה לא חשתי את האוזן. כשהגיפ בושש להגיע הם הורידו אותי מהכביש אל מקום שומם, מקביל לכביש, כשגבי אליהם, ידו בי אבנים והתחרו ביניהם מי יכול לקלוע אל ראשי [...]. כל אחד מהם יידה בי מספר אבנים."¹²

כאשר המעצר מתבצע במחסום, העצורים נתונים לחסדי החיילים עד העברתם למקום מעצרם. בשלב ביניים זה עצורים רבים סובלים התעללות חמורה, לעתים בחדרון שבמחסום ולעתים בנקודה נסגרת בקרבתו.

חייל ששירת בחברון פרק זמן מסוים בין השנים 2005-2007 סיפר:

"ישנו אחים הלכו במחסום בית מרקחת, שזה מכונת בידוק כזאת, הלכו ופשוט עברו אותו. הם צפצפו, אז צעקו להם לעצור ולחזור, והם לא כל כך שמעו או לא כל כך רצו לשמוע. פשוט אחד החברה שהיה שמה רץ, תפס אותי, ויש שמה מין עמדת ברזל כזאת בצד [...] דחף אותי פנימה, נתן לו מכות איזה חמש דקות והלך. הילד [בן עשר] הלך [...] יצא משם אחרי איזה רבע שעה מדדה."¹³ עבדאללה סלים, שנעצר ב-26.12.2006 במחסום "הקונ-טינר", סבל מיחס דומה:

¹¹ עדות מס' 89, עמ' 100, בתוך קובץ עדויות "שוברים שתיקה" מחברון, 2007-2005: http://www.shovrimshatika.org/UserFiles/File/Shovrim_Shtika_Heb_Int.pdf.

¹¹ מתוך תצהיר שנתן ביום 10.10.2007 בפני עו"ד סמאר סמעאן מהוועד הציבורי נגד עינויים בישראל.

¹² מתוך תצהיר שנתן ביום 13.8.2006 בפני עו"ד עוקה לואי מהוועד הציבורי נגד עינויים בישראל.

⁹ מתוך תצהיר שנתן ביום 1.7.2007 בפני עו"ד תנריד שביטה מהוועד הציבורי נגד עינויים בישראל.

¹⁰ מתוך תצהיר שנתן ביום 20.2.2007 בפני עו"ד מוחמד אבו-ריא מהוועד הציבורי נגד עינויים בישראל.

"נשארתי במחסום בקור העז ותחת הגשם קרוב ל־3 שעות עד שהגיעה ניידת משטרה ישראלית [...] החיילים הנמצאים שם היכו אותי כשעיניי קשורות וידיי כבולות לאחור באזיקי פלסטיק. הם היכו אותי מספר פעמים ברגליי ובאחוריי עם האלות, ובכל פעם שהבעתי מחאה על היחס הרע הם הגיבו במכות. הם גם נתנו לי אגרופים על פניי, ובייחוד על פי שהתחיל לדמם, אך הדבר לא השפיע עליהם בכלל."¹⁴

2. בנסיעה

הסעתם של העצורים ממקום המעצר למתקני מעצר, לעֵת תים עם חניות ביניים, היא מוקד נוסף להתעמרות ולהשֵׁר פלה. גם כאן נתרכז רק בסוגי התעללות נפוצים, שאינם ממצים את מגוון ההתעללויות שתיארו העצורים. ראשית מתברר כי הצורה המקובלת להסיע עצורים פל־סטינים בכלי רכב של צה"ל היא על רצפת תא הנוסעים של הרכב. כמעט בכל המקרים סיפורי העצורים כי הושבו, הושכבו או נזרקו על רצפת הרכב. נדמה כי בעיני החיילים מדובר בנורמה, שכבר אין מקדישים לה מחשבה. נוסף על ההשפלה שבעצם ההורדה לרצפה, מצב זה הוא פתח להתעללויות נוספות: לעתים תכופות החיילים מניחים את רגליהם על גופו או ראשו של העצור; נוסף על כך החיכוך ברצפת הרכב החשופה, החמה בדרך כלל, גורם לפצעים ולשפשופים. גם לעניין זה לא מצא דובר צה"ל פקודות או נהלים כלשהם המסדירים את אופן הסעת העצורים. הנסיבות שמזמנת הסעת עצורים ממקום המעצר, כפי שהיא מתבצעת בדרך כלל בצה"ל, מקשות על יכולת הפיקוח ומקלות על המתעללים: העצור סגור בתא קטן יחד עם החיילים; לאחר מעשה קשה להבחין בין פגיעות שנגרמו בזמן המעצר לכאלה שנגרמו בנסיעה; לעתים קרובות נרצת בקבוצת החיילים דינמיקה של השפלה והתעללות;

9 המפקד נוסע בדרך כלל לצד הנהג וחיילי הצוות אינם נתוֹרים לפיקוחו ולו למראית־עין; קולו של העצור נבלע בקור לותיהם של החיילים וברעש המנוע ובכל מקרה אינו מגיע אל מחוץ לרכב – וכך אפילו החשש הקטן ביותר מפיקוח חיצוני נעלם. לוחם בסיירת צנחנים, שהשתתף בביצוע מעצרים רבים, סיפר:

"בדרך־כלל מפקד יושב מקדימה ובעצם מנותק מהצוות שיושב מאחורה. יחד עם הצוות נמצא העציר. התחלתי לשמוע ששני חבריה מהצוות פה מרביצים, ופה נותנים כפה ופה בעיטה, ושמתני גם על מקרים גרועים יותר [...] אני המשכתי בפ־עילות המבצעית והכל היה פחות או יותר בסדר. כשהיינו מסיימים מעצר וחוזרים אחורה אז היו, כשאני הייתי לפחות נוכח, כל מיני מכות קטנות, כל מיני בעיטות קטנות [...] שאני הפסקתי אותן זה גרר המון מתיחויות בתוך הצוות [...] 'מה אתה דואג להם?' 'הבחור הוא מבבל' [...] וכל מיני דב־רים כאלה [...] אחר כך הבנתי גם שלפעמים היו משתמשים בקליע של רובה, והיו מצמידים את זה לאוזן ומעקמים ככה ואז אני לא הייתי רואה. והעֵציר לא היה צועק, הוא מפחד [...] סה"כ זה היה מסתיים במכות קטנות, זה לא היה מה שבדרך־כלל שומעים [...] במעצר בשכם [...] הכנסנו אותו [עציר] לאביר. יצאנו מתוך שכם [...] פתאום אנחנו שומעים פוף. כאילו משהו חטף חתיכת מכה [...] ואז כולם התעוררו, יוצאים החוצה, ואנחנו רואים את הבחור ועוד אחד ואת העציר מחוץ לרכבים, והעציר עם חתך די רציני במצח [...] ואז כולם [...] אומרים: לא, הוא נפל מהמדרגה של הספארי [משאית בשימוש צה"ל]. זה היה נראה מצוץ מהאצבע כבר מלכתחילה [...] הבחור היה קשור

14

מתוך תצהיר שנתן ביום 4.1.2007 בפני עו"ד פהמי עוויוו מהוועד הציבורי נגד עינויים בישראל.

עם ידיים מאחורי הגב. אני חושב שגם הייתה לו פלנלית על העיניים [...] בדיעבד מסתבר שהבחור ועוד אחד מהצוות שלי באו לאביר שם העציר היה עם לוחמים מצוות אחר [...] וביקשו את העציר [...] אמרו שרק רוצים להצטלם איתו [...] הבנתי שהם צילמו אותו פעמיים [...] ואז הוא עמד ליד המדרגה של הספארי והבחור מהצוות שלי עמד על המדרגה של הספארי, עזה בעצם גובה של 1.30 מ', ומהמדרגה של הספארי הוא פשוט בעט לו בראש [...]”¹⁵.

עבד־אכ־עזיז אמריה מספר את סיפור מעצרו, ובו מא־פיינים דומים:

”[...] ככלו את ידיי לאחור עם אזיקי פלסטיק, קשרו את עיני עם סרט מבד והעלו אותי לנייפ צבאי שלקח אותי למחנה עציון [...] כשהעבירו אותי למחנה עציון, הם היכו אותי מכות כואבות ומשפילות. הם נתנו לי אגרופים על ראשי והכו אותי עם קתות הרובים בגבי. בדרך, הורידו אותי מהנייפ הצבאי והעלו אותי על משאית צבאית, וגם במשאית היכו אותי. הם נתנו לי בעיטות בכל חלקי גופי והכו אותי בעורפי עם הידיים [...] כשהגעתי למחנה עציון ידיי היו כבולות מאחורי גבי ועיני היו קשורות עם סרט לבן. הם גררו אותי כדי שארד מהמשאית כשאני לא רואה שום דבר, וכך הלכתי בתוך המשאית עד שנפלתי על האדמה כי הם לא הזהירו אותי שהמשאית גבוהה ושאני מתקרב לקצה. נפלתי על האדמה על פני וברכיי, והם התנפלו בבעיטות בגבי, בטני ורגליי, ובאגרו־פיים על פני עד שהגעתי לחדר החוקר”¹⁶.

יוסף סאחלי, שנעצר בביתו במחנה הפלסטים בלאתה ב־6.1.2007, סבל אף הוא התעללות במהלך נסיעה. כאשר עצר הנייפ שבו הוסע במחנה שבי שומרון, ניסה סאחלי להסתכל החוצה:

”חייל שהיה בתוך הנייפ נתן לי מכה בקת הרובה בגב שלי. תוך כדי נסיעה החיילים היו שואלים אותי לשמי, ואז היו מרביצים לי ללא כל סיבה. הם נתנו לי מכות בפנים וירד לי דם מהאף וגם מהפה. הם גם משכו אותי לקום ואז פגע ראשי בתקרת הנייפ, ואז גם קיבלתי חתך בראש וירד לי דם”¹⁷.

3. במתקני צה״ל

לעתים מזומנות, טרם שחרורם או טרם העברתם למתקנים של השביכ או של שירותו בתי-הסוהר, העצורים שוהים במתקני־מעצר מאולתרים – לעתים חדר או מכולה – במד חנות צה״ל. מהעדויות עולה כי תופעת ההתעללות בעצורים כפותים נמשכת גם שם.

מונצר נעיראת, שנעצר במחסום קבאטיה ב־31.3.2007, סיפר:

”[...] העלו אותי לנייפ אחר והעבירו אותי למחנה אחר. נאמר שזה מחנה סאלם. הורידו אותי שם לשעתיים־שלוש. במחנה הזה הכניסו אותי לחדר קטן והכו אותי על רגליי. הושיבו אותי על הרצפה. אחר־כך הרגשתי שאחד החיילים לקח משהו מהרצפה והכה אותי בו על ראשי ועל כתפי [...] אחר כך הוציאו אותי לחצר בטון, הם קשרו את האזיקים שבידיי בחבל בעמוד בטון והושיבו אותי על הרצפה, והיו מכים אותי. מדי שעה או חצי שעה היו מכים אותי על הפנים [...]”¹⁸.

אלוף־משנה יוסי בכר, מפקד חטיבת הצנחנים לשעבר, הוסיף וסיפר כי במקרה אחד מני רבים של התעללות בע־צורים פלסטינים, הוא העמיד קצין לדין משמעתי משום שהלה –

”[...] נתן הוראה לקשור עצור כזה לנדר כי לא היה רכב שייקח את העצור, הכוח סיים פעולה ולא

.18

מתוך תצהיר שנתן ביום 28.5.2007 בפני עו״ד סמאר סמעאן מהוועד הציבורי נגד עינויים בישראל.

.17

מתוך תצהיר שנתן ביום 20.5.2007 בפני עו״ד מאהר תלחמי מהוועד הציבורי נגד עינויים בישראל.

.16

מתוך תצהיר שנתן ביום 5.1.2007 בפני עו״ד פהמי עוויו מהוועד הציבורי נגד עינויים בישראל.

.15

מתוך עדותו של לוחם בסיירת הצנחנים שהשתחרר בחודש נובמבר 2005. העדות הועברה על ידי ארגון ״עוברים שתיקה״.

11 חור, ולכן איבדתי את שיווי המשקל ונפלתי לאחור, דבר שגרם לי כאבים בגב, והחייל היה צוחק עליי. השאירו אותי בחדר הזה עד בוא היום השני כשאני כבול בידיים ועיני מכוסות. קרוב לשעה שבע בערב נכנסו שבעה חיילים לחדר ונשארו עד הבוקר. החיילים האלה שהיו אתי בחדר עד הבוקר לעגו וצחקו ממני, והיו דוחפים אחד את האחר מעליי.²⁰

עבד אלחכים קבאני נעצר ב־28.9.2006 במחנה עוקבה, וסבל התעללות מרגע המעצר ועד שירד מרכב המעצר:

י" [...] ביקשו ממני לצאת מהבית וחייבו אותי להוריד את כל הבגדים שעליי חוץ מהתחתון [...] פניתי לנדר קרובה ושם כבלו את ידי וכיסו את עיני, והלכתי שש־מאות מטרים כשאני ערום, כבול ומכוסה עיניים. אחר־כך העלו אותי לרכב שנראה לי רכב להעברת חיילים. היה ברכב חייל אחד ואיתו היה כלב משטרה. הוא תקף אותי והכה אותי בנשקו מספר מכות על כתפי הימנית ועל הירך השמאלית, והוא נתן לכלב לדרוך עליי כשאני שוכב על רצפת הרכב על בטני, זה נמשך בין רבע שעה לחצי שעה. אחר־כך החליפו את הרכב וכשירדתי מהרכב החייל חייב אותי לכרוע על הרצפה, כשפניי נמצאות בין רגליי הכלב האחוריות [...] אחרי הח־קירה העבירו אותי בנייפ צבאי [...] תחתית הגייפ הייתה חמה מאוד. היו בתוך הגייפ מספר חיילים שאכלו ושרו, והיו זורקים את הזבל והשאריות של האוכל עליי. כשהייתי אומר להם שתחתית הגייפ חמה מאוד, אחר החיילים היה דורך על נבי כשאני שוכב על בטני על רצפת הגייפ, עד שכל גופי נוגע ברצפת הגייפ החמה.²¹

סיפורו של נדאל שתיה מכפר סאלם, שנעצר עם שניים מאחיו בביתו, בליל ה־8.10.2006, חמור לא פחות:

ישן בלילה ובבוקר לא היה מי שייקח אותו ופשוט קשרו אותו אל הגדר ליד שער הכניסה לבסיס.¹⁹

הנסיבות הן, שוב, בגדר פרצה הקוראת לנגב. הטיפול בע־צורים אינו נמצאת בתחומי האחריות של איש. פעמים רבות הם מוטלים בחוץ או בתאים מאולתרים במשך שעות ואפ־ילו ימים, וכל חייל יכול להטיל עליהם את מרותו. בשהותם הזמנית במתקני צה"ל - טרם שחרורם או טרם העברתם למתקנים מוסדרים - נתון גורלם של עצורים פלסטינים לשרירות לבו של כל עובר-אורח לובש מדים.

4. התעללות רצופה

כאמור, תיאור ההתעללויות שלבי המעצר נועד להצ־ביע על נקודות תורפה ובכך לאלץ את האחראים הישירים לתופעה להפסיק להתעלם ממנה ולפעול לביעורה. עם זאת בל נטעה: במקרים רבים עצורים סובלים מהשפלה ומהתעללות מתמשכות ורציפות במשך כל שלבי המעצר שתוארו לעיל; וברור כי הם והמתעללים בהם אינם מתעכ־בים על ההבחנות שנקטנו.

כך, עז־א־דון וואקד, שנעצר ב־13.9.2006, הותקף הן ברכב המעצר והן במחנה הצבאי בו הוחזק:

"כשנעצרתי, החיילים כבלו את ידי לאחור באזיקי פלסטיק, וכיסו את עיניי. החיילים השאירו אותי במחסום כמעט שעה, ואחר־כך הכניסו אותי לגייפ צבאי. בתוך הגייפ, שני חיילים שהצלחתי לראותם מבעד לחתיכת הבד שעצמו בה את עיניי, תקפו והכו אותי ברגליהם [...] הם גם זרקו עליי אשפה. אני מצהיר שאני יכול לזהות את שני החיילים האלה אם תהיה לי ההזדמנות לכך [...] אחרי עשר דקות העלו אותי לגייפ אחר והעבירו אותי לשב־שומרון, שם הכניסו אותי אחד החיילים שאני יכול לזהותו לחדר, והעלה אותי על מכשיר ריצה והפעיל אותו למרות שידיי היו כבולות לא־

21.

מתוך תצהיר שנתן ביום 29.1.2007 בפני עו־ד פהמי שקיראת מהוועד הציבורי נגד עיניים בישראל.

20.

מתוך תצהיר שנתן ביום 12.10.2006 בפני עו־ד מאהר תלחמי מהוועד הציבורי נגד עיניים בישראל.

19.

מתוך עדותו בישיבת הכוחות במשפטו של טוראי ניר, מיום 11.4.2006. פרוטוקול הישיבה הועבר על ידי דובר צה"ל לבקשת הוועד הציבורי נגד עיניים.

5. שימוש בכלבים

אחת התופעות שאינן מיוחדות לשלב מסוים של המעצר הוא השפלה והתעללות בעצורים באמצעות כלבים המ- שמשים את צה"ל.

מאז ספטמבר 2000 תגבר צה"ל את השימוש בכלבים בש- טחים הכבושים. הכלבים מאומנים ופועלים במסגרת יחידת "עוקץ", שהוקמה כדי להיעזר בכלבים במשימות חילוץ.²³ הכלבים נמצאים במחסומים ובבסיסים וכן מלווים את חיילי צה"ל בפעולות מבצעיות רבות, כולל מעצרים. חייל בשם מיכאל, שהיה מפקד צוות ביחידת "עוקץ" והתראיון מטע- מה לכתבה באתר NRG, סיפר באותו ראיון: "כיום מאולפים כלבי היחידה לאחת מחמש יכולות: תקיפה, זיהוי חומרי נפץ, גישוש, חיפוש נשק ותחמושת או חילוץ והצלה".²⁴ בפניה שהעבירה עו"ד יערה קלמנוביץ' מהוועד לפרקליט הצבאי הראשי נכללו שני היבטים מרכזיים הנוגעים לשי- מוש בכלבים בזמן מעצרו של פלסטיני:

"האספקט [...] החמור ביותר, הוא תופעת ההת- עללות המכוונת על ידי שימוש בכלבים. מקרים אלה [...] הם מקרים מזעזעים שחובה לשרשם באופן מהיר ואפקטיבי.

[ובנוסף...] עצם המגע עם הכלבים, שיש בו כדי להפחיד ולהשפיל. על פי דת האיסלאם הכלב הוא חיה טמאה ועל כן מוסלמים רבים חשים השפלה ורמיסה של כבודם בכל מקרה בו כלב נמצא במסך לנוגע או נוגע בהם [...] יש [...] לחייב את החיילים לשמור על הכלבים כך שלא יגיעו לידי מגע עם העצורים כל עוד אין צורך מבצעי ממשי בדבר [...]".²⁵

בתגובה לשאלות הוועד הכחישו בצה"ל את המתואר במ- כתב לעיל. לגבי האינטראקציה בין עצורים לכלבים בשו- במ מהמעצר אישר דובר צה"ל כי "לוחמי יחידת עוקץ ביחד עם כלביהם נוסעים ברכבים הקרביים", שבהם מוסעים

"[...] אחרי שהחיילים ערכו חיפוש בבית ובכל- הבניין הם עצרו אותי ואת אחי [...] העלו אותנו לגיפי הצבאי בכוח ובאלימות ובדחיפות, והיו צו- עקים ומקללים [...] הושיבו אותנו על רצפת הגיפי כשאנחנו כבולי ידיים ועצומי עיניים. אחר-כך מת- ברר שהם העבירו אותנו למחנה חווארה שמדרום לעיר שכם, שם נחקרו על ידי אנשי המודיעין [...] החיילים היו מכים אותנו כשהיכינו בחצר החיצו- נית, כל חייל שהיה עובר על ידנו היה מכה ומקלל אותנו, ואסרו עלינו להישען או לישון. מספר חיילים היו אומרים לנו – 'אם אנחנו החיילים לא ישנו ולא נחנו, אז גם אתם לא תנוחו ולא תישנו [...]'.²⁶

אחר-כך העבירו אותנו למחסום חווארה הצבאי [...] שם הושיבו אותנו על רצפת חדר קטן, מלו- כלכת, על-יד המחסום. החיילים כבלו חזק מאוד את ידינו ועצמו את עינינו. ידי ועיניי כאבו לי מאוד, ולא יכולנו [...] לסבול את המצב הזה יותר, והצל- חנו בדרך כלשהי לשחרר קצת את האזיקים. אחר-כך באו החיילים והתחילו להכות אותנו בנעליהם הצבאיות ובנישק ובידיהם. מבצע המכות חזר על עצמו שלוש פעמים. בפעם הראשונה זה נמשך כמעט רבע שעה, בפעם השנייה אותו דבר, ובפעם השלישית זה נמשך יותר מעשר דקות באופן רצוף וללא הפסקה. היינו צועקים בקול רם. האנשים שעוברים במחסום היו שומעים את צעקותינו [...] אחר-כך לקחו אותנו החיילים הישראלים ומשכו וסחבו אותנו על הרחוב עד לצדו השני של המחסום בכיוון שכם, ושם זרקו אותנו על הרחוב. במקום היו נהגי המוניות שהזעיקו לנו אמבולנס, והעבירו אותנו לבית-חולים כשאנחנו כמעט ללא הכרה [...]".²²

נדאל ואחיו שוחררו כעשר שעות לאחר מעצרו.

22.

מתוך עדות שמסר ביום 13.11.2006 בפני עלי דרגימה מהוועד הציבוני ננד עינויים בישראל.

23.

ראו, למשל, עדי שלם, סיפור מאלף, אתר NRG: <http://www.nrg.co.il/online/35/ART/946/513.html>.

24.

בילי פרנקל, הכלבה הכי טובה שהייתה לי בצוות, אתר NRG, 15.6.2007: <http://www.nrg.co.il/online/35/ART1/595/614.html>.

25.

מתוך מכתבה של עו"ד יערה קלמנוביץ' מהוועד לתת-אלוף אביחי מנדלבליט, הפרקליט הצבאי הראשי, מתאריך 31.12.2007. הפרקליטות הצבאית העבירה את המקרים המפורטים במכתב לחקירת מצ"ח, אולם טרם הגיבה לדרישה המהותית לשפר את הנהלים הנוגעים להפעלת הכלבים.

13 אך הכלב שב ותקף אותו, עד שנורה שוב על-ידי חייל נוסף שנוכח במקום.²⁹ מהתיאורים לעיל עולות שלוש עובדות חמורות: ראשית, כלבי "עוקץ" מאומנים לתקוף לפי אינדיקציות כגון קול, ריח או ריח שאינן תלויות בפקודה הנתמכת בשיקול-דעת אנושי; שנית, הכלבים מסתובבים הרחק ממפעיליהם, עם חיילים שאינם מיומנים בהפעלתם ואינם יודעים תמיד להשתלט עליהם; שלישית, פגיעתם של הכלבים חמורה, ורמות האגרסיביות והנחישות שהם מאומנים להן בתקיפה הן גבוהות מאוד.

התרשמות זו עולה בקנה אחד עם המידע שמסר סא"ל אריק, שהיה מפקד "עוקץ" בשנת 2003: "המטרה של כלבי התקיפה היא לנטרל ולתקוף גורמים עוינים בכל שטח נתון [...] כלב תקיפה שלופת את המחבל לא משחרר".³⁰ קל לדמיין כמה פחד מעורר מגע עם כלב שכזה אצל פלסטיני עצור, שממילא מהווה מטרה פוטנציאלית - וביתר שאת כשהוא כפות ועיניו מכוסות.

צה"ל בוחר להמשיך ולהכחיש את הדברים העולים מעדויות הלוחמים, מעדויות הפלסטינים ומהכתבות שהתפרסמו, היינו: שכלבי התקיפה שבשירותו מעמידים בסכנה ברורה ומוחשית את כל מי שנמצא בסביבתם של אנשים המסומנים כמטרות. בידי הוועד הציבורי נגד עינויים בירשאל יש עדויות על אירועים שבהם הותקפו ילדיהם של מי שהוגדרו כ"מבוקשים", כמו גם אירועים שבהם הותקפו מבוקשים שכבר נפגעו מירי על ידי כלבים שנשלחו לבתיהם. כאן נביא רק את אותן עדויות המתייחסות ישירות לנושא דוח זה - תקיפת עצורים כפותרים.

אחמד ג'מיל שחאדה גיאעוב, תושב מחנה הפליטים בג'נין, נעצר בדרכו לרמאללה, ולאחר שנאזק ועיניו כוסו הובל עם שני עצורים נוספים לכרם זיתים סמוך, שם הוכה נמרצות על ידי חיילי צה"ל. במשך ההתעללות בו, סיפר, "כלב אחד היה נושך אותנו ברגליים". במהלך עדותו הפשיל ג'עוב את

גם העצורים, אלא שלדבריו "בכל מהלך הנסיעה אין מגע פיזי בין הכלבים לבין העצורים הפלסטינים".²⁶ לגבי פגיעה בפלסטינים, ובכלל זה בעצורים, גרס דובר צה"ל כי במשך השנים האחרונות הופעלו כלבים באלפי משימות בשטח חים, ולמעט שלושה מקרים הם מעולם לא תקפו "חפים מפשע".²⁷

אולם, עדויותיהם של לוחמי "עוקץ" לגבי אופן הפעילות עם הכלבים אינן עולות בקנה אחד עם התגובות הרשמיות. חייל בדרגת סמל-ראשון ששירת ביחידה סיפר שכלבי התקיפה אינם צמודים ללוחמים ואינם ממושמעים כמו כלבי חנימ (כלבים המאומנים במציאת חומרי-נפץ) אלא "עובד-דים עבודה עצמאית לגמרי". לדבריו, כלבים כאלה תקפו אנשים "לא מעט פעמים, כי זה כלבים - זה כלב תקיפה שמתבלבל...".²⁸

ובאמת, קשה להתייחס ברצינות לטענת צה"ל כי הכלבים כמעט שאינם תוקפים "חפים מפשע". באיזו היסטוריה של "פשיעה" יכולים הכלבים להיות מאומנים להבחין? זאת ועוד - האשמת אדם בעבירה, ואפילו חמורה, אינה יכולה להצדיק את תקיפתו. לפי תגובת צה"ל, לגיטימיות התקיפה אינה נסמכת על מידת הסיכון שמהווה העצור הפוטנציאלי, אלא על העובדה שהכוח העוצר רואה אותו כעברייני.

התחושה כי גרסתו של דובר צה"ל לוקה באי-דיוקים גוברת אל נוכח מקרה של תקיפה של חייל צה"ל על ידי כלב מיחידת "עוקץ" במהלך פעילות בשכם בינואר 2004. כך תוארה התקיפה באתר Ynet:

"הכלב, שאומן להסתער לקול ריח, תקף דווקא את סמל המחלקה ונשך אותו בכף ידו [...] מפעילו של הרועה הבלגי מיחידת עוקץ, שהיה במרחק של עשרות מטרים מהאירוע, לא הספיק ככל הנראה לתת לכלבו את הפקודה שהייתה יכולה, אולי, למנוע את הטרנדיה [...]".

בתגובה להתקפה, ירה החייל הננשך בכלב ופגע ברגלו,

.30
איתי אשר, לב של כלב, אתר NRG, 18.4.2003:
<http://www.nrg.co.il/online/archive/ART/466/105.html>.

.29
חנן גרינברג, אבל ביחידת "עוקץ": כלב תקף חייל ונורה למוות, Ynet, 1.1.2004:
<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-2852568,00.html>.

.28
ראו עדותו, 50,000 ילדים, באתר "שורים שתיקה":
<http://www.shovrimshatika.org/testimonies.asp?cat=17>.

.26
מתוך תשובת דובר צה"ל לפניית הוועד מתאריך 3.2.2008, סעיף 6.

.27
יהונתן ליס וארנון רגנולר, כלב של צה"ל שחיפש מבוקש נשך ילד פלשתינאי, הארץ, 1.12.2005.

מכנסיו והארה לעורך־הדין את סימני הנשיכה בירכו הימ־
נית.³¹

עבדאללה נאבלוסי, שנעצר בביתו בשכם ב-18.5.2007, סיפר כי לאחר שאיימו לשחוט אותו ולירות בו, כפתו את ידיו באזיקוני פלסטיק, אזקו את רגליו באזיקי ברזל, כיסו את עיניו בכיסוי־בד, והכניסו אותו לרכב מעצר:

"[...] זרקו אותי למכונית צבאית. נכנסו איתי בין 10 ל־13 חיילים. שמו אותי על רצפת המשאית הצבאית, אך לא יכולתי לשכב על רצפת המשאית כי שמו לי כלב גדול על הגב. את הכלב הזה ראיתי קודם כאשר הכניסו אותנו לבית בזמן החיפוש, כשעשו שם בלגן. אני פוחד מאוד מכלבים, ותאירי לך ישעמתי על רצפת המשאית, רגלי לפני, את פניו על צווארי..."³²

"[...] אני הייתי אזוק לאחור, יושב על רצפת המשאית וכפוף לפנים, התכופתי עוד יותר בגלל הכלב, והאזיקים לחצו עוד יותר. צעקתי כל הזמן שירחיקו את הכלב ממני, וכל החיילים צחקו עלי ולעגו לי, השתעשעו עם ההפחדה שלי על־ידי הכלב. אחד מהם אמר לי, בדרך־כלל הכלב לא מזיק אבל אני אבקש ממנו לאכול אותך [...] בא־מצע הדרך, אחרי הרבה צעקות, העבירו את הכלב לרגלי. אני ישעמתי על רצפת המשאית, רגלי לפני, אזוקות, כשידיי אזוקות לאחור, הכלב ישב לי על הרגליים וריתק אותן לרצפה. זה כאב מאוד, רגלי אזוקות והכלב כבד וגדול. הכלב נבח ונהם..."³³

מוחמד ג'אלב, ממחנה הפליטים טול־כרם, נעצר ב־21.3.2007 במחסום בין קלקיליה לטול־כרם. בדרך למח־נה חוזארה הוא הועבר לשהייה קצרה במחנה צבאי הסמוך למחסום ג'בארה שמדרום לטול־כרם. שם, לפי עדותו:

"[...] הכניסו אותי לחדר שהיו בתוכו חיילים וחיילת אחת והיה איתה כלב ואיתו היא דיברה

כשאני ישבתי על כסא, כבול ידיים ועצום עיניים. הכלב היה מסתובב סביבי, וכשדיברה איתו החיילת הוא היה תוקף אותי ונובח. לא הבנתי מה אמרה החיילת, אבל [הבנתי ש]היא אמרה לכלב: 'ערבי, ערבי' ואז הוא היה תוקף אותי.

הכלב לא נשך אותי, כנראה שעשמו מחסום על פיו. הרגשתי בו כשהיה תוקף אותי וממשש אותי. ביקשתי מהם להתפלל. אחרי שאמרה לי החיילת לא, אמרה לי 'ינו תתפלל', ועשו לי מקום להתפלל בו. ביקשתי שישחררו אותי כדי שאוכל להתפלל אבל הם סירבו. כשהתחלתי להתפלל החיילת דיברה שוב עם הכלב, שהתחיל לתקוף אותי מקדימה ומאחורה בזמן התפילה".

לסיכום, כפי שכתבה עו"ד קלמנוביץ' לפרקליט הצבאי הראשי, השימוש של צה"ל בכלבים מלווה בניצולם [...] לתקוף אזרחים ועצורים או להשפילם ובכך עובר עבירה של התעללות באדם הנמצא במשמורת, בניגוד לסעיף 65 לחוק השיפוט הצבאי, התשס"ו-1955.³⁴

הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל פנה לדובר צה"ל בשא־לה: "האם קיימים פקודות או נהלים מפורשים המתייחסים לסוגיית המנע בין כלבים לעצורים פלסטינים?"³⁵ בתשוב־תו ציין דובר צה"ל נוהל יחיד: "כלבי עוקץ רכוסים מחסום פה כל מהלך הנסיעה ברכבים, כך שאין אפשרות לפגיעה בעצור פלסטיני או בחייל מהכוח המבצע".³⁶ שאלה חוזרת בעניין, שביקשה לברר אם יש פקודות או נהלים נוספים הנוגעים לשימוש בכלבים על־ידי צה"ל במהלך המעצר ולאחריו,³⁷ נותרה ללא מענה. בהיעדר נהלים מפורשים והוראות ברורות נפתח פתח לפגיעתם של הכלבים בעצורים ולהתעללות בהם באמצעותם - כפי שראינו בעדויות.

36

תשובת דובר צה"ל לפניית הוועד, מיום 3.2.2008, טעף 6.

37

פניית הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל לדובר צה"ל מיום 17.2.2008, טעף 2.

34

במכתבה לפצ'ר, ראו הערה 25 לעיל.

35

פניית הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל לדובר צה"ל מיום 20.10.2008, טעף 9.

33

מתוך תצהיר שנתן ביום 10.10.2007 בפני עו"ד תנרדי שביטה מהוועד הציבורי נגד עינויים בישראל. הצהרת דובר צה"ל שהובאה לעיל, לפיה עצורים פלסטינים המוסעים דרך שיגרה על רצפת רכב המעצר אינם באים במגע עם הכלבים המתלווים למעצר, אשר מוסעים באופן דומה, אינה עומדת במבחן השכל הישר - ונסתרת בעדות זו ודומות לה.

31

מתוך תצהיר שנתן ביום 15.8.2006 בפני עו"ד מוחמד אבו־ריא מהוועד הציבורי נגד עינויים בישראל.

32

מתוך תצהיר שנתן ביום 24.6.2007 בפני עו"ד תנרדי שביטה מהוועד הציבורי נגד עינויים בישראל.

נפשית, ניצול או התעללות; כי ינהגו באנושיות כלפי ילד שהחופש נשלל ממנו; כי לא יועמד ילד בפני עינויים או טיפול אכזרי, בלתי־אנושי או משפיל; וכי במסגרת עימות מזוין יובטחו הגנה וטיפול לילדים בכל האמצעים האפשריים בהתאם למשפט הבין־לאומי ההומניטארי.

המשפט הבין־לאומי ההומניטארי מחייב הגנה על אזרחים בפני אלימות או איומי אלימות. כוח לחם או כובש חייב להבטיח טיפול אנושי לאזרחים בכל עת, וחל איסור מוחלט על התאכזרות ועל יחס מבזה או משפיל.⁴² הגנות מיוחדות מוקנות לילדים בעת סכסוך מזוין: ילדים יהיו נשוא לכבוד מיוחד ויוגנו מפני כל צורה של תקיפה מגונה. הצדדים לסיכסוך יעניקו להם את הטיפול והסיוע הדרושים להם בשל גילם או מכל סיבה אחרת.⁴⁴

למרות כל האמור לעיל מתברר כי החיילים המבצעים את המעצרים אינם נוהגים בקטינים זהירות יתרה, ולעתים - כפי שעולה מהדיווחים הקשים - אולי אף מנצלים את חולשתם. אפשרות זו מתחזקת מקריאת עדותו של חייל בדרגת סמל־ראשון, שמספר:

"יום אחד הייתה איזושהי התפרעות [...] ונכנסתי עם הגניף וראיתי את הנער בורח לכיוון הבית, רזק עלינו בלוק והיו שם הבערות צמינים ובלגן שלם... הוצאתי אותו מחוץ לבית ולקחתתי אותו למצוב עצור, דבר שמוטר לי לנעושה, והייתי נורא עצבני, נורא עצבני, וכבר הרגשתי שאני הולך להתפורץ. [...] ו[כ]שהגעתי למצוב שמתי אותו בבוטקה את האפוד, הלכתי לשטוף פנים, אמרתי לשומר לשמור עלי. תפסנו אותו, קשרנו לו את העיניים בבוהל הרגיל. [כ]שאני חוזר אני רואה ערימה של ארבעה חמישה חברים חייילים מפוצצים אותו במכות שם בפנים, זורקים עליו את הטלפונים הכבדים האלה הנל"נים (טלפון שדה צבאי), פשוט

6. התעללות בעצורים קטינים

נוהג נוסף שאינו תלוי בשלבי המעצר נוגע להתעללות בקטינים. ב־90 העדויות שאליהן מתייחס הדוח יש גם תלונות של קטינים פלסטינים שנפלו קרבן להתעללויות מצד חיילי צה"ל לאחר מעצמם.

הן במשפט הישראלי והן על פי האמנה הבין־לאומית בדבר זכויות הילד, "קטיין" הוא כל אדם שטרם מלאו לו 18 שנה.³⁸ אמנם בחלק מההוראות של הצווים הצבאים החלים בשטחים, קטיין מוגדר כמי שטרם מלאו לו 16 שנה, ואילו בני נוער בני 16 ו־17 נשפטים כבגירים.³⁹ אך אין בדין הצבאי בשטחים כדי לגרוע מהמשפט הישראלי. אדם המתעלל בילד שטרם מלאו לו 18 שנה - גם אם ילד זה הוא עצור תושב השטחים - עבר עבירה של התעללות בקטיין על פי חוק העונשין הישראלי. גם בפסקותיו של בית הדין הצבאי לערעורים נקבע שכאשר קרבן העינויים הוא קטיין יש בכך כדי להצדיק החמרה בעונשו של החייל המתעלל.⁴⁰

קטינים זוכים להגנה מיוחדת במשפט הישראלי: "טובת הילד" נחשבת לעקרו־על שצריך להנחות את פעולות הרשויות כלפי קטינים ואת יחסי ההורים עם ילדיהם.⁴¹ הגנת הילד באה לידי ביטוי מובהק בהיקף פרישתם של האיסורים הפליליים נגד פגיעה בקטינים. איסורים אלה רחבים יותר מעבירות רגילות של פגיעה בגוף, והם כרו ללים גם השפלה ופגיעה נפשית בילד וכן הימנעות מדאגה לצרכיו. העונשים הקבועים בחוק גבין פגיעה בקטיין הם מחמירים במיוחד; החוק אף מטיל חובה על כל אדם לדווח על עבירה שנעברה בקטיין, אם יש לו יסוד סביר לחשוב שהאחראי על הקטיין פגע בו.⁴²

בנוסף, מדינת ישראל היא צד לאמנה הבין־לאומית בדבר זכויות הילד, הקובעת כי "טובת הילד" תהא שיקול ראשון במעלה בכל הפעולות הנוגעות לילדים; כי המדינה תבטיח לילד הגנה וטיפול ככל שידרש לטובתו; כי יינקטו כל האמצעים כדי להגן על הילד מפני אלימות גופנית או

41. בהקשרים של ענישה, משמורת, היגיה, חינוך, אימוץ, אשפוז ועוד. ראו "עקרונות טובת הילד - אשר חולש גם על כל עניין אחר שביחסי הורים וילדים בעין המשפטי" בעי"מ 27/06 פלוני נ' פלוני (טרם פורסם, 09'09 פס"ד מיום 1.5.2006), 11 לפסק דינה של השופטת ארבל. הוראות חקיקות הנוגעות לטובת הילד נמצאות בחוק הכשרות המשפטית

42. האפוטרופוסות, התשכ"ב-1962 (ט"ו 17, 22-25, 69) וכן בחוקים נוספים. העיקרון הוא פני הלכה 107קה.

43. סעיף 368 ד לחוק העונשין. ניתן לראות מי שמחזיק בקטיין שנעצר כמי ש"אחראי" לו.

44. אמנת ז'נבה הרביעית בדבר ההגנה על אזרחים בעת לחימה

38. סעיף 3 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופוסות; סעיף 1 לחוק הנוער (שפיטה), ענישה ודרכי טיפול, התשל"א-1971; סעיף 1 לאמנה בדבר זכויות הילד. באמנת ז'נבה חלק מההוראות מתייחסות לילד עד גיל 15.

39. צו בדבר שיפוט עבריינים פעירים (אזור הגדה המערבית) (מס' 132), תשכ"ז-1967. צו זה קובע

כי ילד בן 12 הוא בעל אחריות פלילית (כמו בישראל) וקובע כללים מיוחדים לענין ענישתם של בני נוער עד גיל 16, כשהגיל הקובע הוא גילו של נאשם בעת נזר הדין, אין מערכת נפרדת של בתי משפט צבאיים לקטינים.

40. ראו, למשל, ע/128, 03/146 התובע הצבאי הראשי נ' רוזנר וליברמן, פס"ד מיום 21.8.2003, 09קה 14.

לוקחים זורקים עליו והוא היה ילד בן 15 שזרק אבנים [...] תראה, כולם ידעו, הסרטי"פ [סגן רב-סמל פלוגתי] והרסיפים והמפקדים וכולם ידעו וחלקם השתתפו בכיף [...] מה שמדהים באמת שאותו בנאדם שמשוגל לעשות משהו כלי-כך אנושי וכלי-כך יפה כמו למשל יש עוצר ואתה רואה זקנות בנות 90 [...] אז אתה מעלה אותן על הגיפי שלך [...] ולוקח אותן לבית חולים כי שתי זקנות בנות 90 לא יעשו כלום, שזה מעשה מאוד יפה ומאוד אנושי, מצד שני אפשר לקחת ילד בן 15 ולפוצץ אותו מכות, להוציא עליו את כל הזעם שיש לך על זה שאתה כבר שבועיים לא ישן, לא אוכל, לא מתקלח, יורים עליך כל הזמן וכולם ביחד כל הזמן – פשוט לוקח ילד בן 15 ומוציא עליו את כל העצבים שלך. אני ראתי את הילד שמפוצצים אותו במכות, פשוט ניגשתי והעפתי אותם משם ולקחתי את הילד לבדיקה הרפואית. הרופא בדק אותו, הילד רעד וחיבק אותי כי אינולוא אני [...] הוא פשוט בא וחיבק אותי ואני פשוט תפסתי ואתה יודע – הוא פשוט רעד כמו עלה נידף ברוח".⁴⁵

מקרה זה הוא אחד מני רבים. בחודש פברואר 2008 נחשף באתר Ynet דבר מעצרים של שלושה חיילים מגדוד "חרוב" בחדש שהתעללו בשני נערים פלסטינים בבסיס שבי-שור מרון. בכתב האיטום שהוגש נגדם נטען:

"שלושה חיילים בדרגת סמל-ראשון, קיבלו משימה לשמור על עצירים שעניהם מכוסות וידיהם אזוקות בחדר החפ"ק [חוליית פיקוד קדמית – המקום ממנו עובד המפקד המקומי]. בשלב מסוים סטרו שניים מהם והיכו את הנערים הפלסטינים בכתפם, בעוד השלישי מביט מהצד צוחק [...] בהמשך היכו שניים מהחיילים בחוזקה

את העצורים בחלק האחורי של ראשם, תוך שהם צועקים להם 'תסתמו את הפה'. לאחר מכן קירב אחד החיילים מפזר חום דולק לפניו של אחד הפלסטינים ואמר: 'עכשיו יהיה לו חם' [...] במהלך האירוע הצליפו החיילים בחוזקה בנערים עם אדי-קונים [...] במהלך כל האירוע קיללו הנאשמים את המתלוננים, ובעטו בהם בירכיים ובזרועות".⁴⁶

תצהיריהם של נערים פלסטינים על התעללויות שחוו בעודם עצורים תומכות בעדויות החיילים. ע' היה בן 16 וחצי, תלמיד כיתה י' בעת מעצרו בקיץ 2007. הוא נאזק באזיקוני פלסטיק למשך כ-12 שעות:

"אמא העירה אותי ואמרה שהחיילים באו לקחת אותי [...] החיילים אזקו אותי לאחר באזיקוני פל-סטיק, חזק מאוד, וגם כיסו את עיני לפני שהורידו אותי מהבית. אני התלוננתי כל הזמן שהאזיקים מאוד מהדקים ושהידיים כואבות לי, החייל אמר בנדיפה שאשתוק [...] כשהורידו לי את כיסוי העיניים בחווארה ראיתי שיד שמאל שלי מאוד נפוחה וצבעה כחול, גם במקום האזיק בשרוש כך היד הייתה נפוחה גדולה עם צבע אדום. יד ימין גם כאבה, במקום האזיק היה צבע אדום אבל היד לא הייתה נפוחה. זה היה כשהייתי בחווארה [...] וגם כל הלילה עד למחרת בבוקר, הייתי ללא אוכל ושתייה. החברים שלי ביקשו ללכת לשירותים ולא אפשרו להם".⁴⁷

מ', תלמיד כיתה י"א, נעצר בתחילת 2007, חודשיים לפני שמלאו לו 17. כרבים אחרים, הוא נעצר בלילה, בביתו:

"החיילים עצרו אותי ואת אחי ראיד בן ה-19, אזקו את ידינו מקדמת הגוף באזיקים מפלסטיק אשר הידקו אותם בחוזקה, וכיסו את עינינו בבל. לאחר מכן, החיילים הכניסו אותנו לתוך ג"פ צבאי וגרמו

.47

מתוך תצהיר שנתן ביום 19.9.2007 בפני עי"ד תנרד שביטה מהוועד הציבורי נגד עינויים בישראל.

.45

מתוך אתר "שופרים שתיקה": <http://www.showirimshtika.org/testimonies.asp?cat=17>.

.46

חנן גרינברג, אישום: 3 חיילים התעללו; אחד הצמיד תנור לעצור, Ynet, 12.2.2008: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3505577,00.html>.

.44

סעיף 177(1) לפרוטוקול 3 (המשותף לארבע אמנות לאמנת זיבה מיום 12 באוגוסט 1949, דבר הנגת קורבנות סכסוכים מזוינים בין-לאומיים מיום 8 בני 1977; ישראל אינה צד לפרוטוקול נוסף זה.

מיום 12 באוגוסט 1949, סעיף 3 (המשותף לארבע אמנות לאמנת זיבה משפט בין-לאומי מנהגי מחייב בכל סכסוך מזויני) וסעיף 27.

אמנת זיבה הרביעית, 1949, כוללת שורה של הוראות בנוגע לטיפול מיוחד בילדים בעיניים פינוי, חינוך, מזון, טיפול רפואי ועוד; ראו טעפיים 14, 17, 24, 38 ו-94.

לנו לשבת בתנוחת צפרדע על רצפת הנייפ, ובדרך החיילים – כ־12 במספר – היו דוחפים אותנו ב־נליהם ולועגים לנו, ואחד החיילים היה מכה אותי בקת של הרובה שלו על ראשי, מכות לא חזקות [...] החיילים הובילו אותנו ל־DCO [בסיס התיאום והקישור], ושם החזיקו אותי ואת אחי ועוד עצור מהשכונה בחצר ה־DCO, קרוב לשער, בקור העז, מבלי להיענות לבקשה שלי למים.⁴⁸

פ', בן 17 בעת מעצרו בתחילת 2007, העיד:

"[...] אחרי שסיימתי בבית הספר, בדרכי החוצה, ניסיתי לתפוס מונית כדי שתטיע אותי הביתה [...] ולפני שהגעתי למונית, הפתעתי על־ידי בחורים שזרקו אבנים על חיילי הצבא הישראלי, והחיילים ירו פצצות גז מדמיע [...] הלכתי בכיוון דרך צדדית ושם היו חיילים. נעצרתי במקומי, החיילים תפסו אותי והתחילו להכות אותי ברגלי השמאלית בנשקם. הם הכו אותי גם על עיני השמאלית. החיילים המשיכו להכות אותי בכל חלקי גופי. אחר־כך התחילו החיילים לגרום אותי על הרחוב הראשי. הם סחבו אותי מרחק של כעשרים מטרים עד שהגעתי לאמצע הרחוב והשאירו אותי שוכב באמצע הרחוב כמעט חצי שעה. אחר־כך חיילו אותי לעמוד על רגלי [...] כשהם ראו שאני לא יכול לעמוד הביאו את הנייפ הצבאי והכניסו אותי לנייפ, והעבירו [אותי] לתחנת המשטרה הנמצאת בניב־ל-מוכר [...] [שם] הכו אותי שוב ושוב בכל חלקי גופי [...] אחרי שבא הרופא, ביקש שיעשו לי צילומים, ובצילומים ראה שיש לי שלוש שברים ברגלי השמאלית, ואמרו לי שאני חייב לעבור ניתוח."⁴⁹

היחס הנוקשה של חיילי צה"ל לעצורים פלסטינים קטינים הוא חוליה בשרשרת; גם תנאי המעצר, השיפוט והכליאה

17 שלהם אינם עומדים בסטנדרטים המוסריים והחוקיים הנהוגים במדינת ישראל. כך, למשל, דוח "יש דין" מוסר כי פלסטינים מגיל 16 נשפטים כבגירים תחת החוק הצבאי הישראלי מחילה בשטחים, בהיעדר בתי־משפט צבאיים לנוער; הם משוחררים ממעצר רק לעתים נדירות, בדומה לבגירים; ובדיונים כמעט שלא ניכרת התייחסות לנילם מצד תובעים או שופטים.⁵⁰ התעללויות בעצורים פלסטינים קטינים הן לפיכך ביטוי קיצוני לנורמה רחבה יותר, שב־מסגרתה רשויות המדינה המתפעלות את הכיבוש נוטות לנהוג בעצורים קטינים ממש כפי שהן נוהגות בבגירים, תוך התעלמות מהנורמות החוקיות והאנושיות המחילות חובת שמירה והגנה חזקה אף יותר על מי שטרם מלאו לו 18 שנים.

במסגרת בקשת המידע של הוועד הציבורי נגד עינויים בי־שארל התבקש דובר צה"ל להבהיר אם יש פקודות או נהלים מיוחדים המתייחסים לעצורים קטינים.⁵¹ תגובתו של דובר צה"ל לא כללה מענה לשאלה זו. אי־ההפרדה בנהלים המבצעיים בין התייחסות לבגירים ולקטינים משתקפת בעדויות העוונות. צה"ל מטיל על חייליו לעצור קטינים בלי מחשבה שנייה וללא בקרה או הנחיות מיוחדות. את התוצאות החמורות אפשר לצפות מראש.

7. התעללות בעצורים: היקף התופעה

תופעת הפגיעה בעצורים פלסטינים לאחר מעצמם אינה מוגבלת ליחידה מסוימת או לאזור גאוגרפי מסוים. 90 התצהירים שעליהם מתבסס דוח זה מתארים מקרים של התעללות והשפלה שהתרחשו בכל הערים בגדה ובכפרים רבים; במחנות־הצבא דותן, בית־אל, סאלם, עציון, שבי־שומרון, צופין ועופר; במחסומים באזור ירושלים ובאזור שכם; בדרך למחנה ה־DCO באזור טול־כרם, בדרך לעציון, לסאלם, לדותן, לקרית־ארבע, לקדומים ועוד. גם עדויות

.51

פניית הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל לדובר־צה"ל מיום 17.2.2008, סעיף 2.

.50

הדוח התבסס על יותר מ־800 תצפיות שערכו מתנדבות הארגון בדיונים בבתי משפט צבאיים בשטחים. ראו ליאור יבנה, משפטים בחצר האחורית, יש דין, דצמבר 2007, עמ' 119-127.

.49

מתוך תצהיר שנתן ביום 14.2.2007 בפני עו"ד שירין נאסר מארגון "נאדי אל־אסיר".

.48

מתוך תצהיר שנתן ביום 29.3.2007 בפני עו"ד מאהר תלמיח מהוועד הציבורי נגד עינויים בישראל.

פיזור גיאוגרפי של מקרי התעללות עליהם מבוסס הדוח

טחים והאירועים האלה חוזרים על עצמם, ושום דבר לא, אף אחד לא מתרגש [...] זה המוסר של צה"ל, זה הערכים הכי בסיסיים שצריך לחנך את החייל מהיום הראשון שהוא מתגייס לצבא, זה לא פלסטיני, זה לא קשור, זה התנהגות נורמטיבית, זה דברים הכי בסיסיים.

השאלה המרכזית [היא] איך קורה שחייל צה"ל מגיע למצב כזה שהוא מתעלל, משפיל ומצלם את זה, חזאת השאלה המרכזית ועל זה שלטונות הצבא צריכים לשים את היד ומהר, ועל פי הנתונים של הצבא יש היום עליה במספר התלונות של פלסטינים. ואני אומרת לך שיש הרבה תלונות שלא מתפרסמות, והפלסטינים לא הולכים להתלונן על כל תלונה, על כל התעמרות, על כל ציפחה שהם חוטפים מאיזה חייל בשטחים, ויש, ולא עושים מספיק, איזה מן זילות בחיים של הפלסטינים.⁵⁵

אלוף-משנה במילואים נדי אמיר, שהיה ראש מרכז מדעי ההתנהגות בצה"ל (ממד"ה), המרואיין באותה כתבה, חיזק את הדברים:

"התופעה המרכזית שמתרחשת זה דה-הומניזציה של האויב, זאת אומרת מסתכלים על האויב כעל חפץ [...] אם זה חפץ אז אני יכול לעשות בו מה שאני רוצה [...] מה שבמצב התרחש בתהליך ארוך, לצערי, זה [ש]אנחנו הולכים ומתקדים והתופעות שפעם נראו לנו תופעות מזויעות, היום התרגלנו אליהן כנראה [...] היום זה לא בכותרות, זה לא מעניין אף אחד, עוד פלסטיני שחטף שוב ציפחה או מכה, עבר, לא קרה כלום, שום דבר לא קרה, זה לא נחשב. השפלה של פלסטיני לא נחשבת [...] הם [החיילים] עוברים איזה שהוא תהליך, הייתי קורא לזה אפילו איזו שהיא דינמי-

החיילים והכתבות המובאות כאן מעידות על פיזור גדול של המקרים: במחנה חטיבת בנימין, בחברון, בפאתי שכם ובבסיס ליד שכם, בבסיס שביד-שומרון ובדרכים. מהמקרים שנחשפו בכתבות ובעדויות החיילים עולה כי תופעת ההתעללות אינה בעיה של יחידה אחת או שתיים בצבא: המתעללים מגיעים מגדוד "דוכיפת", מגדוד "חרוב", מגדודי צנחנים ומסיירת הצנחנים, מהמשטרה הצבאית ומחטיבת "גבעתי". כאמור, בסיסי הנתונים הללו הם רק אינדיקציה לתופעה רחבה בהרבה - כך שסביר מאוד שפיזור המקרים גדול אף יותר.

90 המקרים המבוססים את הדוח נבחרו מתוך פניות שהגיעו לוועד אך ורק לגבי מעצרים שהתבצעו מאז המחצית השנייה של שנת 2006 ועד אוקטובר 2007. עם זאת, ראינו בעדותו של לוחם הצנחנים למעלה כי התעללות בעצורים כפותרים הייתה נוהג מקובל גם בשנת 2005. כמו כן, בין השנים 2005-2008 הפנה הוועד לפרקליטות הצבאית 36 תלונות נוספות לגבי מקרי התעללות בעצורים שאינם נס-קרים בדו"ח זה. דוח בצלם, "בתכלית האיסור",⁵² הקדיש לנושא פרק מיוחד שסקר מדגם של 73 פלסטינים שנעצרו בין יולי 2005 לינואר 2006. על פי הדוח, 49% מהם סבלו פגיעה אחת לפחות בזמן שהיו עצורים ולפני שהגיעו לחקירה. עדויות דומות זמינות גם לגבי שנים קודמות;⁵³ מי שירצה להתחקות אחר שורשי התופעה יצטרך להרחיק שנים רבות לאחור.⁵⁴ גם כאן, אם כן, לא ניתן להתמקד: תופעת הפגיעה בפלסטינים לאחר מעצרים אינה מוגבלת לתקופה מסוימת ואינה מהווה בהכרח תגובה - נקודתית או מערכתית - לאירוע כזה או אחר. בדיווח של קול ישראל על שני מקרי התעללות בעצורים פלסטינים הסכימה כרמלה מנשה, הכתבת לענייני צבא, כי מדובר בתופעה ולא בעניין נקודתי:

"איך זה קורה ש-20 שנה אנחנו באינתיפאדה, 20 שנה אנחנו עוסקים בפעילות הזאת בתוך הש-

לאינתיפאדה השנייה:
www.shovrimshatika.org

⁵⁵ בתוכנית עניין אחר, רשת ב',
29.1.2008, בשעה 09:11.

יזהר באר, "הנורמליזציה של החריג", אצל ישי מנוחין (עורך), על דמוקרטיה וציות, "יש גבול" וספרי סימן קריאה, ירושלים, 1990, עמ' 171-182; עדותו של אלוף-משנה מצה"ל לגבי הוראה להכות עצירים בראשית שנות התשעים:
http://www.soldiertestimony.org/Israel/1987-1999/Document.2004-07-18.5702; ועדויות המתייחסות

מכוסות, תיק מר/274/06, <http://www.aka.idf.il/patzar/kali/default.asp?catId=580.94&docId=62132>

⁵⁴ ראו, למשל, את המקרה של אלוף-משנה יהודה אמיר, מפקד חטיבת שכם ב-1988, שהורה לשבור את עצמותיהם של 12 פלסטינים כפותרים; כן ראו תיעוד מאותה תקופה על הכאת פלסטינים כפותרים בחברון,

⁵² ליון, יחזקאל, בתכלית האיסור: עינוי עצירים פלסטינים והתעללות בהם על-ידי כוחות הביטחון של ישראל, בצלם, מאי 2007, פרק 2, עמ' 25-32.

⁵³ ראו, למשל, את הרשעו (התלויה בערעור) של סגן ח' בהכאת עצור פלסטיני, תיק ע/63/06; הודאתו של רב"ט ו' בעייטות בעצירי כפות שעינוי

קה, שבה הם יוצרים נורמות שמאפשרות להם להתמודד גם עם הסיטואציה, ומאפשרות להם גם ליצור איזו שהיא עפה ולכידות מאוד מאוד מיוחדת”.

המערכת הצבאית, מצידה, מסרבת להכיר בתופעה - ובכך מעודדת את קיומה ואת התעצמותה. בפרקים הבאים נסקור את האיסורים וההשלכות המשפטיות של התעללות בעצורים ואת אופן ההתמודדות של מערכות הממסד השוררות עם התופעה: מערכת האכיפה של צה"ל, גורמים פיקודיים בצבא, משרד הביטחון והכנסת.

”
 תחתית הג'יפ הייתה חמה מאוד. היו בתוך הג'יפ מספר חיילים שאכלו ושרו, והיו זורקים את הזבל והשאריות של האוכל עליי. כשהייתי אומר להם שתחתית הג'יפ חמה מאוד, אחר החיילים היה דורך על גבי כשאני שוכב על בטני על רצפת הג'יפ, עד שכל גופי נוגע ברצפת הג'יפ החמה.”

ג. התעללות לאחר מעצר במשפט הישראלי

21 שפוטו על ביתו במהלך פעולה מבצעית ועצרוהו, כמו במקרה דגן, כמי שנתון במשמורתם.⁵⁸ על פי גישה זו ראו בתי הדין הצבאים כל חייל השייך לכוח שעצר אדם, שעייב אותו במחסום או שלווה אותו, כחייל המופקד על משמורתו של העצור. יחסי התלות של הע"צור בחייל, שבידיו הכוח לעשות בעצור כרצונו, יוצרים את הסיכון להתעללות. בית הדין הצבאי לערעורים פסק כי תכליתה של עבירה זו היא להגביל את כוחו של החייל כלפי העצור, הנתון למרותו ולחסידייו:

"מאפיין מובהק של התעללות הוא מצב שבו הקורבן מצוי בעמדת נחיתות או ביחסי תלות כלפי מי שמבצע בו מעשים פוגעניים. פער הכוחות והמעמדות בין בעל השליטה והסמכות לבין מי שהוא חסר יכולת התנגדות, מותיר את הקורבן ללא הגנה מפני ניצול לרעה של הכוח המצוי בידו בעל הסמכות."⁵⁹

התפיסה כי איסור ההתעללות משמש כמחסום חשוב בפני הסיכון הטמון במערכת צבאית היררכית וכוחנית - סיכון של הפעלת כוח שרירותית ובלתי־מרוסנת - מדריכה גם את פרשנותו של בית הדין הצבאי לערעורים לגבי הגדרת ההתעללות. לפי פרשנותו של בית הדין, פער הכוחות בין התוקף לקרבנו, היותו של הקורבן חסר־ישע ונגעד יכולת להתגונן, וכן ההשפלה הכרוכה באלמוות כשהיא מופעלת תוך ניצול בלתי־ראוי של הבדלי הכוחות הם מסימיני ההיכר של עבירת ההתעללות.⁶⁰

היכן עובר הרף התחתון המבדיל בין עבירת ההתעללות לבין עבירה של תקיפה סתם? האם חייל שהיכה עצור עובר בהכרח עבירה של התעללות אפילו אם רק היכה במכת אגרוף אחת ללא נסיבות משפילות נוספות? שאלות אלה טרם נענו בבית הדין הצבאי לערעורים, אולם הב"חנה זו בין התעללות לבין עבירות אלימות אחרות כמעט אינה משפיעה על סיווג המקרים שביסודו של דוח זה.

טבעי להגדיר את הפגיעות של חיילים בעצורים כפותרים, המתאורות בדוח זה, כ"התעללות". המשפט הצבאי ביראול אכן קבע עבירה מיוחדת של "התעללות": עבירה זו אוסרת על חייל להכות אדם הנמצא במשמורת שהחייל מופקד עליה, או להתעלל בו בדרך אחרת. החייל המתעלל צפוי לעונש מאסר של שלוש שנים, ואם נעברה העבירה "בנסיבות מחמירות" דינו עד שבע שנות מאסר.⁵⁶ השאלה אם להגדיר את הפגיעות הללו כ"עינויים" לא תידון בדוח זה. היא תלויה בשאלה אם ההתעללות הייתה מכ"וונת, בחומרת סבלם של הנפגעים, בקיומו של מניע פסול מצד המתעללים ובגרמתן של הפגיעות על ידי עובד ציבור או בהסכמתו. עם זאת, ניתן לומר שבחלק ניכר מהמקרים המבססים את הדוח וברבים מהמקרים המצוטטים בו אפשר לקבוע שההתעללות עולה עד כדי "עינויים".⁵⁷

1. מהי "התעללות" בחוק הצבאי?

עבירת ההתעללות הצבאית יכולה להתבצע על ידי חייל כלפי חייל אחר או כלפי מי שאינו חייל והוא נמצא "במשמורת שהחייל מופקד עליה". העבירה כלפי אדם שאינו חייל מיוחדת בכך שחירותו של הקורבן נשללה: גורלו מופקד בידי אלה שמתעללים בו והוא אינו מסוגל לברוח או להתנגד. שאלה אחת היא מתי ייחשב עצור כמי שנמצא "במשמורת שהחייל מופקד עליה", כנדרש בהגדרת העבירה של התעללות; שאלה שנייה - שאין לה תשובה מובנת מאליה - איזה סוג של התנהגות הפוגעת בעצור מגיעה לדרגה של "התעללות".

בית הדין הצבאי לערעורים אימץ פרשנות מרחיבה לגבי היחס הנדרש בין החייל המתעלל לבין האדם במשמורת:

"האינטרס המוגן שבשמירה על כבודם של עצורים, אף אלה החשודים בפשעים חמורים, והימנעות מדיכויים והשפלתם שלא לצורך, מחייב לראות את מי שנתון תחת פיקוחם של חיילים

לערעורים שם דגש מיוחד על הנבלת כוח השררה.

60. 63/06/ע ניר חיימוביץ' נ' התובע הצבאי הראשי, פסקאות 8-9 (טרם פורסם, 19.6.2007). פרשנות זו של עבירת ההתעללות, המדגישה את היחס המשפיל והנחיתות המובנית של הקורבן, נשאבת מהלכות שנפסקו בבית המשפט העליון לגבי עבירת ההתעללות בקטיין או חסר ישע לפי סעיף 368 לחוק העונשין. עם זאת נראה כי בית הדין הצבאי

59. 87/05/ע נתנאל סופר נ' התובע הצבאי, פסקה 47 (טרם פורסם, 27.03.2006). הושמטו סימני איטוט מפסק דינה של השופטת ביניש ב ע"פ 1752/00 מדינת ישראל נ' ערן נקאש פ"ד נד(2) 72, עמוד 80. פסק הדין עוסק בטרטורים ובאימונים אכזריים שנרמזו למותו של חייל.

56. ראו חוק השיפוט הצבאי, תשס"ו-1955, סעיף 65.

57. כאן יש לפנות למשפט הבין לאומי. להרחבה ראו בתכלית האיסור, בצלם (הערה 52 לעיל), פרקים 1-2.

58. 63/06/ע ניר חיימוביץ' נ' התובע הצבאי הראשי, פסקאות 10 (טרם פורסם, 19.6.2007).

ניצול של פערי כוחות מתקיים בכל המקרים שבהם חייל חמוש מפעיל אלימות כלפי עצור כפות באזיקים ולרוב אף מכוסה עיניים, חסר ישע לחלוטין מול החייל המפגין כלפיו אדנות ומבזה את כבודו כאדם. סוגי ההתנהגות האלימה המאפיינים את המקרים המבססים דוח זה – החל בהנחת רגליים על גוף העצור השרוע על רצפת רכב הליווי, דרך צילומי העצור הכפות בתנחות מביכות ועד להכאה ממש – מבטאים כמעט תמיד כוונה מובהקת להשפיל את העצור, וזאת בדרך כלל לעיני רבים.⁶¹

2. עבירות חלופיות

תקיפת עצור על ידי חיילים היא לעולם אסורה, ופליגות המעשה אינה מוגבלת לעבירה הצבאית המסוימת של התעללות. עבירות צבאיות נוספות עשויות לחול על המעשה, למשל: חריגה מסמכות עד כדי סיכון חיים או בריאות של אדם אחר, עבירה על הוראות ופקודות הנוגעות למעצור אדם או להחזקתו במשמורת, וכן עבירות מסגרת הנגזרות מהתנהגות החייל בעבירה הספציפית שהוא עובר, כמו התנהגות שאינה הולמת ואי־קיום הוראות המחייבות בצבא.⁶²

על חייל המשרת בצה"ל ממשיות לחול גם העבירות הרגילות, הקבועות בחוק העונשין וחלות על כל אדם בישׁוֹר. ראל. כמעט בכל המקרים שביסוד דוח זה ביצעו החיילים עבירות של תקיפה או של תקיפה בנסיבות מחמירות (לרבות בצוותא עם אחרים או בנשק), המתייחסת לסעיף פים 378-382 לחוק העונשין, נוסף על העבירה הצבאית של התעללות; רבים מהמקרים מהווים גם עבירות אלימות אחרות על פי חוק העונשין כגון גרימת פציעה, גרימת חבלה, סחיטה בכוח, התעללות בקטין ועוד. כאשר חלות על אותה התנהגות שתי עבירות מקבילות, אחת צבאית ואחת "אזרחית", יש לפרקליט הצבאי הראשי שיקול דעת לבחור באיזו עבירה להאשים את החייל.⁶³

בחלק מהמקרים שבהם העמידה התיביעה הצבאית חיילים לדין בגין התעמרות בעצורים פלסטיניים, היא בחרה להסִיף תפק בעבירות מקבילות מהמניויות לעיל ולא להאשים את החייל בעבירה הצבאית של התעללות. כך או כך, התופעה של אלימות חיילים כלפי עצורים כפופים היא תופעה עב־יינית ואסורה במערכת שלמה של עבירות שבדין הפלילי הישראלי.

3. הערכים המוגנים ומדיניות הענישה

את חשיבותם של הערכים המוגנים בעבירת ההתעללות, ואת הסכנות החמורות הכרוכות בה לעצור וגם לצה"ל ול־חברה הישראלית, הביע בית הדין הצבאי לערעורים בשנים האחרונות בכל פעם שהובא בפניו מקרה התעללות. עם זאת, מסתמן פער מטרדי בין התפיסה המחמירה של שופטי בית הדין לערעורים לגבי התופעה לבין העונשים שהוטלו בפועל על הנאשמים. עונשים אלה, גם אם הוחמרו בער־עורים, נשארו קלים ביחס לנהוג בבתי המשפט האזרחיים בעבירות של אלימות חמורה.

תהא רמת הענישה הראויה אשר תהא, דבריהם של שופטי בית הדין הצבאי לערעורים צריכים לשמש קריאה מהדהדת למפקדי צה"ל, למשרד הביטחון ולכנסת להתפתח ולפעול בנחרצות עד לעצירת הנגע המתפשט ועד למיגור התופעה:

"אין ניתן לעבור לסדר היום על דבר ניצול השררה על ידי חיילי צה"ל כלפי חסרי ישע תוך תקיפתם באורח קשה. המדובר בהכאה והשפלה ללא כל עילה. כתם שחור של איסור מופיע על המעשים בהם כשל המשיב. אין להשלים עם התנהגות חיילים כעת משולחי רסן. מעשי ההכאה וההשפלה [...] מטילים כתם על דמות הצבא ועל דמות חייליו... פגיעה בגופו ובכבודו של תושב מקומי, ללא כל הצדקה עניינית, מלבה את השנאה, מנ־בירה את האיבה, ומרחיקה את השלום".⁶⁴

63.

חוק השיפוט הצבאי, סעיף 14.

62.

ראו בחוק השיפוט הצבאי, סעיפים 72, 115, 130 ו-133 בהתאמה.

61.

בפסק דינו הנ"ל בעניין חיימוביץ ציין בית הדין הצבאי לערעורים את תקיפת העצור בבעיטות רגליים, ולא רק בידים, וכן את הפעלת האלימות נגד העצור לעיני רבים, בתור סימני ההשפלה באותו מקרה, המאפיינת את עבירת ההתעללות. שם, פ' 9.

64.

ע/2702/27 התובע הצבאי הראשי נ' סמל חזן, תק-צב 2003 (1) 1, פסקה 6.

23 ממלא אותה. אולם חשוב לזכור שאם הפקודה היא בלתי־חוקית באופן ברור וגלוי, לא יישא החייל באחריות פלילית בגין סירוב לציית לה; יתר על כן: אם יציית לפקודה שהיא בלתי־חוקית בעליל – יישא גם הוא באחריות פלילית בגין העבירה על החוק, וגם המפקד שנתן את הפקודה וגרם לו לעבור עבירה יישא באחריות פלילית.⁶⁷

פקודה של מפקד בצה"ל לפגוע בעצורים לאחר מעצמם, ולהתעלל בהם בכל דרך, היא ללא ספק פקודה בלתי־חוקית בעליל ואסור לציית לה. הדברים הובהרו באופן נחרץ ביותר בפרשת יהודה מאיר, מפקד החטיבה שהורה לחייליו בתחילת האינתיפאדה הראשונה להכות עצורים צעירים ולשבור את גפיהם. בג"ץ פסל את החלטת הפצ"ר שלא להעמיד אותו למשפט פלילי והעיר על הפקודה שנתן לחייליו:

"עלינו לצאת מההנחה, כי אכן קשה במיוחד הייתה התקופה הראשונה של ההתקוממות, עבור מפקדים וחיילים כאחד, ולא ידעו כיצד להתמודד אתה. אך בלתי אפשרי לקבל נימוק המתבסס על 'אי הבהירות והמצב המעורר' פל ששררו אותה עת בשטח בכל הנוגע להוראות בדבר אופן השימוש בכח ודרכי הפעלתו...". האם ניתן לדבר כלל על 'אי־בהירות' ו'עירפול' כאשר מדובר בהוראה להוציא אנשים מבתם, לכבול ידיהם ולחסום פיהם, להכות בהם באלות כדי לשבור ידיהם ורגליהם? איזו אי־בהירות יכיר לה להיות קיימת כלפי פקודה בלתי חוקית בעליל מסוג כזה, אשר, כדברי הפצ"ר, 'דגל שחור מתנוסס מעליה', ואף חובה שלא לציית לה? מעשים מסוג זה מקוממים כל בן־תרבות, ושום ערפל או אי־בהירות אינם יכולים לחפות עליהם, ובוודאי לא כאשר פקודה כזו ניתנת על־ידי מפקד בכיר, שחייב להיות מודע כי רמתו המוסרית של צה"ל אסורת במפגיע התנהגות כזו."⁶⁸

על אף מבחנים שונים לקביעה אם פקודה צבאית מסוימת היא בלתי־חוקית "בעליל" ואסור לציית לה, אין חילוקי

"שמירה קפדנית על התנהגות המפגימה את כבוד האדם – של כל אדם, בין אוהב ובין אויב – נדרשת מכל חייל. היא נדרשת, בראש ובראשונה, מעצם היותו אדם, באשר היא שומרת על צלם האדם שבו, אך היא גם מקנה לו יתרונות מקצועיים ומוסריים, כחייל וכמפקד, כלפי עמיתיו ופקודיו, כמו גם כלפי אויביו [...]."

[...] הפצע שנגרמו המשיבים במעשיהם איננו מוגבל לחבורתם ולמכאוביהם של העצורים. זהו פצע מכוער ברקמת החיים והחברה בישראל. חובת רפיון – שראשיתה במלחמה טוטלית בנגע – מוטלת, בראש ובראשונה, על צה"ל ועל מפקדיו. בתי הדין הצבאיים תרמו ויתרמו אף הם את תרומתם לביעור הנגע.⁶⁵

"מלחמה זו, שעניינה הטלת מגבלות ערכיות ומוסריות על הפעלת הכוח, היא, בראש ובראשונה, חובתם, אומנותם ומלחמתם של המפקדים. עליהם לממשה מכוח מנהיגותם ובהסתמך על אמצעים חינוכיים, פיקודיים ובמידת הצורך, משמעתיים ומשפטיים. ברם, אין באחריות המפקד, כדי לפגוע, מבחינה משפטית ומבחינה מוסרית, באחריות החייל, מבצע העבירה."⁶⁶

4. דינה של פקודה מגבוה ואחריות מפקדים להגנה על עצורים

בית הדין הצבאי לטרעורים הדגיש במובאות שלעיל את אחריותם של מפקדים למניעת התופעה של התעללות בעצורים. מה מידת אחריותו הפלילית של מפקד לפגיעה בעצור על ידי פקודיו?

אחריות המפקד היא ישירה ומוחלטת אם הוא עצמו נתן פקודה לחייליו לפגוע בעצור: חייל חייב לציית לפקודות ועובר עבירה צבאית אם הוא מסרב לציית לפקודה או אינו

⁶⁸ בני"צ 425/89 ג'מאל צופאן נ' הפרקליט הצבאי הראשי, פ"ד מנ(4) 735, 7310-730, 718 (השופט משה בייסקי).

⁶⁷ חוק השיפוט הצבאי, סעיפים 122, 123.

⁶⁶ ע/62/03 התובע הצבאי הראשי נ' סמל אילין, עמ' 6-7. פסק הדין במקרה ביהא אבל מתייחס גם לתופעות אלימות נגד אזרחים.

⁶⁵ ע/128/03, 146/03 התובע הצבאי הראשי נ' רוזנר וליברמן (טרם פורסם, 21.8.2003).

דעות לגבי אי-החוקיות המובהקת, המחייבת סירוב, של פקודה לפגוע בנופם של אזרחים שאינם במעגל הלחימה או שיצאו ממנה.⁶⁹

5. אחריות מפקדים

מפקד המתעלל בעצור נושא באחריות פלילית בגין מעשיו כמו כל חייל אחר, אך חומרת מעשיו גדולה יותר כי הוא משמש דוגמה לפקודיו. בפרשה של קבוצת חיילים שעייכ בו נהגי מוניות ונוסעיהם והתעללו בהם, התייחס בית הדין הצבאי לתפקידו של מפקד הכוח שהשתתף במעשים:⁷⁰ "עניינו של המשיב [מפקד הכוח] הוא בעל חומרה יתרה. זאת, לאור המעמד הפיקודי. על המפקד להוות דמות מופת לפקודיו, בבחינת "ממני תראו וכן תעשו" (שופטים ז, 17). צבא הגנה לישראל מחנך את מפקדיו להוות דוגמה אישית, ואת הפקודים לציית להוראת המפקד ולסור למרותו. הסמכות הניתנת בידי המפקד משמעה גם נשיאה באחריות. העניין שבפנינו הוא מקרה מובהק של כשלון פיקודי חרוץ, שבו המפקד לא מנע מפקודיו מעשי אלימות והשפך לה לשמם, ואף נטל חלק בהם".

מפקד המורה לפקודיו להתעלל בעצור גם הוא נושא באחריות ישירה לבעירה, כמְשדל שהביא אחרים לפגוע בעצור. אשמתו גדולה עשרות מונים מאשמת החיילים שמבצעים את פקודתו הבלתי-חוקית, כי הוא מכשיל את חייליו וגורם להם לבצע פשע - כדוגמת אלוף-משנה מאיר.

בית הדין הצבאי לערעורים פסק בעבר כי מפקד בכיר בשטח, שראה חיילים מתעללים בעצור, היה חייב להתערב רב ולעצור בעדם אפילו אם לא היה מפקדם. עצם נוכחותו בשטח בעת ביצוע הפשע מהווה אישור והופכת אותו למ-סייע, השותף לתקיפה. בית הדין הוסיף:⁷¹

"ככלל, ניתן להסיק מעצם נוכחות המפקד, גם כאשר הוא פסיבי לחלוטין, שעה שפקודיו מבצעים מעשה פלילי, כי הוא מחזק ידיהם ומעודד אותם. הדבר נובע מחובת המ-

שמעת הקיימת בצבא, שמכוחה יש למפקד סטטוס מיוחד כלפי הנמוכים ממנו בדרגה, החייבים לציית לו".

ומה לגבי קצין שלא השתתף בהתעללות ולא ראה פקודיו מתעללים בעצור בנוכחותו, אבל היה מודע לנסיבות ולדי-נמיקה חברתית ביחידתו, שהיו מביאים קצין סביר במקומו לצפות שחייליו עלולים להתעלל במבוקש שנתפס? האם גם הוא יישא באחריות למעשי פקודיו אם לא פעל בסבירות כדי למנוע פגיעה בעצור? האם גם במקרה כזה תהיה אחריות פלילית על המפקד בשל הפרת החובה לדאוג לשל-מו של העצור ולפקח על חייליו?

במצבים דומים ניתנה בפסיקה תשובה חיובית. כך, למשל, נקבע כי אחריות מפקד למעשי פקודיו עשויה להתבסס על התרשלות במילוי חובה או חוסר-זהירות;⁷² הפרקליט הצבאי הראשי הגיש כתב אישום נגד קצין ומפקדים שכלו במחדלי תכנון של מחסום פתע נייד בכביש בשטחים, וכתוצאה מכך ירו בנהג שלא הבחין במחסום. במקרה זה נפסק כי כתב האישום המייחס אחריות פלילית לקצין ולמ-פקדים האחרים היה תקין ומבוסס על שיקולים נכונים של מדיניות משפטית.⁷³

במציאות השוררת בקרב כוחות המופקדים על ביצוע של מעצרי מבוקשים וניהול ביטחון שוטף, תוך חיכוך עם אוכלוסיה פלסטית, רבים מתלוננים על שחיקה בתפקיד. רבים מדווחים על התייחסות לעצורים פלסטיים כיראויים לענישה,⁷⁴ ומספרים כי מקרי ההתעללות המתפרסמים או אף מגיעים למשפט הם רק קצה קרחון. כך עולה גם מדוח זה ומדוחות קודמים. במציאות כזו כל אדם בעל מודעות לסביבתו חייב לדעת שקיים סיכון גדול למעשי אלימות כלפי עצורים ומעוכבים. במציאות זו קצין סביר חייב לצפות לאפשרות ממשית של התעללות בעצור לאחר מעצרו. על כן, אם המפקד של הכוח, או הפיקוד הבכיר מעליו, אינם נוקטים צעדי הדרכה, פיקוח ובקרה סבירים כדי למנוע את ההתעללות הצפויה, ניתן להטיל עליהם אחריות פלילית

⁷⁴ חוק השיפוט הצבאי, סעיף 119.

⁷⁵ ע/153/03 גבע סניא נ' הפצ"ר, פס' 38 (לא פורסם, 5.08.2004). המערער גם השתמש בעובדת זוהר כמגן חי. בית הדין התייחס למעשיו בחומרה מפליגה ואף על פי כן נגזר עונשו ל-60 ימי מאסר בעבודות צבאיות (עונש שלא עמד לנרעור) ולהורדה בדרגה. ראו גם ע/96/247.

⁷² אירנה פיין, זיו בורר, מפקד: האחריות הפלילית בעבירות רשלנות, בתוך "המשפט הפלילי בצבא", עמ' 151-233.

⁷³ בריצ' 2702/97 פלוניס נ' שר הביטחון ואחרים, פ"ד ננ(4) 97.

http://www.aka.idf.il/SIP_STORAGE/FILES/7/59627.pdf.

⁷⁰ ע/02/38 התובע הצבאי הראשי נ' סמל אבי לוי, פסקה 8 (לא פורסם, 24.6.2002).

⁷¹ ע/88/78 רס"ר דנינו נ' התצ"ר, פד"ץ 1988, 277.

⁶⁹ זיו בורר, הגנת הצידוק עקב ציות לפקודה ופקודות בלתי חוקיות בעליל, בתוך: "המשפט הפלילי בצבא", עורכת אירנה פיין, בית הספר למשפט צבאי, הפרקליטות הצבאיות, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תשס"ו-2006, עמ' 328-324; זיו בורר, ברור ונלוז? כיצד יזהה חייל פקודה בלתי חוקית בעליל, בתוך "משפט וצבא", גיליון 17:

"כללו של דבר, השגת מטרה צבאית, כשלעצמה, איננה מכשירה פעולה פלילית. הציווי המקצועי של "דבקות במשימה לאור המטרה" – המהווה בצה"ל עיקרון יסודי, כחלק מעשרת עקרונות המלחמה אותן אימץ – אינו בלתי מוגבל. מפקד הנוקט בדרך פעולה בלתי לניטימית נכשל כישלון חרוץ. זהו כשל מקצועי, מוסרי ומשפטי. הכשל הינו כשל אישי חמור, והוא מקבל משנה תוקף עת נעשה הוא על ידי מפקד בכיר. כפי חומר העבירה, כך גודל הכשל הפיקודי."⁷⁵

הדברים תואמים את הוראות אמנת ז'נבה הרביעית, המייבט את חיילי צה"ל גם מכוון פקודות מטכ"ל, שתוקפן המחייב מנובה בחוק השיפוט הצבאי.⁷⁶ האמנה קובעת חד משמעית כי אין להפעיל נגד אדם, שהוא תושב אזור הנתון לתפיסה לוחמתית, כפייה פיזית או נפשית כדי להשיג ממנו מידע. עינויים, מעשים ברוטאליים, גרימת סבל פיזי, טיפול אכזרי או יחס מבזה או משפיל – כולם אסורים באמנה, המבטאת בענינים אלה משפט מנהגי המחייב כל מדינה.⁷⁷ השופט ברק סיכם את העיקרון המנחה, המונע כפייה נגד תושב השטחים, בפסק דינו בעניין "מגן אנושי":

"עקרון בסיסי העובר כחוט השני בידי התפיסה הלוחמתית הוא האיסור על שימוש בתושבים מוגנים כחלק מהמאמץ המלחמתי של הצבא התופס. אין לחבל את האוכלוסיה האזרחית לצרכי הצבאיים של הצבא התופס."⁷⁸

בפועל גורמי האכיפה והמשפט הצבאיים אינם מתייחסים לאיסור המוחלט על התעללות בעצור כאמצעי "חקירה", כמתבקש על פי המשפט הבין-לאומי.⁷⁹ האם העקרונות החוקיים שלעיל מתבטאים בפעולותיהם של גורמי האכיפה והגורמים המבצעיים בצה"ל? ובהתייחסות רשויות המדינה לתופעת ההתעללות בעצורים פלסטינים? ואם כן – כיצד הם באים לידי ביטוי? בכך יעסקו הפרקים הבאים.

הקצין בנין התנהגות שאינה הולמת, זאת "משום הצורך הדחוף בקבלת המידע [אודות מבוקש] בדחפויות מיריבת, ומשנטינויות אחרים לדבוב את העצור בשאלות לא צלחוי"; מכתב מיום 29.1.2008 מהפרקליטה הצבאית פיקוד הצפון, סא"ל שרון שפרינגר-נקר, לועד הציבורי נגד עינויים בישראל.

דינו של הנשיא ברק (טרם פורסם, 16.10.2005).

79. כך, למשל, באחד המקרים שהגיעו לטיפולו של הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל, סגרה הפרקליטות הצבאית את תיק החקירה נגד קצין שהיכה עצור, הפיל אותו ופצעו בפניו בזמן שהיה אזוק עם כיסוי על עיניו. הפרקליטות הסתפקה בדין משמעתי שהתקיים נגד

מחמת רשלנותם למעשי התקיפה של פקודיהם. גורמי האכיפה חייבים למצות את אחריותם של המפקדים לתופעת ההתעללות, הן בחקירה והן בהחלטות בדבר העי מדה לדין וסעיפי אישום. כפי שעולה מניתוח ההתפתחויות המהירות של המשפט ההומניטארי הבין-לאומי בעשור האחרון, בכל הקשור לאחריות מפקדים (ראו בנוסף להלן), חיוני למצות את הדין עם מפקדים בצה"ל בשל מחדלי פי קוח והדרכה המאפשרים פגיעות בעצורים חסרי ישוע. הדבר חיוני ונדרש לא רק מטעמים מוסריים והומניטאריים אלא גם כדי לעמוד בסטנדרטים רציניים של אחריות, הזוכים להכרה במוסדות החדשים של המשפט הפלילי הבין-לאומי.

6. חקירת שדה בכפייה

האם במקרים מיוחדים חיילי צה"ל רשאים לחקור עצור בשטח, בסמוך לאחר תפיסתו, ולהפעיל נגדו כוח פיזי כדי לחלץ ממנו מידע? באחדים ממקרי ההתעללות המבססים דוח זה, וכן בתלונות קודמות שהגיעו הוועד הציבורי נגד עינויים לפרקליטות הצבאית, התיימרו חיילי צה"ל "לחקור" עצור כפות במכות, בהשפלות ובהפחדות טרם העברתו למתקן כליאה ולחקירה מוסמכת.

חוק השיפוט הצבאי אוסר בעבירה צבאית ספציפית חקירה באמצעי אלימות, באיומים או באמצעים בלתי-כשרים אחרים.⁷⁴ אין צורך מבצעי המצדיק הכאת עצור כפות או התעללות בו על ידי חיילי הכוח העוצר. כך התבטא בית הדין הצבאי לערעורים לגבי מגיד במילואים שניסה להשיג מידע על מבוקש ועל נשק באמצעות הפשטת בנו של המבוקש לנגד עיני רבים, באמצעות איומי נשק להורגו, בהצמדת נייר בוער ומצת דולק לאיבר מינו ובהושבתו על מבושוי על בקבוק. בית הדין ציין שבמעשיו אלה עבר המפקד על איסורים מוחלטים נגד עינויים ונגד יחס אכזרי, בלתי-אנושי ומשפיל, והוסיף:

התציר נ' סרון ברוש, פד"צ 417, שם נפסק כי חקירת תושבים באלימות כדי לנלות אמל"ח מנוגדת לדין ולהנחיות.

77. ראו הרחבה בנוסף "משפט בין לאומי", להלן.

78. בניצ' 3799/02 עדאלה-המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל נ' אלון פיקוד מרכז צה"ל, 24 לפסק

התציר נ' סרון ברוש, פד"צ 417, שם נפסק כי חקירת תושבים באלימות כדי לנלות אמל"ח מנוגדת לדין ולהנחיות.

76. פקודות מטכ"ל 33.0133. ראו באתר דובר צה"ל <http://dover.idf.il/NR/rdonlyres/B5826073-83DD-4244-837C-C107F37D9F84/0/60855>.

1. גופי חקירה בצה"ל

כדי לבדוק אם האיסור הגורף על התעללות בעצורים לא יידי ביטוי מעשי בפעולות אכיפה, נסקור בקצרה את הגורמים האמונים על חקירה ועל העמדה לדין בצה"ל. חוק השיפוט הצבאי (להלן: "חש"צ") ממסד שלושה גופי חקירה בצה"ל: קצין בודק, משטרה צבאית חוקרת, ושופט חוקר. פעולות החקירה של גופים אלה מופרדות במפורש מתחקירים המתבצעים על ידי המעורבים באירועים הנחקרים ומפקדיהם (תחקירים המכונים בדרך כלל "תחקירים מבצעים"). כדי לעודד את אמינות התחקיר ולשפר את הפקת הלקחים, החש"צ קובע כי חומר התחקיר לא יימסר לאף גוף חוקר מלבד הפרקליט הצבאי הראשי (להלן: "הפצ"ר") או לנציגו. אלה, בתורם, יחליטו אם עולה מה"תחקיר חשש לביצוע עבירה, ובהתאם – אם להמליץ על חקירה על ידי גוף חוקר. על פי החש"צ, אם החליטו לפתוח בחקירה, "חומר התחקיר או סיכום ממצאיו, לא יועברו למי שעורך חקירה פלילית על פי דין; ההחלטה על החקירה לא תלווה בחומר מהתחקיר ואף "לא תצביע על חשד כלפי אדם שהיה מעורב באירוע".⁸⁰

למעט חריגים, כדי להעמיד אדם לדין בפני בית דין צבאי (שלא לתעבורה), העבירה המיוחסת לו צריכה להיבדק על ידי קצין בודק או להיחקר על ידי שופט חוקר.⁸¹ מוסד ה"שופט החוקר" כמעט אינו משמש בצה"ל, וכאשר מחליט טים להשתמש בו הדבר נוגע לחקירת מקרי מוות, ולפיכך אינו מענייננו כאן. "קצין בודק" יכול להיות קצין שיפוט בכיר בצה"ל שקיבל לידיו תלונה על עבירה, קצין שהתמנה על ידי קצין שיפוט בכיר, או שוטר צבאי שהוסמך על ידי הפצ"ר לערוך בדיקה. הקצין הבודק רשאי לשמוע עדים, לבדוק ראיות ואף לעצור חשודים בעבירה הנחקרת, אולם תפקידו אינו לספוק במקרה שלפניו אלא להחליט אם להמליץ על העמדה לדין.⁸² מסקנותיו מועברות לפצ"ר, והוא שקובע האם להעמיד לדין. בפועל, רוב הבדיקות הנוגעות לעניינינו

מתבצעות על ידי חוקרי מצ"ח.

כפי שעולה מההגדרות, מוסד ה"קצין הבודק" – כשאין מדובר בחוקר מצ"ח שמונה לתיק אלא בקצין צה"ל מן השורה – הוא מוסד לא מקצועי, בלשון המעטה; כבר ב-1993 מתח מבקר המדינה ביקורת חריפה על פעולת מוסד זה.⁸³ בעניינים שבהם יש חשד להתנהגות פלילית של חיילי צה"ל כלפי פלסטינים, הטיפול על ידי קצין בודק, המגיע לרוב מקרב הכוחות הלוחמים, בעייתי אף יותר מה"ריל. ניגוד האינטרסים וההטיה הלאומית ברורים ונוספים על חוסר המקצועיות המוכח.

מכל מקום, פקודת מטכ"ל קובעת כי עבירת התעללות היא בין העבירות שלגביהן – אם יש יסוד לחשוד כי נעברו – אין לערוך מקדמית על ידי קצין בודק אלא יש לה"עביר את התלונה ישירות ליחידת מצ"ח.⁸⁴ לפיכך, לפחות להלכה, מוסד זה אינו אמור להיות רלוונטי לעניינינו.

2. חקירות מצ"ח ו"תחקירים מבצעים": בעיות עקרוניות ומעשיות

אם כן, "חקירת מצ"ח" נותרה האפשרות המעשית והמקצועית היחידה לבירור מקרים של התעללות חיילי צה"ל בפלסטינים. אולם, חקירת מקרים כאלה על ידי מצ"ח אינה שכיחה דיה. לפי מנחם פינקלשטיין, הפצ"ר בשנים הראשונות לאינתיפאדה, ולפי מחליפו בתפקיד, הפצ"ר הנוכחי תת-אלוף אביחי מנדלבלט, "בכל הנוגע לתלונות שעניינן אלימות מכוונת באזרחים או ברכוש [...] כאשר עולה חשד לעבירה פלילית מעין זו, מונחים גורמי החקירה לחקור את נסיבות המקרה".⁸⁵

אולם, התשובות של דובר צה"ל לפניות הוועד אינן מצביעות על כך שקיים בצה"ל נוהל המחייב לפתוח בחקירת מצ"ח בהימצא חבלות על גופם של עצורים פלסטינים. במקרים רבים צה"ל נוהג להסתמך על התחקירים המבצעים שעורכים הכוחות שהשתתפו באירוע לאחר סיומו, או

אל-אקצה, מאי 2001, עמ' 5-6.
⁸⁵ מנחם פינקלשטיין, המשפט בתקופת לחימה, בתוך: "משפט וצבאי", גיליון 16 א, התשס"ב, עמ' 15. ראו התבטאות דומה של מנדלבלט ביישיבת ועדת חוקה, חוק ומשפט שלהכנסת מיום 14.02.2007, עמ' 6 לפרוטוקול הישיבה: <http://www.knesset.gov.il/protocols/data/html/huka/2007-02-14.html>.

⁸⁴ ראו פקודות מטכ"ל 33.0304 "בדיקה וחקירת מצ"ח", סעיף 62(X): <http://dover.idf.il/NR/rdonlyres/426D4977-636B-4649-82D0-5D5C42918A21/0/60877.doc>. הוא הדין גם לגבי עבירות רלוונטיות לפי חוק העונשין, כמו תקיפה ופגיעה, שאין להן מקבילה בעבירה צבאית.

⁸⁰ חוק השיפוט הצבאי, התשט"ו-1955, סעיף 539. ראו http://www.aka.idf.il/SIP_STORAGE/FILES/7/48397.pdf.

⁸¹ חוק השיפוט הצבאי, התשט"ו-1955, סעיף 251.

⁸² א. בנושא שאינו קשור לעניינינו, לחקור את נסיבות מותו של חייל בתנאים מסוימים; ראו חוק השיפוט הצבאי, התשט"ו-1955, סעיף 298. הסדרת תפקידו של הקצין הבודק: סעיפים 252-277; הסדרת תפקידו של השופט החוקר: סעיפים 283-298.

⁸³ ראו דוח בצלם, מעשים שבשגרה: מכות והתעללות בפלסטינים על ידי כוחות הביטחון במהלך אינתיפאדת

עם כל הכבוד למפקדי הצבא. [והשנייה, ש]כאשר אנשים נהגו שלא כחוק, יש להם מוטיבציה טבעית לא להודות בזה, להכחיש את זה, לספר סיפורים לא נכונים וגם לנבואת זה את זה בסיפורים הלא נכונים".⁸⁸

באותה ישיבה הכריז ח"כ אופיר פד'פינס: "איבדנו את האמון בתחקיר הצה"ל, וזאת לא בעיה קטנה, זאת בעיה גדולה".⁸⁹ אמירתם של התחקירים המבצעיים בצה"ל התדרדרה עד כדי כך שוועדת-המשנה לכוננות ולביטחון שוטף של ועדת החוץ והביטחון של הכנסת שמה את בחינת מוסד התחקיר המבצעי במרכז דיוניה בשנים 2003-2005, וזאת "מתוך חשש כי המשך המגמה יביא להוצאת התחקיר מידי הצבא".⁹⁰

בשנת 2006 הקימה מצי"ח בסיס חקירות חדש ליד נתניה, המיועד לחקור, בין היתר, פניות של פלסטינים (בסיס "שרון" שומרון). לפי תשובת דובר צה"ל מיום 1.5.2008 לפניית הוועד, התוצאה הייתה "עלייה בכמות התיקים והאפשרות לטפל בתלונות מקומיים באופן מיטבי".⁹¹ מדובר, כמובן, בהתפתחות חיובית, ועדיין, בלא טיפול בבעיות היסודיות של מוסדות התחקור של צה"ל, קשה לצפות לשינוי מהותי באכיפת החוק על חיילים המתעללים בפלסטינים. כך, לדוגמה, מתוך 40 התלונות שהעביר הוועד לפרקליטות הצבאית בגין התעללות בעצורים בין השנים 2005-2008, רק לגבי 21 תלונות התקבלה הודעה על פתיחה בחקירה. 14 מהחקירות נסגרו, רובן מ"חוסר ראיות" או בשל העדפה של גרסאות החיילים על פני אלו של המתלוננים. הוגש כתב אישום אחד בלבד.⁹² וכך נכתב בעתירה שהגישו לבג"ץ בעניין זה ארגון בצלם והאגודה לזכויות האזרח בישראל:

"מדיניות החקירה, הנסמכת על התחקירים המבצעים עיים הרעועים, משרדת לחיילים שחיי האדם הפלסטיני זולים, וכי הרג אזרחים מותר – ולא רק במקרה של הגנה עצמית גם למען נוחות מבצעית".⁹³

על אלה שעורכים הבכירים מהם בשרשרת הפיקוד המבצעי, כדי להחליט אם יש בסיס להניח שנפגעו אזרחים ללא הצדקה. נוסף על המגבלה המשפטית שהוזכרה לעיל, המונעת הסתמכות על ממצאי התחקיר בחקירה הפלילית, תחקירים אלה סובלים מחיסרון עיקרי נוסף. כפי שהסג"ר ביר סגן הפרקליט הצבאי הראשי לשעבר, אלוף-משנה במילואים אילן כץ, התחקירים המבצעיים אינם אמינים, וההסתמכות עליהם מפחיתה מאוד את מספר מקרי ההתעללות בעצורים המגיעים לחקירת מצי"ח. ממילא פוחתים מאוד גם המקרים המובאים לטיפול של המערכת המבצעית, וכך גם מספר המועמדים לדין ומספר המורשעים בגין התעללות בעצורים.

בכתבה שפורסמה באתר NRG בחודש נובמבר 2004 קבע אלוף-משנה כץ:

"התחקירים בצבא פשטו את הרגל [...] צריך לעשות מעשה דחוף, כי לא ניתן לתת יותר אמון בתחקירים הצבאיים [...] התחקיר המבצעי הפר לאמצעי של מפקדים למנוע חקירות מצי"ח [...] אחרי שבועות או חודשים, כאשר התחקיר הצבאי מסתיים, אם הפצ"ר מחליט על-סמך הממצאים שיש מקום להורות על חקירות מצי"ח, אז בדרך כלל הפרשה כבר נשכחת, קשה מאוד לאסוף ראיות בשטח, והמפקדים עסוקים בבעיות אחרות שמציבה להם המלחמה בשטח".⁸⁶

בדיון שנערך בוועדת חוק, חוקה ומשפט של הכנסת בשנת 2007, על אודות מקרי מוות של פלסטינים מאש צה"ל, הצביע הפצ"ר תת-אלוף אביחי מנדלבלט על כך שהתחקירים המבצעיים "לא הגיעו בזמן, ואת הדיווח שאני קיבלתי לפעמים היה מאוחר מדי".⁸⁷ בדיון אחר בוועדה חידד הפרופ' למשפטים מרדכי קרמניצר את הבעייתיות המובנית: "...לתחקיר המבצעי יש שתי בעיות", אמר, "האחת, מי שמבצע אותו איננו חוקר מקצועי,

⁸⁶ . huka/2007-02-14.html

⁸⁷ ראו עמיר רפפורט, "לא ניתן יותר לתת אמון בתחקירים צבאיים", אתר NRG, 19.11.2004; <http://www.nrg.co.il/online/1/ART/823/395.html>

⁸⁸ בישיבה של ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת מיום 6.12.2004, עמ' 9 בפרוטוקול הישיבה, <http://www.knesset.gov.il/protocols/data/html/huka/2004-12-06.html>. בפרק הבא נביא דוגמאות לשקרים בתחקירים הנוגעים ישירות להתעללות בעצורים.

⁸⁷ בישיבה של ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת מיום 14.2.2007, עמ' 5 בפרוטוקול הישיבה, <http://www.knesset.gov.il/protocols/data/html/>

⁹² פירוט התלונות נמצא במשרדי הוועד.

⁹³ מתוך בג"ץ 9594/03 בצלם והאגודה לזכויות האזרח בישראל נ"י הפרקליט הצבאי הראשי, תגובת העותרים להודעה המשלימה מטעם המשיב, פס"ד 17. ראו <http://www.acri.org.il/Story.aspx?id=1014>

⁸⁹ שם, עמ' 17.

⁹⁰ ראו בחלק המתייחס לוועדות המשנה בדוח הסיכום של עבודת הוועדה לשנים 2005-2003, <http://www.knesset.gov.il/committees/heb/docs/confidence6.pdf>, עמ' 4.

⁹¹ בנספח א לתשובה.

בכירים בשל התעללות בעצורים על ידי פקודיהם.

רמז למקור הסלחנות הזו אפשר למצוא אולי בתגובה של דובר צה"ל עצמו: "באותם מקרים בהם התקיימה זיקה כלשהי בין אירוע התעללות לבין אחריותו הפיקודית של המפקד", גרס הדובר, "מומשה סנקציה פלילית או משמעית תית נגד המפקד בשל התעללות חייליו בעצור פלסטיני".⁹⁸ ובכן, מסתבר שכאשר הדברים אמורים בהתעללות בעצור רים, "אחריות פיקודית" היא עניין מוגבל מאוד. ברניל צה"ל מחנך את מפקדיו לאחריות מקיפה, החלה על המשימה כולה – נורמות, התנהגות ובעיות שבתחום אחריותם. המ"שפט הבינלאומי והפסיקה הרלוונטית בבתי הדין הצבאיים הישראליים מחילים על המפקד אחריות למעשי התעללות של פקודיו – לא רק אם השתתף בהתעללות או פקד לבצע אלא גם אם מפקד סביר במקומו היה צריך לצפות שחייליו עלולים להתעלל במבוקש שנתפס.⁹⁹ סגן-אלוף במילואים עמוס גיורא, מי שהיה מפקד בית הספר למשפט צבאי בצה"ל, הסביר:

"צריך להבין קודם-כל שהאחריות המוחלטת והסופית על מוסר ואתיקה היא של המפקד, במלים ובמעשה. אם המפקד אינו מוכן לעבור מדי-בורים למעשים, או אם פעולותיו סותרות את מה שהורה לכוחות שתחת פיקודו בעניינים של מוסר, הפוטנציאל לביצוע עבירות על-ידי פקודיו הוא גדול. המחנך הצבאי, המגיע מחוץ ליחידה, ולפיכך אינו חבר המשפחה הקרובה (אע"פ שהוא משרת באותו צבא), באופן סמלי ומעשי, מדבר על מוסר – ועוזב. על המפקד להיות גם הדמות לחיקוי וגם מורה המוסר; מחויבותו המוחלטת היא המרכיב החיוני ביותר לכימוד מוסר בסכסוך מזוין".¹⁰⁰

הדרישה לזיקה שמעבר לאחריות הפיקודית הרגילה מרוקנת את מושג האחריות הפיקודית מתוכנו המיוחד. לפי תגובת דובר צה"ל, על המפקד להיות חלק ממעשה ההת-

3. העמדה לדין, הרשעות וענישה

מנתונים שמסר דובר צה"ל עולה כי החקירות במקרים של התעללות בעצורים אינן רק מעטות מדי, אלא גם כמעט אינן מביאות להעמדה לדין וממילא גם לא להרשעה. כך, בתקופה שבין דצמבר 2000 ליוני 2007 פתחה המשטרה הצבאית החוקרת ב-427 חקירות בעבירות של אלימות כלפי פלסטינים. רק ב-35 מתוכן הוגשו כתבי אישום,⁹⁴ ורק 15 מהם היו בעבירת התעללות (0' 65א' לחוק השיפוט הצבאי)⁹⁵ – ממוצע של כשני כתבי אישום בשנה למשך כל שנות האינתיפאדה.

לגבי התקופה הקרובה להרחשות המקרים שעליהם מתבסס הדוח נמסר מצה"ל כי בין התאריכים 1.1.2005 ל-1.7.2007 הגיעו לידי צה"ל 138 תלונות בעניין פגיעת חיילים בעצורים פלסטינים. שלוש מהן נסגרו בהליך מש-מעתי – שני זיכויים ועונש מחבוב של עשרה ימים; נפתחו 77 חקירות מצ"ח. ב-52 מהן ניתנה חוות דעת המורה על סגירת התיק ללא העמדה לדין. רק בשבע מהחקירות הוגשו כתבי אישום שהביאו לשש הרשעות. דובר צה"ל לא מסר האם וכיצד בוטלו 58 תלונות אחרות.⁹⁶

מערכת המשפט של צה"ל ממעטת במיוחד להעמיד לדין מפקדים בניין אחריותם להתעללות על ידי חיילים שתחת פיקודם. דובר צה"ל ידע להפנות את הוועד לשני מקרים בלבד שבהם הועמדו מפקדים לדין כאמור. באחד מהם, תיק מט/47/06, בוטל כתב האישום הפלילי נגד המ"שפט ותחת זאת הוא הועמד לדין משמעתי, ובאחר, תיק מר/386/03, הורשע מפקד בהתנהגות שאינה הולמת ונדון למאסר על-תנאי לצד הורדה בדרגה.⁹⁷ בשני המ"קרים הואשמו המפקדים כי היו מעורבים באירוע ההתע-ללות – אם כצופים ואם כשותפים – ולא רק אחראים על מי שהתעללו. מסתבר, אם כן, שההתייחסות של צה"ל לאחריות מפקדיו להתעללות בעצורים פלסטינים היא סלחנית במיוחד. כמעט מיותר לציין שלא הועמדו לדין מפקדים

100. תרגום חופשי שלנו; ראו במקור Guiora, Amos N., Teaching Morality in Armed Conflict – Israel Defence Forces Model, Working Paper 05-24, CASE School of Law, <http://ssrn.com/abstract=783985> .p. 1 ברשת ראו.

98. שם, שם.

99. ראו פרק ג' לעיל ובנספח להלן על אודות המשפט הבין-לאומי.

96. לפי תשובות דובר צה"ל לפניות הוועד: תשובה מיום 19.12.2007, סעיף 14, ותשובה משלימה מיום 1.5.2008, הסעיף השלישי בנספח.

97. תשובת דובר צה"ל לפניית הוועד, מיום 1.5.2008, הסעיף השני בנספח.

94. ראו נתונים שמסר דובר צה"ל לארגון "יש דיין": <http://www.yesh-din.org/site/images/ds1heb.pdf>

95. לפי תשובת דובר צה"ל לפניית הוועד הציבורי נגד עניינים בישראל מיום 4.2.2008.

עלולות - או לפחות לא למנוע אותו בידועין - כדי להיות אחראי לו. גישה זו מובילה להסרת אחריות, משום שלפיה מקרי התעללות המתבצעים כלא ידיעת המפקד הם "יתור מים" - איש אינו אחראי לקיומם, ודאי לא המפקד. כך הסיר צה"ל עוד מחסום מפני התעללות בעצורים. ואולי היעדרן של הרשעות מעיד דווקא על היעדר התע-ללויות? קולות רבים יוצאים מהמערכת הצבאית ומטילים ספק רב במקצועיותם של חוקרי מצי"ח וביכולתם לחקור אירועים מורכבים. קולות אלה מרמזים על כך שגם תופעות נרחבות של עבירה על החוק עשויות שלא להתגלות בח-קירות מצי"ח הרשלניות. כך, אלוף-משנה כץ (לשעבר סגן הפרקליט הצבאי הראשי) גורס כי מצי"ח -

"זו יחידה שפשוט לא יודעת את העבודה [...]

תיקים נסחבים חודשים על גבי חודשים בגלל חוסר בכוח-אדם וחוסר יכולת שהופך לחוסר אונים [...]. מהיכרותי עם מה שהתרחש, אני יודע שמצי"ח פשוט לא הייתה מסוגלת לחקור. למשל, כשהיה צריך לחקור התנהלות של מילואימניקים בשטחים, היה לוקח להם חודשים רק לאתר כל מילואימניק שכבר השתחרר לאזרחות [...]. נוצר מצב שחקירות רבות הגיעו למבוי סתום"¹⁰¹

בדומה, שופט בית הדין הצבאי לערעורים, אלוף-משנה מוטי לוי, שישב בדינם של שלושה חיילים שהוכו קשות שלווה פלסטינים, קבע כי חקירת מצי"ח בעניינם "נוהלה בעצלתיים ויש לראות זאת בחומרה רבה". בעקבות מק-רים נוספים שהזדמנו תחת ידיו כתב אלוף-משנה לוי כי יש לפעול לשינוי "המדיניות הנוכחית בעניין חקירת מעשים חריגים בשטחים, על מנת להבטיח כי החקירות תהיינה אפקטיביות, נמרצות וממצות, כדי לשרש את העבירות או למצער, למנוע את התפשטותן"¹⁰²

ארנון בצלם, בפרסום בנוגע למכות והתעללויות, הוסיף: " [...]. חלק גדול מהתלונות נסגר בשל ליקויים

שונים בשלבי הטיפול בתיק. כך לדוגמה, ברוב המקרים עוברים חודשים מרגע הגשת התלונה ועד להעברת המקרה לחקירת מצי"ח [...]. בנוסף [...] כמעט אין במצי"ח דוברי ערבית שיוכלו לגבות את העדויות [...] לעתים קרובות [...] הטיפול בח-קירה מסוימת עובר בין חוקרים שונים, שנאלצים ללמוד את התיק כל פעם מחדש [...] מכל אלה עולה כי המערכת אינה מייחסת את החשיבות הראויה לחקירת מקרים של אלימות אנשי כוחות הביטחון נגד תושבים פלסטינים ולמיצוי הדין עם האחראים להם, ובכך משדרת לאנשים המוצבים בשטח מסר מתירני, לפיו מעשים אלה אינם נתפ-סים כחמורים"¹⁰³

כמו כן, רוב חקירות מצי"ח בתלונות הוועד שהוזכרו לעיל התנהלו שנה ויותר לאחר הגשת התלונה - כשרבים מהמעורבים בהתעללויות כבר השתחררו מצה"ל, המ-תלוננים עצמם התייashו מהטיפול בתלונה, והסיכוי לה-גיע לממצאים היה אפסי. כך, כל התלונות שהוגשו מאז אוגוסט 2006 - למעט אחת - עדיין פתוחות בעת כתיבת הדוח, ללא החלטה על העמדה לדין או אפילו על סגירת התיק.¹⁰⁴

4. ענישה לא מרתיעה

אם לא די בכל אלה, בתי הדין הצבאיים משלמים את הת-מונה, וגם כאשר המערכת מחליטה לחקור ואף להעמיד לדין - ואפילו במקרים הספורים שבהם המתעללים מו-רשעים - נגזרים עליהם עונשים קלים במיוחד. במקרים שהוזכרו לעיל, המתחייסים לתלונות שהגיעו לצה"ל בין 1.1.2005 ל-1.7.2007, הורשעו המתעללים בעבירות התעללות ותקיפה. לפי דובר צה"ל לא עלו העונשים שקי-בלו על ארבעה חודשי מאסר, בתוספת תקופות מאסר על

104

לפירוט הכשלים האופייניים למדיניות איכפת החוק על חיילים של צה"ל בשטחים ולחקירות מצי"ח ראו גם Human Rights Watch, Promoting Impunity, 2005 <http://hrw.org/reports/2005/10/opt0605>

103

מתוך דף "מכות והתעללויות", אתר בצלם, http://www.btselem.org/hebrew/Beating_and_Abuse/20060821_Rise_in_security_forces_violence.asp

102

שם. ראו גם התבטאויות דומות בדבר טיפול עצל, גמלוני ורשלני בחקירת התעללות בעצור בעי"מ/24/08 סמל א.מ. ג' התובע הצבאי (החלטת אלוף משנה דורון פיילס מיום 10.3.2008).

101

עמיר רפפורט, "במצי"ח לא יודעים את העבודה", אתר NRG, 1.1.2005; <http://www.nrg.co.il/online/1/ART/844/919.html>

31 עונש סלחני, המעביר מסר של זילות בחיי העצורים, בשל" מות גופם ובכבודם - עונש שאף הוא "מחטיא לחלוטין את מטרת הענישה", כפי שטענו שופטי הערעור ביחס לחמירי שה חודשי המאסר שפסק בית הדין המחוזי.¹¹⁰

5. פתרון אפשרי: הוצאת החקירות מידי הצבא

למצב זה של הפקרות משפטית, המגבה את ההפקרות בשטח, כבר ניתן מענה אפשרי: הוצאת החקירות מידי הצבא.

אחד הטיעונים המרכזיים נגד אפשרות זו גורס כי תחקיר של אירוע צבאי צריך להיות "מקצועי",¹¹¹ אולם כפי שה" ראינו לעיל, התחקיר המבצעי אינו עומד בסטנדרטים מקצועיים של חקירה. לא מן הנמנע לבצע "תחקיר מבצעי" להסקת מסקנות הקשורות לפן הטקטי-צבאי, אך כשמדובר בר במטרה רחבה יותר - אכיפה, ענישה, הרתעה - סביר יותר למנות גוף המומחה בחקירות, שיתמחה גם בהיבטים הצבאיים הדרושים להבנת הנסיבות המבצעיות, ויכול לח" קור במקצועיות וללא משוא פנים.

טענה נוספת נגד הוצאת החקירות מהצבא היא כי ממיאל בג"ץ מבקר החלטות לא סבירות על אי-פתיחה בחקירות. על כך השיב ח"כ מיכאל איתן:

"התשובה שבג"ץ מבקר היא לא תשובה, כי בג"ץ מבקר את כולם, גם את מח"ש וגם את כולם. זה לא אמצעי בקרה פנימי. אנחנו לא מחפשים את זה שפעם בשנה בג"ץ יגיד שהצבא היה בסדר כן או לא. צריך להיות איזשהו דיאלוג פנימי תוך בירור עניינים ויצירת דפוסי עבודה והבנה. אני לא חושב שהיעילות של השב"כ פנגעה כהוא זה כתוצאה מזה שיש איזשהו פיקוח חיצוני. אותו הדבר יכול להיות גם בצבא".¹¹²

תנאי של עד חמישה חודשים. בדרך כלל גם מורדים המור רשעים בדרגה 105. כך - בעוד חוק העונשין מאפשר מאסר של עד 20 שנים לאחר הרשעה בעבירות הרלוונטיות,¹⁰⁶ וחוק השיפוט הצבאי קובע להן מאסר של עד שלוש שנים, ובנסיבות מחמירות - עד שבע שנים.¹⁰⁷

יש לציין כי בית הדין הצבאי לערעורים שב והתערב בעד נשים - הקלים מדי לטעמו - שפסקו בתי הדין הצבאיים לחיילים שהורשעו בהתעללות בפלסטינים. עם זאת, כחלק מהמדיניות שלא להתערב באופן חריג בגזר הדין, גם ערכאה זו לא נזרה על המתעללים יותר מעשרה חודשי מאסר.¹⁰⁸ ביחס לחומרת המקרים מדובר בענישה קלה. כך, כאשר החמיר בית הדין הצבאי לערעורים את העד נש מחמישה חודשי מאסר לעשרה חודשים, היה זה בנין התעללות הנאשם, רב"ט רוזנר, בשני אחים בני 15 ו-17, בעת שהוסעו כשהם עצורים, כפותים ומכוסי עיניים. רב"ט רוזנר -

"הכה את העצור בן השבע עשרה, מוחמד אל-ריש, בחזקה בעורפו וכן בבטנו, בכתפו הימנית ובצלעותיו. כשז העצור ממקומו, הצמידו הנאשם בחזקה למקום, עד שהוא נחבל בגופו מחלקי ברזל ברכב. בהמשך, סטר לו וכשלא הגיב, סטר לו שוב. כשנפג עליו העצור, בשל טלטלת הנסיעה, הכה הנאשם את העצור בברכו, באמצעות קסדתו. משנע העצור במקומו ומלמל, הכה הנאשם את העצור ברגלו בחזקה, באמצעות הסתרשף [קצה הקנה] של נשקו [...] כתוצאה ממעשי הנאשם וחברו, סבלו שני העצורים מחבלות, נפחות, אד" מומיות ורישיות במקומות בהם הוכו [...] הנאשם הוסיף, כי במהלך משימות ליווי עצורים קודמות סטר למבוקשים שיעשו בעיות".¹⁰⁹

עשרה חודשי מאסר אינם עניין של מה בכך, אולם כשמ" דובר בהתעללות חמורה וממושכת בקטינים כפותים זהו

110 ראו הערה 108 לעיל.

111 ראו, למשל, ביישיבה של ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת מיום 6.7.2003, עמ' 32 בפרוטוקול הישיבה, <http://www.knesset.gov.il/protocols/data/html/huka/2003-07-06.html>

107 חוק השיפוט הצבאי, התשס"ו-1955, סעיף 65.

108 ראו ע 146/03 התובע הצבאי הראשי נ' רועי רוזנר.

109 מתוך נימוקי גזר הדין, מחוזי מ/03 222' התובע הצבאי נ' רב"ט רועי רוזנר, 28.7.2003.

335). יצוין כי על פי חוק העונשין מי שמוגדר כאחראי ל"חסר-ישע" - שהוא, בין היתר לפי החוק, גם אדם הנתון במעצר - "יראוהו כמי שגורם לתוצאות שבאו על חייו או על בריאותו" של חסר הישע. במילים אחרות: האחריות על עצורים מטילה לכאורה על מפקדי המשימות אחריות פלילית לפגיעה בעצורים, גם אם לא היו מעורבים בה ואף אם עשו למנועה. ראו חוק העונשין, התשנ"ז-1977.

105 תשובת דובר צה"ל מיום 19.12.2007, 15, סעיף 15, ותשובה משלימה מיום 1.5.2008, הסעיף השלישי בנספח.

106 כך, למשל, ניתן לפסוק עד 20 שנות מאסר בנין הרשעה בחבלה בכוונה מחמירה (סעיף 329), עד עשר שנים בנין חבלה חמורה (סעיף 333) או 20 שנה כשהעברין נושא נשק (סעיף

כפי שנכתב בדוח של ארגון Human Rights Watch, גם "בדין הביין-לאומי מתגבש קונצנזוס שאין לשפוט בבתי משפט צבאיים אנשי צבא במקרים שבהם הנפגעים הם אזרחים, ושעל מערכות השיפוט הצבאיות לעסוק אך ורק בעבירות שהן בעלות אופי צבאי מובהק".¹¹³ נאמר לא נרחיב עוד על מה שכבר נאמר ונכתב בנושא,¹¹⁴ נאמר רק כי המחקר המסוים שלנו, בנוגע להתעללויות של חיילי צה"ל בעצורים פלסטינים, מאשש את המסקנה כי יש צורך להוציא מידי הצבא את חקירתם של מקרים המתרחשים במהלך פעילות צה"ל וחשודים כפליליים. גופי החקירה הקיימים כיום בצה"ל כושלים שוב ושוב בהתמודדות עם התופעה.

לסיכום פרק זה אפשר לומר כי בכל הנוגע לעבירות של התעללות בעצורים, מערכת המשפט של צה"ל כושלת בכל הפרמטרים: היא מנהלת מדיניות של הימנעות מחקירה; היא מרבה להסתמך על מוסדות תחקיר לא מקצועיים, בעלי ניגוד אינטרסים מובהק ועבר מתועד של דיווחי שקר; היא מנהלת את חקירות מצ"ח המעטות שכן מתקיימות באופן בלתי-מקצועי וכושל; היא ממעטת להעמיד לדין בעבירות התעללות; וכשהיא מרשיעה – היא מקלה בענישה.

112.

בישיבה של ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת מיום 22.6.2003, עמ' 32 בפרוטוקול הישיבה, <http://www.knesset.gov.il/protocols/data/html/huka/2003-06-22.html>

113.

דוח Human Rights Watch, הערה 104 לעי, פרק 2.

114.

ראו, למשל, מאמרו של המשפטן משה נגבי. לשיטתו (דווקא בהקשר התעללות בחייל), תסמונת "צה"ל החוקר והשופט את עצמו" היא אבסורדית, בייחוד כשמפקדים זוטרים וחיילים אינם מבינים שהתעללות והשפלה הם מעשים בלתי-חוקיים בעליל; זהו כישלון הפרקליטות הצבאית, האחראית להטמעת תודעת "הדגל השחור" בקרב

החיילים, כתב נגבי. יוצא אם כן שהצמרת הצבאית, ובתוכה צמרת הפרקליטות, "היא לכאורה החשודה העיקרית" – וגם הממונה על החקירות. ראו מאמרו בעיתון "הארץ" מיום 9.9.2002, <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArtPE.jhtml?itemNo=206192&contrassID=2&subContrassID=3&sbSubContrassID=0>; גם קצינים בצה"ל העלו את החשש כי חקירה

פנימית של אירועים מבצעיים עלולה להיות ננועה בשיקולים זרים, בין היתר בפוליטיקה פנים-צבאית, וכי האלטרנטיבה הראויה היא חקירה חיצונית. זאת, לאחר שמונה תת-אלוף לחקירת חטיפת החיילים בגבול לבנון ב-2006, <http://ynet.co.il/articles/0,7340,L-3275510,00/html>

33 בשנים האחרונות, שבהן ביצע צה"ל אלפי מעצרים בשנה, הוא לא נדרש להרהר במותר ובאסור בפעולת המעצר, לא בחן את נקודות התורפה האפשריות בהתייחסות לטעורים ולא טרח לתרגם נקודות כאלו להנחיות מבצעיות מעשיות. חלק מהתוצאות והנזקים הנובעים מהיעדרן של הוראות כאלה הוזכרו כבר בפרקים שעסקו באיזוק פונעני, בשימוש בכלבים להתעללות בעצורים ובמעצר קטינים.

האשליה הרטרית הנבובה שרוקח צה"ל בתגובתו לעיל יכולה להביא למסקנות מגוחכות: ידוע, למשל, שצה"ל רואה בערכיו המוכרזים קווים מנחים לכל פעולותיו, ומכפיף כל פעולה גם לחוק השיפוט הצבאי. לפי אותו היגיון, אם כן, לא דרושים לצה"ל נהלים או תדריכים כללי: מדוע לכתוב הוראות לפתיחה באש? למה לבזבז זמן בהנחיות לפעילות במחסומים? וגם במקרים פשוטים יותר: האם צריך לתדרוך נהג לפני נסיעה, כאשר ברור הרי כי ערך "כבוד האדם" וחיי עומד לנגד עיניו, וחוק השיפוט הצבאי חוק המדינה קובעים לו את מהירות הנסיעה המותרת? ובכל זאת כתב צה"ל (אמנם לעיתים, כמו בשני המקרים הראשונים, רק אחרי המרצה מצד ארגוני זכויות-האדם) נהלים והנחיות מיוחדים, שתכליתם – להבטיח ביצוע נכון של המשימה, תוך התייחסות להיבטיה המורכבים ולנקודות-תורפה במהלכה.

הטענה, לפיה די בערכי צה"ל כדי להסדיר את פעילות המעצרים, באה לכסות על מחדל בלתי-נתפס כמעט הפותח פרצה רחבה להתעללות בעצורים – היעדרן של הוראות מפורשות ומפורטות המבטיחות את שלומם. כפי שראינו, בפרצה זו עוברות התעללויות הרבה. היעדרם של פקודות ונהלים ספציפיים גם שולל, כמובן, את האפשרות לנקוט "צעדי הדרכה, פיקוח ובקרה סבירים" למניעת התעללויות, כמתחייב מאחריותם של דרגי הפיקוד בצה"ל לפעולות המעצרים (ראו פרק ג לעיל). ההצהרה כי עקרונות מוסריים רחבים, ואפילו עם הוראות

1. צה"ל: התעלמות והתכחשות

לפי תגובת דובר צה"ל לאירועים של התעללות בעצורים ולפניות הוועד בעניין, צה"ל רואה עבירות כאלה בחומרה רבה. אולם, המחקר מעלה כי הצבא אינו מנסה להתמודד באופן שיטתי עם שאלת ההתעללות בעצורים. הסימן הבולט והחמור ביותר לכך הוא היעדרן של הנחיות מבצעיות כלשהן לאופן הטיפול בעצורים, כל זמן שלא הגיעו למתקן מעצר מוסדר.

כדי להבהיר את חומרת המצב, נצטט מתגובת דובר צה"ל לבקשת המידע של הוועד:

"צה"ל מבצע פעילות מבצעית שוטפת למעצרים של גורמי טרור באיו"ש וברצועת עזה להבטחת שלומם וביטחונם של אזרחי מדינת ישראל. באזור יהודה ושומרון, כמו גם, למיטב ידיעתנו, בישראל אין בנמצא הסדרים חקיקתיים (בחוק או בתקנות) המסדירים את הטיפול בעצורים בפרק הזמן שבין מעצרו ועד הבאתם לתחנת המשטרה/מקום המעצר. ברם, העובדה שאין בנמצא נהלים החלים באופן פרטי על הטיפול בעצורים בפרק הזמן שבין מעצרו ועד העברתם לידי רשויות הכליאה, אין משמעה כי "איש הישר בעיניו יעשה". על חיילי צה"ל חלים ערכי צה"ל האוסרים על פגיעה בכבודם או בנופם של עצורים או בני שמצויים במשמורת צה"ל – איסור זה מועבר לחיילים כדבר שבשגרה, באימונים וטרם צאתם לפעילות, והוא מחייב אותם: יתרה מזאת – פגיעה בנופם או בכבודם של העצורים או של מי שמצויים במשמורת, רת, מהווה עבירה פלילית לפי חוק השיפוט הצבאי (הכולל איסור על התעללות, תקיפה וכו')".¹¹⁵

העובדה כי הטיפול המשפטי הרשמי והמצומצם שנסקף לעיל מוזכר כאן כבלם מרכזי בפני התעללות חיילים בעצורים, מעידה על הכשל הראשי: בכל שנות קיומו, ובפרט

118

על קצה המזלג ראו דיווחי "שופרים שתיקה", החל ב-2004: <http://www.shovrimshatika.org/publications.asp>; דיווחי "מחסום-וטש" משנת 2001 והלאה: <http://www.machsomwatch.org/en>; מחקר בצלם אודות מכות והתעללויות, מתחילת שנות ה-90 ועד היום: http://www.btselem.org/Hebrew/Beating_and_Abuse

117

"ידיעות אחרונות", גיליון 16.12.07, עמ' 4-5.

116

ראו בפרק ההמלצות.

115

תשובת צה"ל לפניית הוועד, מיום 1.5.2008, סעיף ראשון לנספח.

חוק כלליות, יכולים וצריכים להוות את המסגרת הנורמטיבית בית היחידה לפעילות מבצעית מוכרת ורציפה היא חמורה ומדאיגה - הן מבחינה מקצועית והן מבחינה מוסרית. ברי"ה מוחלטת זו מאחריות חריגה גם ביחס לנהוג בצבאות אחרים בעולם, הנדרשים ספציפית לשאלת הטיפול בע"צורים מרגע מעצרו ועד הגעתם לרשות כלליה כאל שלב רגיש במיוחד המועד לפורענויות והתעללויות.¹¹⁶ שאלות הוועד חשפו את צה"ל למציאות השערורייתית של היעדר הוראות ופקודות ספציפיות הנוגעות לטיפול בעצורים לפני העברתם למתקני כלליה. אפילו אם מדובר בחיפה ראשונה - הנחה המעידה על עבודת מטה בעייתית מאוד בצה"ל - גם אז הבחירה בתגובה לעיל מעידה על התכונות ועל חשש מהתמודדות. צה"ל מגלגל את האחריות להתעללות לפתחם של החיילים הפשוטים, מְבצעי המעצרים: לא רק שאינו מעניש מפקדים בגין אחריותם (כפי שראינו בפרק הקודם), הוא אף נמנע מניסוח הנחיות מחייבות לטיפול בעצורים - ואז רוחץ בניקיון כפיו בהזכירו את "רוח צה"ל".

נוכח משבר כזה, אין פלא כי גם בחינת ההתנהלות של צה"ל בפועל - ולא רק של הצהרותיו - מעידה על התכונות, הכחשה, ולפעמים גם כחש.

בדצמבר 2007 פרסם עיתון "ידיעות אחרונות", ביוזמת הצבא, תוצאות מחקר שנערך בין אלפי לוחמי צה"ל. לפי המחקר לפחות 25% מהחיילים התעללו ועודם מתעללים בפלסטינים במהלך בדיקתם במחסומים, או שהיו עדים להתעללויות כאלה. חייל שהתראיין לכתבה אף הסביר מדוע לא ניתן להימנע מהתופעה: "כשאתה מונע תנועה חופשית מאלפי אנשים ביום אי-אפשר לעשות את זה בצורה נחמדה".¹¹⁷ ההחלטות על החקירה והפרסום ראיות לשבחים; זו הרוח שצריכה לעמוד בבסיס כל טיפול יעיל בנורמות לקיומן בעלות היקף רחב, כמו התופעה בה עוסק דוח זה.

עם זאת יש לזכור כי תופעת ההתעללויות של חיילי צה"ל שבמחסומים בפלסטינים התקיימה במשך שנים, שבהן הוכחה נמרצות על ידי מערכת הביטחון והדרג המדיני. התייחסות רצינית מוקדמת לדיווחים ולפניות של פלסטינים, של חיילים ושל ארגונים למען זכויות אדם - שהתריעו על ההתעללויות הנפוצות במחסומים במשך השנים¹¹⁸ - הייתה יכולה למנוע מאות ואולי אלפי מקרים של התעללות והשפלות. תחת זאת בחרו צה"ל והאחראים עליו לאפיין שוב ושוב את ההתעללויות במחסומים כחריגות נקודתיות. כך, למשל, בעת כהונתו כרמטכ"ל הצהיר משה (בוגי) יע"לון כי "יש יותר כתבות מאירועים"; שר הביטחון דאז, שאול מופז, הוביל את מדיניות בת-היענה: "בעיקר לא רואים את מה שצה"ל עושה, ומה שצה"ל נמנע מלעשות, אלא רק את התקלות, השגיאות והחריגות".¹¹⁹

התכחשות הנוכחית של המערכת הצבאית לתופעת ההתעללות בעצורים דומה להתכחשותה זה שנים לתופעת התעללות במחסומים. כך, באותו יום שבו התפרסמה הכתבה שהוזכרה לעיל - שבה הכיר דובר צה"ל בתופעת ההתעללות במחסומים - הוקרנה בערוץ השני כתבות של ניר דבורי ובה תיעוד מצולם של חיילי צה"ל משפילים עצורים פלסטינים.¹²⁰ תגובתו של דובר צה"ל לכתבה על העצורים ולידיעות דומות אחרות מעידות כי צה"ל לא למד את הלקח שלפני עדיפים חשיפה וטיפול על התכחשות לבעיה: "התמודדות", גרס דובר צה"ל, "מעידות על כשל ערכי חמור ונקודתי, שסותר את רוח צה"ל וערכיו [...] החיילים יועמדו לדיון משמעתי".¹²¹ כשנדרש דובר צה"ל לארוע שבו התעללו חיילים בקטינים פלסטינים בני 14, הוא מסר כי "כל חריגה מהנורמות ומערכי צה"ל מתוחקרת וממוצה עד תום".¹²² בדומה, לאחר שהודה מי ששימש כמפקד מחסום חווארה בשנת 2004 כי התעלל בפלסטינים - חלקם אזוקים - שעברו במחסום, בחרו היגורמים הצבאיים "למסור כי צה"ל מצפה ממפקדיו לירמה ערכית גבוהה" ו"מטפל ביד קשה במקרים החריגים".¹²³

120. ראו כתבתו של ניר דבורי מתאריך 16.12.07: <http://www.keshet-tv.com/VideoPage.aspx?MedialD=28523&CatID=375>

121. שם.

122. ראו הגרה 46 לעיל.

הוא מספר האירועים שאותם אנחנו מגדירים כחריגים. במשך התקופה שלי כאן בתפקיד עלינו על 30 אירועים כאלה. זה כאספקט קצהו לעומת הכמות שהיתה אמורה להיות לולא הנבנו על המקרים בתקופות (מתוך אתר "תקומה": http://tkuma.org.il/last_news.asp?id=1437, 27.8.2004). דוגמאות נוספות יש למכביר.

הם מקרים בודדים [...]. עובדתית, מדובר בחריג (חן קוטס-בר איתן רבין, "אי-אפשר להיות מוסרי במחסום", מעריב, 6 באוגוסט 2004. ראו <http://www.nrg.co.il/online/1/ART/765/083.html>); גם אל"מ הראל כנפו, מח"ט דורת שכם לשעבר, התייחס עם סיום תפקידו לביצוע משימות המחסומים: "ביטור מידות אין לי רגשי נחיתות מול שום עם בעולם [...]. מדד נוסף

119. שני היסטורים לקוחים מכתבתו של חנן נירבנר, הרמטכ"ל משיב אש: "יש יותר כתבות מאירועים", אתר Ynet, 12.12.2004. ראו <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3017008,00.html>. זוהי דוגמה טיפוסית; כך, למשל, בעקבות התעללות במחסום אמר אל"מ בכר, בזמנו מפקד חטיבת הצנחנים שבה שירת המכה: "האירוע [...] ואחרים כדוגמתו

כפי שעולה מהדברים שצוטטו לעיל לגבי תחקירים מב- צעיים, לעתים ההתנגדות להכרה בתופעה מגיעה עד כדי טיוח של אירועים על ידי מְבַצְעֵי המעצר ומפקדיהם.

כך, למשל, במקרה ההתעללות שבו הוצמד תנור לפניו של עצור בן 16 וחצי, תיאמו החיילים ביניהם גרסה שקרית לגבי התעללות בקטנים וניסו לכפותה על חיילות נוספות,¹²⁸ כך היה גם באירוע שעליו דיווחה כרמלה מנשה ובן, לדבריה, טיחו מפקד חטיבה, מפקד גדוד ומפקד פלוגה אירוע ב"גדוד 890 של הצנחנים, גדוד מפואר, חיילים היכו פלסטיני עצור, בעטו בו, לקחו נער בן 14, שפכו עליו קולה, אילצו אותו לרקוד וצילמו את זה". כשפנה אחד החיילים למפקדיו הישירים – ואחר כך למפקדיהם – גרמו לו אלה לעזוב את הפלוגה בה שירת, לא לפני שמפקד הפלוגה שלו "כמעט היכה אותו, העליב אותו, פגע בו".¹²⁹ היה זה מפקד המכללה לפיקוד ומטה של צה"ל, תת-אלוף יעקב זיגדון, שטען בריאיון הפרישה שלו כי טיוחים חוזרים ונשנים "נובעים מהטבע הבסיסי של האדם. אם החייל לא בסדר, אז גם המח"ט שחוקר אותו לכאורה נכש. לכן קשה מאוד לצפות ממפקדים שחוקרים בעצם את עצמם לחשוף את כל הכשלים".¹³⁰

מה שהיה נכון לתופעת ההתעללויות במחסומים נכון גם לגבי התופעה הנרחבת של התעללות חיילי צה"ל בעצורים: הקושי לכיר בקיום התופעה מתפרש כניבוי וכ- עידוד שבשתיקה; ההסתרה מאפשרת לגורמות הפסולות להשתרש ולהתרחב ומעצימה את השפעותיהן ההרסניות. ביחס להיקף התופעה, העמדה לדון של חיילים יחידים היא פעולה מקומית, לא מרתיעה ומתחמקת. האכיפה הלשונית מחזקת את מסר הלגיטימציה שמועבר למתעללים. כאשר הגישה הבסיסית לקיום התופעה היא התכחשות, סדנאות ההכשרה – המתקיימות, לפי דובר צה"ל, בבית הספר למשפט צבאי ועל ידי נציגיו ביחידות שונות בצבא ובהכשרות פיקודיות – לא יכולות לכשעצמן להביא להק-

ביחוד מוזרה ההתעקשות על גרסת ה"חריגים" נוכח הדיווחים שיוצאים מצה"ל עצמו על עלייה במספר התלונות נגד חיילי צה"ל עקב פתיחת בסיס מצי"ח החדש, ועל "זינוק בחקירות על התעללות בפלסטינים" בשנת 2007.¹²⁴ הצהרות שכאלו, שבדצן ויחסי-ציבור טובים, אינן עולות בקנה אחד עם התייחסות צה"ל למתעללים כ- "עשבים שוטים", "תפוחים רקובים" וכיוצא באלה.

בהקשר זה ראוי לציין כי במקרים המועטים שבהם מגיעות פרשיות התעללות למשפט, גם בית הדין הצבאי מקבל את הגרסה המציגה את האירועים כחריגים ויוצאי-דופן. התיאורים המתקבלים מתארים את השגרה המבצעית כת- קינה, ומקרי התעללות מוצגים בדבריו של בית המשפט כחריגות הפוגעות באופייה המוסרי לעילא של הפעילות בדרך כלל: "החיילים מתודרכים לפני כל משימה, אודות אופן התנהגותם כלפי האוכלוסייה הייעודית והחובה לנהוג ביחס נאות". בתי הדין הצבאיים מרבים לצטט מפסיקתו של בית המשפט שלפיה "כללי יסוד של מוסר אנושי ועל כבוד לאדם מדריכים את צבא ההגנה לישראל. סטייה מהם, ולו על-ידי חריגים, פוגעת במחנה כולו".¹²⁵ לעומת בתי הדין הצבאיים המחוזיים, גישתו של בית הדין הצבאי לע- רעורים חריגה: הוא מעלה את האפשרות כי ההתעללות בעצורים על ידי חיילי צה"ל היא "התנהגות שכיחה", ונוכח המקרים המובאים לפניו מציף אל פני השטח רבות מה- בעיות המובאות גם בדוח זה: שאלת "עצימת עיניים" של עמיתים ומפקדים, היעדר אחריות מפקדים, האטיות של חקירות מצי"ח, התאמתה או אי-התאמתה של ההכשרה הניתנת לחיילים ולמפקדים ועוד.¹²⁶ הטענות של גורמי צה"ל הרשמיים, המציירים את ההתע- ללויות בעצורים כמקרים חריגים, מנוגדות לעדויות ולדיווחים מהשטח, שלפיהם אין ספק כי מדובר בתופעה נרחבת.¹²⁷ כדי לשנות את הנורמות בשטח על צה"ל לחדול – בראש ובראשונה – מההתכחשות לצעם קיומה של התופעה.

הפרקליטות הצבאית בסוגים שונים של פגמים בהתנהלות חיילי צה"ל בשטחים: "הדו"מ של אלימות בעת הובלת [עצורים על-ידי] חיילים. לאחרונה, אנתנו מקבלים הרבה פניות בנושא הזה", אמר (עמ' 31 לפרוטוקול הישיבה). מאז חלפו חמש שנים, והפצ"ר לא נדרש יותר לעניין זה: <http://www.knesset.gov.il/protocols/data/html/huka/2003-06-22.html>

¹²⁶. ראו, למשל, החלטה בע"מ 28/04 סמ"ר ב.ס. נ' התובע הצבאי הראשי, ובפרט פסקה 16.

¹²⁷. להתכחשות של הגורמים הרשמיים לתופעה מצאנו יוצאי דופן מעניין: בדיון שהתקיים בוועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת ביום 22.6.2003 התייחס הפצ"ר דאז, אלוף מנחם פינקלשטיין, לטיפול של

ידיעות אחרונות, 11.5.2008.

¹²⁵. הציטוטים לקוחים מתוך הנימוקים לגורי הדין של חיילים שהורשעו בעבירות התעללות בעצורים פלסטינים על ידי בית המשפט הצבאי המחוזי, מחוז המרכז, בשנים 2003-2007: מחוז מ/22/03; מחוז מ/04/526; מחוז מ/454/03; מחוז מ/387/03; מחוז מ/386/03.

¹²³. בתוך נעצר מפקד מחסום שהתעלל בפלסטינים, כתבה באתר וואלה מיום 4.7.2004 <http://news.walla.co.il/?w=1/565498>

¹²⁴. בתשובה לפניית הוועד; ראו הערה 96 לעיל, ובתשובה לפניית ארגון ייש דין, ראו יוסי יהושע, צה"ל: זינוק בחקירות על התעללות בפלסטינים,

צורים. ראינו כבר שלמרות האיסור החוקי הברור והמוחלט על התעללות, צה"ל אינו מתכוון למשימות המעצרים כראוי, נמנע מלהטיל את האחריות על התעללות בעצורים על מפקדים, וממעט מאוד בחקירות ובתיבה פלילית של חיילים בגין התעללות בפלסטינים עצורים. כפי שיתברר מיד, גם מערכות השלטון שותפות למדיניות ההתכחשות, המובילה להמשך הפגיעה בעצורים.

2. רשויות המדינה: דממה משרד הביטחון

משרד הביטחון והעומדים בראשו, האחראים הישירים לפעולות צה"ל, מתעלמים לחלוטין מהתעללות החיילים בעצורים פלסטינים.

כך, מטרת משרד הביטחון לשנת 2006 אינן מתייחסות כלל לבעיות הקשות המאפיינות את החיכוך המתמיד בין חיילי צה"ל לאוכלוסייה הפלסטינית. התעלמות זו אינה נובעת מחוסר-עניין כללי של המשרד בהיבטים מוסריים או חינוכיים הקשורים לצבא; מטרה מס' 7 דווקא מתייחסת לעניין החינוך: "להגביר פעולות החינוך לשירות משמעותי בצה"ל, למי מוש משירות לאומיות ולמודעות הציבור לנושאי הביטחון". גם רשימת היעדים של המשרד אינה כוללת טיפול בשאלות או בבעיות שיוצר הכיבוש - ובפרט לא באלימות או חשד עלולות. מסתבר שאלה אינם נושאים אטרקטיביים או חשודים דיים לפעולה חינוכית בעיני קברניטי משרד הביטחון.¹³⁵ ההתייחסות המערכתית היחידה להיבטים דומים מכונה במשרד הביטחון פרויקט "מרקם החיים" - טיפול בקשיים חמורים שיוצר מכשול ההפרדה עבור הפלסטינים ונשבי הגדה. תופעת ההתעללות אינה נוצאה של מכשול ההפרדה דווקא, ואכן היא אינה מטופלת במסגרת פרויקט זה.¹³⁶ מבחינת מבנה המשרד - תחומי המומחיות של היועצים והעוזרים לשר הביטחון, הגופים ויחידות המטה הכפופים

לה בתופעת ההתעללות בעצורים. בפרט נכון הדבר נוכח העובדה כי "נושא כללי ההתנהגות הנדרשים במפגש עם אוכלוסייה פלסטינאית ובכלל זאת עצורים פלסטינאים מור" עבר בעיקר תחת המגמה לדון בין-לאומי.¹³¹ לימוד הדיון הבינ-לאומי הוא עניין חשוב אולם בהיעדר הנחיות ונהלים מדייקים, ואל נוכח הכחשות גורפות מצד מפקדיהם הבכירים, אפשר לצפות כי הוראות הדיון הבינ-לאומי יית- 100 כמנותקות מהמציאות בשטח, לא רלוונטיות למשימות היומיום - ולכן לא יהיה לימודן אפקטיבי.

הד להנחה זו אפשר למצוא במאמרו של סגן-אלוף במ"ל זאבים עמוס גיורא, מי שהיה מפקד בית הספר למשפט צבאי בצה"ל וכבר הוזכר לעיל. לפיו, "לא ברור" אם ההרצאות שניתנו לחיילים בנושא המשפט הבינ-לאומי היו אפקטיביות, ומשחקי התפקידים שנערכו נתפסו על ידי החיילים כ"לא טבעיים".¹³² המאמר מתרכז בשיטות שפותחו במקום הרצאות ומשחקי תפקידים - תוכנת מחשב המתבססת על קטעי סרטים הוליוודיים, והצגת דילמות ושאלות הנוגעות למקרים היפותטיים. פירוט הנושאים שבהן עוסקות ההכשרות החדשות מעלה כי אין בהן כל נגיעה למעצרים בכלל ו/או ליחס לעצורים לאחר ביצוע המעצר בפרט.¹³³

צה"ל גורס כי כחלק מהתכנים המועברים בבית הספר למשפט, "לכל החיילים והמפקדים בכל הדרגות הדגשים המועברים הם הזים וכוללים את הרעיון המרכזי לפיו יש לנהוג בכבוד ובאדיבות כלפי אוכלוסייה אזרחית שאיננה לוחמת".¹³⁴ נוכח מציאות ההתעללות התדירות במחסור מים, שבה מכירים אפילו דוברי צה"ל הרשמיים, מתחזק עוד יותר הרשעם כי לא די בהכשרות המשפטיות כדי לעקור את נורמות ההתעללות המושרשות בשטח.

השנים שחלפו הן שנים אבודות של התעללות נרחבות, אלימות, השפלה, תסכול ונזק פיזי ונפשי. לא מתקבל על הדעת - ודאי שגם לא חוקי, לא מוסרי ולא כדאי - לבזבז עוד שנים ארוכות באי-הכרה בתופעת ההתעללות בע-

¹²⁸ ראו הערה 46 לעיל.

¹²⁹ כתבה מיום 29.1.2008, ראו הערה 55 לעיל.

¹³⁰ בתוך עמיר רפפורט, "לא ניתן יותר לתת אמון בתחקירים צבאיים", הערה 86 לעיל.

¹³¹ תשובת דובר צה"ל לפניית הוועד, מיום 19.12.2007, סעיף 2.

¹³² במאמרו, עמ' 10-11, ראו הערה 100 לעיל.

¹³³ שם, עמ' 11-15.

¹³⁴ תשובת דובר צה"ל מיום 19.12.07, ראו הערה 131 לעיל, סעיף 6.

¹³⁵ ראו דוח משרד הביטחון לשנת 2006. מטרת - עמ' 9; יעדים - עמ' 13. לקריאת הדוח ראו http://www.mod.gov.il/pages/about_office/pdfs/200601.pdf

¹³⁶ ראו אתר הפרויקט <http://www.securityfence.mod.gov.il/Pages/Heb/mirkam.htm>

37 הדברים שנשאו בכנסת שר הביטחון ברק, וקודמו בתפקיד עמיר פרץ, עת שימשו כשרי ביטחון, מתחילת שנת 2006 ועד חודש אפריל 2008. נבדקו גם דברי סגניהם - מתן וילנאי ואפרים סנה, בהתאמה.

מבדיקת ההודעות לעיתונות מתברר כי לצד נושאים חשובים ומעניינים בפני עצמם¹⁴³ בחרו משרד הביטחון והעור מד בראשו לא להתייחס ולו פעם אחת (בתוך יותר מ-150 הודעות) לתופעת ההתעללות בפלסטינים. ההודעה היחידה שקשורה לנושא היא מתאריך 5.10.2006. תחת הכותרת: "הקפדה על איכות שירות במעברים" מספרת ההודעה על עובדת ב"מעבר שער אפרים" שגנבה כסף מפלסטיני, אותרה ופוטרה. זאת, למרות שבתקופה הנבדקת נחשפו פרשיות התעללות רבות וחמורות.

בחינת 40 נאומי של ברק המופיעים באתר משרד הביטחון מעלה שתי התייחסויות לנושאים קרובים: הראשונה בתאריך 26.7.2007, בנאום בפני מתגייסים חדשים לחטיבת "כפיר". שם הבחין ברק בין ההתנהגות הנחושה והמנצחת הרצויה מול "כ"ל מי שרוצה לפגוע במדינת ישראל ובישראליים", לבין "היולדת בדרך במחסום, הילד והזקן בתוך רכב", שמומלם צריכים החיילים להיות "בני-אדם". ההתייחסות השנייה היא בטקס מינוי נשיא בית הדין הצבאי לערער רים, ב-14.8.2007. שם העיר ברק, ביחס לפעולות צה"ל בשטחים, כי:

"לצערו, בפעילות כה אינטנסיבית וממושכת קורות גם תקלות, נעשות גם שגיאות ויש לפעמים חריגים. תפקידם של המערכת השיפוטית בצה"ל, ושל בית הדין הצבאי לערעורים במיוחד, איננו להגן על הצבא מפני החוק - אלא להגן על החוק מפני חריגות [...]". צה"ל הוא צבא מוסרי. אבל כדי לשמור על מוסריותו, אנחנו מחויבים בהקפדה רבה על קיום החוק ובפעולה פיקודית ואם צריך גם משפטית על כל גילוי של שרירותי-לב, חוסר אנושיות ופגיעה

לו - עולה כי אין אדם או גוף הממונה על בחינת ההיבטים המוסריים או המקצועיים הבעייתיים של הפעילות המבצעת של צה"ל בשטחים הכבושים.¹³⁷

הבדיקה המוסדית כללה גם עיון בהצעת תקציב הביטחון לשנת 2008 ("הנתח הלא מסווג").¹³⁸ ההצעה מקיפה תקציב בסך כ-11 מיליארד ש"ח, ואינה כוללת את תקציב מתאם פעולות הממשלה בשטחים. 300 העמודים שמחזיקה ההצעה כוללים ניתוח מאקר-כלכלי משוכלל, עשרות תרשימים וטבלאות ומאות סעיפי תקציב, אולם גם ממנה נעדרת לחלוטין התמודדות עם תופעות האלימות של חיילי צה"ל כלפי פלסטינים. תכניות חינוך? חקירות? מחקר? בקרה? לא בעניינים אלה. שוב, אין מדובר באי-רלוונטיות של החומר הנבדק; הצעת התקציב דווקא מפי רטת תשלומים להשתלמויות העשרה (1.1 מיליון ש"ח) ולייעוץ פסיכולוגי ואבחון לחיילים משוחררים (כחצי מיליון ש"ח);¹³⁹ היא עוסקת באופן נרחב במה שמכונה בה "תור פנת ההשתמטות מצה"ל" ומציעה מגוון דרכים תקציביות לעידוד גיוס לצבא;¹⁴⁰ היא אפילו כוללת פירוט של "עד 10,000 ש"ח" שיינתנו לכל גדוד מילואים להעלאת המוראל של חיילי - "לרכישת חולצות, כובעים וכדומה".¹⁴¹ סעיפי התקציב הני"ל מראים שמשרד הביטחון נדרש לסווג גיות הנוגעות ישירות לחיילי צה"ל כרצונם, ויחס פרויקטים רחבי-היקף בתחומים שהוא מוצא כראויים לעידוד או כדי לפתור מה שהוא מאפיין כבעיות דחופות. סדרי העדיפויות התקציביות שהעמיד שר הביטחון לשנת 2008 מראים כי הפשעים שמבצע צה"ל תדירות כלפי פלסטינים אינם ראויים, בעיניו, להתייחסות.

כדי להשלים את הבדיקה נדרשנו גם להודעות לעיתונות של משרד הביטחון ולאילו של אהוד ברק, שר הביטחון בעת כתיבת הדוח ובעת ההתרחשות של רוב האירועים שהדו"ח נוגע אליהם, וכן לנאומיו של ברק החל במינויו באמצע 2006 ועד חודש אפריל 2008.¹⁴² כמו כן נבדקו

143 ראו, למשל, הודעה מ-5.2.2006: "ביתן ישראל בתערוכה הביטחונית 'דפוס' בהודו זכה במקום ראשון כביתן המעוצב המרשים ביותר", או הודעה מ-16.6.2006. המכריזה על שיתוף הפעולה של משרד הביטחון עם משתתפת תוכנית הריאליטי הטלוויזיונית "השגריר" בתערוכה אחרת.

142 באתר משרד הביטחון. להודעות של דוברת משרד הביטחון ראו <http://www.mod.gov.il/pages/dover/mod.gov.il/pages/dover.asp>. להודעות תקשורת של שר הביטחון ראו http://www.mod.gov.il/pages/about_office/ministerMsg.asp. לנאומי שר הביטחון ראו http://www.mod.gov.il/pages/about_office/ministerMsg.asp.

140 הצעת התקציב 2008, עמ' 227, סעיף 5 ה'.

141 הצעת התקציב 2008, עמ' 223, סעיף 5 ב'.

137 בדוח (ראו הערה 135 לעיל), עמ' 14-16.

138 ראו http://www.mod.gov.il/pages/general/pdfs/takziv_2008.pdf (להלן: "הצעת התקציב 2008").

139 הצעת התקציב 2008, עמ' 74, סעיף 1705/5 סעיף קטן 1404.

זכויות אדם שאינם נובעים מן הכורח הביטחוני והמנוגדים לחוק, לפקודה ולערכי צה"ל".

שתי ההתייחסויות לעיל עולות בקנה אחד עם ההתכחשות והגיבוי המערכתיים לתופעת ההתעללות בעצורים: רא"ש שית, בהבחנה הפשטנית בין "נשים, זקנים וילדים" לבין "מי שרוצה לפגוע בישראל", המשאירה את העצורים בקבוצה השנייה, זו שאינה ראויה לאנושיותם של החיילים;¹⁴⁴ שנית, בנקיטה של תזת ה"חריגים", המתכחשת לתופעת ההתעללות, ובכך מגבה אותה וחוסמת טיפול בה. במצב זה של התכחשות והכחשה, אין פלא שתהום עמוקה נפערת בין הנורמה ששר הביטחון מתחייב אליה – נורמה של טיפול בכל עבירה על החוק, לבין המציאות הקשה בשטח.

סימן נוסף להתכחשות כזו אפשר למצוא בפניית משרד הביטחון, סתיו, כבר ב־2004, לוועדת החינוך והתרבות בכנסת בדרישה לא לקיים דיון בעדויות של חיילים על הפרות נרחבות של זכויות-אדם בשטחים, בהשתתפות אותם חיילים.¹⁴⁵ בכנסת, שרי הביטחון וסגניהם כמעט לא עסקו בהתעללות בפלסטינים, חרף ריבוי המקרים. כשר ביטחון אהוד ברק כמעט לא נשא דברים בכנסת,¹⁴⁶ רוב השאילתות שהופנו אליו נענו על ידי סגנו מתן וילנאי. רק בשאילתה אחת התבקש שר הביטחון להידרש להתעללות חיילים בפלסטיני. השאילתה נגעה להתעללות באזרחי ישראל במחסום תאיסיר ולריבוי התלונות על התנהגות החיילים שם. תשובות של סגן שר הביטחון היא דוגמה לטענותיו לעיל באשר לטיפול במקרים כגון אלו: לפיה, חקירת מצ"ח נמצאת "בשלביו סיום"; בינתיים התבצע תחקיר שלאורו נקבע כי החיילים שהיו מעורבים באירוע לא ישמשו יותר במשימות באותו מחסום. "הנושא מאוד חשוב לנו", הוסיף סגן שר הביטחון.¹⁴⁷

גם עמיר פרץ – על אף שהופיע בפני הכנסת הרבה יותר מברק – וגם סגנו אפרים סנה לא עסקו בשאלות הנוגעות להתעללות של חיילים בפלסטינים.

ובכן, מבדיקת תחומי פעילות שונים ומגוונים של משרד הביטחון ושל העומדים בראשו עולה כי אלה אינם מכירים בתופעת ההתעללות של חיילי צה"ל בעצורים פלסטינים, וממילא אינם עוסקים בה ואינם מובילים מהלכים משמעותיים בנושא. כפי שראינו בפרקים הקודמים, משמעות הדבר היא, בין היתר, שמשרד הביטחון אחראי להיעדרם של נהלים מבצעיים בצה"ל לטיפול בעצורים עד הגעתם למתקני כליאה, להסרת האחריות להתעללות בעצורים מהדרגים הפיקודיים ולהתעלמות מהנסיבות המיוחדות של מעצר קטינים.

הכנסת

העיסוק הרחב בצה"ל ובמשרד הביטחון לא צריך לטשטש את אחריותם המתמשכת לתופעה של נבחרו הציבור, אלה שאמורים לפקח על התנהלות הרשות המבצעת ושלוחיה. מעיון בדברי הכנסת בין 2006 ל־2008 נמצא כי לא התקיימו במליאה דיונים בתופעות של התעללות חיילי צה"ל בפלסטינים בכלל או בעצורים פלסטינים בפרט; ממילא לא התקיימה גם פעילות חקיקה רלוונטית. כדי להעמיק את הבדיקה בחנו באופן מיוחד את פעילותה של ועדת החוץ והביטחון (להלן: "הוועדה"), היא הגוף המפקח מטעם הכנסת על פעולת מערכת הביטחון, ואת הדיונים בוועדת חוקה, חוק ומשפט, שלקחה על עצמה לדון באופן תקופתי בשאלות של זכויות האדם והלחימה בשטחים.

מסקירת המסמכים הגלויים לגבי סדר היום של ועדת החוץ והביטחון עולה כי בשנים 2003–2008, בתוך יותר מ־400 ישיבות וסורים, לא קיימה הוועדה אפילו דיון אחד בעניין ההתעללות של חיילי צה"ל בעצורים פלסטינים, וזאת למרות אין ספור דיווחים על התעללות בתקשורת, עדויות רבות של חיילים ופניות של ארגונים שונים. צוות־משנה של הוועדה, חסר מעמד סטטוטורי, הקרי "צוות לעניין הפעילות האזרחית-ביטחונית באיו"ש", קיים במהלך השנים

146. חיפוש בדברי הכנסת העלה שני נאומים (אחד מהם נאום ההשבעה), ומענה לשאילתה אחת – אם כי בכתב ולא בהופעתו נופא.

147. בתשובה לשאילתה לשך הביטחון מיום 12.11.2007.

145. ראו דבריה של ח"כ אתי לבני ביישיבה של ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת מיום 18.8.2004, עמ' 51: <http://www.knesset.gov.il/protocols/data/html/huka/2004-08-18.html>

ביצירה של נקודות והחלטות מבצעית בכל מקום שיש בעיה מבצעית, אבל בהתייחסות אנושית בכל מקום אחר", אמר ברק לחיילים. ברק נמנה מלהתייחס למקרי ההתעללות לשיטתו, גם כאן שמורה ההתייחסות האנושית רק למקרים שבהם לא מתעוררת "בעיה מבצעית". ראו באתר חדשות ערוץ 7: <http://www.inn.co.il/News/News.aspx/173232>

144. הבחנה פשטנית דומה עשה ברק בביקורו ב-25.3.2008 באזור החטיבה המרחבית "יהודה", שם נפגש עם חיילים בחטיבת "כפיר", שבקרבה התגלו מקרי התעללות רבים בתקופה האחרונה: "אני הגעתי לכאן היום כדי להניד לכם הלוחמים תודה. סוג המשימה הזה [...] מול אוכלוסייה אזרחית שלא בדיוק אוהבת אותנו. צריך להתייחס אליה לאוכלוסייה

39 אולם, ועדת-המשנה לענייני השטחים מעולם לא קרמה עור וגידים. במסמך הסיכום לפעולתה של ועדת החוץ והביטחון בשנים 2003-2005, כשנה לאחר הגשת ההמלצות, כותב ח"כ שטייניץ:

“[...] רבים מהנושאים המטופלים על-ידי הוועדה [...] אינם חשובים כלל לביקורתם של גופים אחרים מחוץ למערכת הביטחון, בשל היעדר המידע המינימלי המאפשר ביקורת מושכלת. אזרחי המדינה, התקשורת, האקדמיה, וחברי מליאת הכנסת, חשובים, אם בכלל, רק לקצה הקרחון של נושאים מסוימים או מערכות מסוימות.”¹⁵²

כאז כן היום.

ההמלצה להקים ועדת-משנה לפיקוח על פעולות מערכת הביטחון בשטחים, כמו גם אי-יישומה, הן חוליה בשרשרת של הסרת אחריות. יצירה של מסגרת חשאית לטיפול בתופעות כגון התעללות נרחבת בעצורים היא חלק מהניסיון לשמור את הנורמה והמעשים הפסולים הרחק מאור השמש, תוך התכסות באצטלה של ביקורת עצמית. לא מדובר בנושאים חשאיים; נהפוך הוא: הם מוכרים היטב לכל פלסטיני ולכל חייל ומפקד בצה"ל. הרשות המחוקקת היא שאינה מכירה בתופעות ואינה מקיימת את תפקידה ואת חובתה לפקח עליהן ולהביא לפתרונן. במקרה זה, ועדה סודית היא מסגרת המעניקה עוצמה מוגזמת לנציגי מערכת הביטחון, ועוצמה מופחתת לדין הציבורי הראוי. העובדה שאפילו הניסיון למנות את ועדת המשנה נכשל היא עדות נוספת לכך: אנשי מערכת הביטחון, עם נבחריו ציבור המעוניינים בהמשך המצב הקיים, מסרבים לוותר על אחיזתם המוחלטת במידע לטובת מתן דין וחשבון לציבור. יש לשער כי מסיבות דומות בחרה ועדת החוץ והביטחון שלא להידרש לתופעות התעללות החמורות שפשו בצה"ל כלפי פלסטינים – לפני כינונה של ועדת רובינשטיין ואחריה.

כמה ישיבות, אך לא תועד כל עיסוק שלו בנושא ההתערבות. אף אחת מהצעות החוק שהעלתה הוועדה במשך השנים הללו לא עסקה בהתנהלות צה"ל בשטחים. מתוך 167 הצעות לסדר היום הרשומות באתר הוועדה, אף לא אחת עסקה בהתעללות חיילים בפלסטינים. גם במסמך “עוגנים ודרישות לתכנון מושב קיץ 2005” לא מוזכר אף נושא הקשור בהתנהלות צה"ל בשטחים.¹⁴⁸

עולה כי ועדת החוץ והביטחון, האמונה מטעם הציבור, דרך הכנסת, על הפיקוח על מערכת הביטחון, כשלה כישלון חרוץ בשמירה על האינטרס הציבורי בכל הקשור להבטחת שלטון החוק בפעולות הרשות המבצעת בשטחים. חשוב להדגיש כי לא מדובר בניסיון ובאי-הצלחה אלא בהתעלמות מכוונת; גם בשיא האינתיפאדה, ובלבד שיש על דיווחים חדשניים ואחרים על ביזה, התעללויות וירי בלתי-מוצדק, בחרה ועדת החוץ והביטחון להזניח את הנושא לחלוטין.¹⁴⁹

הוועדה עצמה הצהירה לא פעם כי פיקוח הכנסת על מערכת הביטחון אינו משמעותי מספיק. ב-22.9.2003 מינתה הוועדה, אז בראשותו של ח"כ יובל שטייניץ, ועדה ציבורית לבדיקת הפיקוח הפרלמנטרי על מערכת הביטחון, בראשות שר המשפטים לשעבר, הפרופ' אמנון רובינשטיין (להלן: “ועדת רובינשטיין”).¹⁵⁰

ועדת רובינשטיין מצאה כי פיקוח פרלמנטרי נאות דרושה, בין היתר, “...ועדה משותפת לוועדת החוץ והביטחון ול-וועדת חוקה חוק ומשפט שותפול בסוגיות של חוק ומשפט וזכויות אדם בשטחים מוחזקים [...] נראה לנו שיש צורך בוועדה כזו, שכן חוקי הכנסת אינם עליהם [השטחים]”, כתבו חברי ועדת רובינשטיין, והמשיכו:

“אין צורך לומר עד כמה חשוב פיקוח פרלמנטרי זה דווקא בשטח בו אין המשפט הישראלי חל ועד כמה הוא חשוב לצורך שמירת אופייה של ישראל, כלפי פנים וכלפי חוץ כאחד, כמדינת חוק [...] חברי הוועדה התבטאו [...] בדבר העדר פיקוח פרלמנטרי ראוי על המתרחש בשטחים [...]”¹⁵¹

151.

מתוך דוח ועדת רובינשטיין, 28.12.2004, שם.

152.

מתוך ההקדמה למסמך הסיכום, <http://www.knesset.gov.il/committees/heb/docs/confidence2.pdf>

150.

כתב המינוי של ועדת רובינשטיין, 22.9.2003. ראו גם יתר מסמכי הוועדה: <http://www.knesset.gov.il/committees/heb/docs/defense16-1.htm>

149.

פנייה של מחבר דוח זה מתאריך 21.1.2008 לאבריאל בר-ווסף, מנהל הוועדה, ולאיתי כהן-נוהן, מזכירת הוועדה, בעניין מידע לגבי פעילות ועדת חוץ וביטחון בנושאים האמורים וזאת להתייחסות דומה – התעלמות מוחלטת.

148.

המסמכים מופיעים באתר הכנסת: <http://www.knesset.gov.il/committees/heb/docs/confidence.htm>

דומה כי הבנה דומה לזו הייתה גם מנת חלקו של חבר הכנסת מיכאל איתן מהליכוד עת יזם סדרה של דיונים חצי-שנתיים שכותרתם "השמירה על זכויות האדם במסגרת המלחמה בטרור" כחלק מפעילותה השוטפת של ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת שבראשותה עמד. באחת משיבות הוועדה אמר איתן:

"מצאתי שוועדת החוקה היא המקום הנכון להיות הכלי הפרלמנטרי שמבקר את צה"ל בהיבטים של שמירה על זכויות אדם. האכסניה הקבועה והמרכזית של צה"ל היא ועדת החוץ והביטחון, אבל בהיבטים של שמירה על זכויות אדם חשבתתי שצריך להעביר את האחריות ואת הביקורת לועד-דת החוקה, משום שזווית הראייה שלנו היא שונה, משום שהדגשים שלנו הם שונים"¹⁵³.

בישיבה אחרת, בתגובה להצעה להקים תת-ועדה משותפת לשתי הוועדות, הצהיר איתן: "[...] אני רואה חשיבות בזה שאלופים בצבא וגם הרמטכ"ל יבואו דווקא לוועדת החוקה. את ועדת החוץ והביטחון הם כבר מכירים, הם יודעים איך לחיות שם"¹⁵⁴.

בין מאי 2003 לדצמבר 2007 יוחדו לפחות 14 ישיבות של ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת לנושאים של זכויות אדם. ברובן המוחלט נמצאו במרכז הדיון סוגיות הקשורות לזכויות האדם בשטחים, ובייחוד לזכויות הפלסטינים – מול פעולות צה"ל, צורכי ביטחון, שאלות של חוקיות ועל מדיניות, שמירה על "טוהר הנשק" בלחימה וכדומה. התנהל תם של חיילי צה"ל במחסומים, מעצרים מנהליים, "נוהל שכן", מדיניות הריסת הבתים ובעיות הנובעות מבניית מכ"שול ההפרדה קיבלו תשומת-לב מיוחדת. נציגים מארגונים לזכויות אדם נכחו במרבית הדיונים, וניתן להם זמן רב להציג שאלות, עמדות והמלצות. נציגי צה"ל – ובהם הפרקליט הצבאי הראשי – נכחו בדיונים דרך קבע, ענו על שאלות, והציגו באופן שוטף נתונים שונים ואת העמדה המשפטית

של צה"ל במגוון נושאים. מינון הישיבות הללו ירד מאוד מאז שנת 2006, עת הפסיק ח"כ איתן לשמש כיו"ר הוועדה, אך גם בשנים 2006-2007 התקיימו כמה דיונים. הרושם המתקבל הוא שהשאלות הרחבות שעניינו את הוועדה רלוונטיות מאוד לדוח זה. "הבעיה שלנו", הבהיר ח"כ איתן במסגרת אחד הדיונים הראשונים, "היא האם צה"ל בודק את עצמו? האם המדיניות הזו מיושמת בשטח? והאם יש מספיק בקרה על מה שקורה בשטח?"¹⁵⁵

בעוד המסגרת – הנושאת והקונספטואלית – של דיוני הוועדה מתאימה לעיסוק בתופעת ההתעללות של חיילי צה"ל בעצורים פלסטינים, בפועל לא התקיים שם דיון שכזה. הוועדה שמעה מדי פעם מפי הפצ"ר על עונשים שנגזרו במקרים של התעללות, במקרים שונים החזרה בעיית תנאי המעצר של פלסטינים, אולם לא היה עיסוק בתופעה ככזו – ולפיכך חסרה גם התייחסות שיטתית, עקיבה ואפקטיבית שתביא להעלאת התופעה לסדר היום הציבורי, להתייחסות מצדם של גורמי ביטחון או לשינוי.¹⁵⁶ אנו מקווים כי דוח זה יביא את ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת להידרש לתופעת ההתעללות של חיילי צה"ל בעצורים פלסטינים כחלק ממימוש האחריות שלקחה על עצמה – לשמש גורם מבקר, בודק ומחולל שינוי מטעם הציבור בעניינים שנוגעים להפרת זכויות האדם בשטחים הכבושים.

156.

הדיון המקיף ביותר שנערך בוועדה באשר לעצורים נסב דווקא על הקשיים שבסל נועם פדרמן במעצרו המנהלי; ראו בישיבה של ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת מיום 10.12.2003: <http://www.knesset.gov.il/protocols/data/html/huka/2003-12-10.html>.

155.

בישיבה של ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת מיום 22.6.2003, עמ' 10 בפרוטוקול הישיבה: <http://www.knesset.gov.il/protocols/data/html/huka/2003-06-22.html>.

154.

בישיבה של ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת מיום 18.8.2004, עמ' 25 בפרוטוקול הישיבה: <http://www.knesset.gov.il/protocols/data/html/huka/2004-08-18.html>.

153.

בישיבה של ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת מיום 6.12.2007, עמ' 3 בפרוטוקול הישיבה.

1. שינוי המצב: המלצות לפעולה

42

(ב) חשיפה

עם ההחלטה על פעולות התיקון, וכחלק מהן, על שר הביטחון וצה"ל לתת פומבי לעיקרי הממצאים של הבדיקה הפנימית – בפורומים של מפקדים ובמערך שיעור ושיחות בתוך צה"ל, בכלי התקשורת ומעל במת הכנסת. רק חשיפה פומבית יכולה להעביר מסר נחוש וחד-משמעי דיו נגד תופעת ההתעללות בעצורים כפותרים. התבטאויות פומביות כמוהן כהתחייבות כפולה – כלפי הצבא פנימה, וכלפי הריבון – אזרחי ישראל. הן גם מחייבות את המתבטאים באופן אישי. נוסף על כך יש לשתף את הציבור הרחב במהלכים הננקטים לחיסול התופעה, ומעת לעת גם בהתקדמות ובקשיים. מהלכים כאלה יכולים להיתמך בחקיקה כנון תיקון מס' 44 שהציעה ועדת החוץ והביטחון לחוק השיפוט הצבאי (סיני לחיסיון התחקיר הצבאי)¹⁵⁷.

(ג) שינוי נהלים

מערכת הביטחון נדרשת למסד פקודות ונהלים שימנעו התעללות בעצורים ככל שניתן. משרד הביטחון וצה"ל צריכים להעמיד לרשות המפקדים והחייילים הנחיות ברורות ומפורטות. משימת המעצור צריכה להיות מוגדרת בפני עצמה, ומתוכננת לאור עקרונות כלליים ונהלים מפורטים, הרואים בזכויות העצורים והאחריות עליהם חלק בלתי נפרד מההיבט המבצעי של המעצור.¹⁵⁸ בין היתר יש להתייחס בנהלים לנושאים הבאים: הבהרת המותר והאסור ביחס לעצורים; הסדרת האחריות על עצורים כחלק מהמשימה – מי נושא באחריות, טווח האחריות, העברת אחריות בין כוחות; ובפרט – הדגשת אחריות פיקודית ושילוחיות על מתעללים, וזאת מול הטענה הרווחת שלפיה קשה לאתר את מבצעי ההתעללות ולפיכך קשה לטפל בתופעה; איתור נקודות תורפה שבהן עצורים חשופים לטיפול שרירותי ונטרולן של נקודות אלה (למשל באמצעות נוכחות פיקודית או באמצעות מרחב פיזי מבוקר); ניתוק מגע

לאזרחי ישראל ולמדינת ישראל יש חובה – וגם אינטרס – לחשוף ולעצור את תופעת ההתעללות בעצורים. תמונת המאקרו מעלה מחדלים בכל הרמות, המנוקדים פה ושם בממצאים מקומיים לחשיפת התופעה, בעיקר על ידי גורמי משפט וחינוך בתוך הצבא. השפעתם של אלה אינה נדירה. יש להתגבר על הנתק בין התפיסה המוסרית והמשפטית-מקצועית לבין דרגי הביצוע – החל בחייל בשטח ועד אחרון חברי המטה הכללי. נוכח מאפייני התופעה ותפקוד המערכות השונות, כפי שנבחנו לעיל, אנו ממליצים לנקוט את הצעדים המפורטים להלן.

1. צה"ל (א) הכרה

הכרה: על הדרג המדיני וצה"ל להכיר בכך שהתעללות נרחבת בעצורים כפותרים אכן מתקיימת, ושמיננוני הפיקוח השונים – הדיווח, הבדיקה והאכיפה – נמנעים מלעסוק בה.

על צה"ל, בפיקוח הדרג המדיני ובאחריותו, לבצע בדיקה דחופה, כנה ומעמיקה של המצב בשטח. תוצאות הבדיקה צריכות להנחות דיון דחוף ושיטתי שייב המלצות מיידיות לפעולה, באחריותו של שר הביטחון ובפיקוח הרמטכ"ל. המלצות כאלה חייבות לכלול יעדים ראליים לצמצום דרגי סטי של התופעה בטווח הזמן הקצר מאוד, במטרה לחסלה כליל.

ההכרה הנדרשת אינה מוגבלת לדרגים הבכירים; תהליך השינוי הנורמטיבי צריך לכלול גם שיחות בין מפקדים וחייילים בדרגים שונים, שבהן ייחשפו לבטים, קשיים ומקרים של התעללות. בירורים כאלה עשויים להיות חיוניים להגדרה-מחדש של ה"נהוג" וה"ראוי" ולהבהרת הגבולות החדשים – קירוב המציאות בשטח לתפיסה המוסרית והחוקית.

157

ראו דיון בכנסת מיום
13.1.2003: <http://www.knesset.gov.il/TqI/mark01/h0010847.html#TQL>

158

אם כל היעדרם של פקודות ונהלים בצה"ל אפשר להעמיד, למשל, את חוברות העקרונות והנהלים המשמעותיים, בנפרד, את הצבא הבריטי ואת הצבא האמריקני, ומתייחסת להיבטי

and Detainees – Joint
Doctrine Publication 1-10 &
Joint Doctrine Publications
1-10.1 to 1-10.3
<http://www.mod.uk/> – 1
DefenceInternet/MicroSite/
DCDC/OurPublications/
DDWP. בארצות הברית
Detainee Operations וראו
Joint Publication 3-63,
06 February 2008.
<http://www.fas.org/irp/> – 1
doddir/dod/jp3_63.pdf

ובאכיפה נאותים, וגם אז אפשר להניח שכל עוד מופעל כוח ייעשה בו שימוש גם מחוץ להקשר הלוחמה. ועדיין, עצם קיומה של תפיסה רשמית ופומבית הוא תנאי הכרחי לטיפול רציני, בסיס לביצוע ולבדיקה. בהקשר ההשוואתי כדאי לשים לב לכך שאוגדני הנהלים הנוגעים לטיפול בעצורים בצבא זמניים לציבור ואינם מסווגים; ראו באנגליה Prisoners of War, Internees

תכנון, אחריות פיקודית, אימון והכשרה, פיקוח, תשתיות, טיפול רפואי, תנאי היגיינה, הליכי מעצר ושחרור ואופן העברה של עצורים. נהלים אלה נקבעו, בחלקם, בעקבות פרשיות התעללות ועינויים של שבויים עיראקיים על ידי חיילים משני הצבאות. גם לתפיסתנו הנחיתה ונהלים אינם יכולים לבדם למנוע מקרי התעללות; הם חייבים להיות מלווים בכוונה, באימון, בבקרה

לרבים מהמעצרים;

(4) השמירה על שלום העצורים תנחה גם את הקצאת המשאבים הדרושים למעצר - לאיזוק, להסעה, להחזקה וכיוצא באלה.

(5) כדי לאפשר ייחוס אחריות אפקטיבי ומודעות לאחריות בזמן אמת (ואחריות מפקדים בפרט), יש לקיים רישום מסודר של תהליך המעצר: הכוחות המשתתפים, שעת תחילת המעצר וסיומו, פגיעות או אירועים מיוחדים, וכן הלאה.¹⁶⁰

(ד) הטמעה

כאמור, דובר צה"ל טוען כי צה"ל פועל להנחלת ערך כבוד האדם ביחידותיו ומשתמש באמצעי לימוד שונים ובהם שתלמויות כדי להטמיע "את ערכי המשפט".¹⁶¹ עם זאת נדמה כי ההכרה בהתעללות כתופעה תשנה גם את אופן ההתמודדות עמה - בשינוי אופן השימוש באמצעים, ואולי אף בפיתוח אמצעים חדשים. מאחר שמדובר בשאלות מעשיות ומורכבות, הטמעת התכנים ועיצובם צריכים להתחיל בדרגים הגבוהים ביותר ולהישען עליהם. פעולות ההטמעה לא צריכות להיעצר ביציאה משערי בית הספר של צה"ל למשפט בין-לאומי; התפיסה צריכה להיות הפוכה: הכשרה של מפקדים וחיילים זוטרים בשטח, בשיתוף מפקדים בכירים, תוך עיסוק במקרי-אמת. ההכשרות לקראת הפעילות בשטחים צריכות לכלול פרק מיוחד המוקדש למעצרים וליחס לעצורים, שבו יודגשו האיסור המוחלט על פגיעה בהם, אחריות החיילים והמפקדים לשלומם, החובה למנוע מקרי התעללות והחובה לדווח עליהם, וכן פקודות ונהלים רלוונטיים - מרגע שיהיו בנמצא.

הכשרות החיילים והקצינים המשרתים בשטחים צריכות לכלול פן מעשי בנוגע לעצורים ולא רק פן תאורטי. סקירה של אמצעי החינוך הנהוגים כיום בצה"ל (ראו בפרק ה' לעיל) מעלה כי הפרדת העיסוק בשאלות המוסריות מהת-

בין כלבים לעצורים ורגישות מיוחדת במעצר קטינים.

התוויית הנהלים צריכה להתחיל בתחילה של משימת המעצר: סיום המעצר יוגדר רק בהעברת העצורים למתחם קן כליאה מוסדר או לידי גוף אחר. כך לא ייווצרו - לפחות מבחינת הנהלים - פרקי זמן שבהם לא ברור מי אחראי לשלום העצורים. לפיכך נדרש להגדיר גם את אופן העברת העצורים, את פרק זמן המקסימלי מתחילת משימת המעצר ועד העברתם, מהו "מתקן כליאה" וכיוצא באלו.

משימת המעצר כולה צריכה להיות מלווה בטופס מעקב או באמצעי דומה המתעד את זהות הגורמים האחראיים לעצור בכל שלב, ואת מצבו - עם המעצר, לאחר הסעתו, בהעברתו בין כוחות צה"ל וכדומה. אלה ישמשו לבקרה תוך כדי משימת המעצר ואחריה. לפי תשובת דובר צה"ל מיום 3.2.2008 לפניית הוועד, צה"ל כבר מקיים נוהל כזה באופן חלקי, כאשר קצין מצי"ח מוודא שכל עצור המובא למתקן מעצר [...] עובר בדיקה רפואית מקיפה ויטודית בטרם כניסתו למתקן המעצר; כמו כן, "הגעת עצור למתקן מעצר מחייבת רישום מלא של זהות הכוח שביצע את המעצר כתנאי להעברה למתקן. בכל מקרה בו בבדיקה הרפואית מתגלים סימני חבלה או אלימות מחויב קצין המ"ט שטרה הצבאית להעביר את הנושא לבדיקת מצי"ח".¹⁵⁹ לא נותר אלא להרחיב את הנוהל הזה לכל שלבי המעצר, ולדאוג שאלימות כלפי עצור תתורגם לחקירת מצי"ח ולא ל"בדיקה", המאפשרת החלטה על אי-חקירה.

כדי לאפשר את קיום הנהלים, יש להבטיח את התנאים הבאים:

- (1) הנהלים יהיו זמינים בכתב ויעברו בפורמט כתוב לכל חייל שעשוי לבצע מעצר כחלק מתפקידו הצבאי;
- (2) הנהלים יועברו כחלק מתדריך לפני כל משימת מעצר;
- (3) הנהלים לא יתבטלו בפני נהגים אחרים המשיפיעים על המשימות - אם כחלק מ"מסורת" פסולה בתוך צה"ל ואם תורת פעולה שונה של אנשי השב"כ המתלווים

¹⁶¹ בתשובת דובר צה"ל לפניית הוועד, מיום 19.12.2007, עיפיים 1-6.

¹⁶⁰ Aitken Report, 2008, 31% jan 2008.pdf

¹⁵⁹ עיף 2 לתשובה.

¹⁶⁰ ראו התייחסות דומה לגבי קשיים בייחוס אחריות ובדיחון בנייר העמדה של ארגון REDRESS, בתגובה לדוח משרד ההגנה הבריטי לגבי מקרי התעללות והרג שבויים בעיראק (The Aitken Report): Memorandum to the UK Ministry of Defence on the Aitken Report, 31.1.2008: <http://www.redress.org/publications/Memo%20on>

הבדלים בין התנהגות החיילים, המפקדים והיחידות לפני הפעלתם של אותם אמצעים ואחריהם, ואם יש – מה מש" מעותם של הבדלים אלה. המשוב ישמש לשיפור אמצעי הטיפול בבעיה ולהגברת יעילותם. באופן דומה יש לבקר את יעילותם של כל הצעדים שיינקטו לביעור תופעת ההתעללות בעצורים.

2. משרד הביטחון

מתוקף אחריותו הישירה למתרחש בצה"ל, ובשל חומרת התופעה, הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל קורא לשר הביטחון להורות לרמטכ"ל לבצע בדיקות ושינויים כגון אלה שפורטו לעיל.

הוועד קורא להקים במשרד הביטחון צוות מיוחד לליווי של תהליכי הברור, הפקת הלקחים, האכיפה והבקרה בתוך צה"ל שמטרתם ביעור של תופעת ההתעללות בעצורים. ככל פעולה ממשלתית, גם תוצרי הפעולה של צוות זה צריכים להיות מובאים בפני הכנסת, באופן תקופתי או לאור התרחשויות וממצאים מיוחדים.

לאחר שהובאה תופעת ההתעללות בעצורים לידיעתו של שר הביטחון – ולו באמצעות דוח זה – הרי הוא נושא באי חריות להמשיך קיומה, כל עוד לא עשה כל שביכולתו כדי למנוע אותה.

3. ביקורת המדינה

במשרד מבקר המדינה פועלת חטיבת המופקדת על ביקורת מערכת הביטחון. במענה לפניית הוועד, השיב מר יהושע רוט ממשרד המבקר כי מבקר המדינה מעולם לא עסק בתופעת ההתעללות של חיילים בעצורים פל" סטינים.¹⁶³ בדיקה כזו צריכה להתבצע, וממצאיה צריכים להיות מלווים בפעולה נמרצת של הוועדה לביקורת המ-

רגול המבצעי משקפת גם נתק המתקיים בשטח, במהלך ביצוע המעצרים: תיאוריה לחוד ומציאות לחוד. מכאן יש לערוב את משימת המעצר על כל היבטיה ועלביה, לאור הנהלים והפקודות שייקבעו, ולחקירה בהתאם – כמשרי מה מבצעית לכל דבר ועניין.

(ה) אכיפה

כפי שהראינו, המערכת הצבאית אינה חוקרת מספיק אירועים של התעללות בעצורים וממטט להעמיד לדין ולהעניש ניש בנינם. אכיפה משמעותית היא חיונית לעקירת הנורמה הפסולה לא פחות מההיבט החינוכי. בעיקר יש להפוך את הנשיאה באחריות פיקודית פלילית להתעללות לנורמה. על רשויות החוק במדינת ישראל לפקח על פעילות זו, ולהבטיח את קיומם של מנגנונים לחקירה, לתביעה ולענישה מרתיעה ויעילה של המתעללים בעצורים.

כל עוד הסמכות לחקר מקרי התעללות של חיילים בעצורים נמצאת בידי צה"ל, על מערכת האכיפה של צה"ל להעמיד יעדים ברורים וריאליים ביחס לחשיפה ולחקירה של עבירות התעללות בעצורים. מצי"ח צריכה להנהיג שיפור מידי ומהותי בכל הנוגע לחקירה של תלונות אלה: אלה צריכות להיות חקירות מהירות ויזומות, בשיתוף חוקרים בעלי הכשרה ברפואה משפטית ובשיתוף חוקרים דוברי ערבית. כמו כן יש להבטיח נגישות מלאה של המתלוננים למידע רלוונטי. כדי לאפשר נישוח של המציאות בשטח כפי שהיא משתקפת בתלונות ובתיקי חקירה, יש לשנות את מערכת סיווג המידע במצי"ח כך שתהיה רגישה דיה כדי לסייע לאב"ח תופעות ספציפיות – ודאי יותר מהנהוג כיום.¹⁶²

(ו) בקרה

כדי לדעת אם המאמצים לצמצום התופעה מועילים נדרש צה"ל לבצע תהליכי הערכה לגבי האמצעים החינוכיים והפיקודיים המופעלים שהוא נוקט. צריך לבדוק אם יש

¹⁶³.

בשיחות טלפוניות בתאריכים 25-26.12.2007

¹⁶².

לפי דובר צה"ל, מסווגת המשטרה הצבאית החוקרת את הפניות שעניינן עבירות כלפי פלסטינים לפי עבירות אלימות / מוות / רכוש / אחרות (בתשובת דו"צ מיום 1.5.2008 לפניית הוועד). זהו סיווג גס ובלתי-מספק.

דינה, בהתאם לסמכויותיה שבחוק מבקר המדינה, הת־
שייח-1958.

4. הכנסת

הוועד הציבורי נגד עיניים בישראל קורא לכנסת להקים ועדה מיוחדת שתבחן את תופעת ההתעללויות בעצורים פלסטינים ותדווח על ממצאיה לכנסת ולציבור כולו. עד אז, קורא הוועד לוועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת לקיים סדרת דיונים בתופעה בדלתיים פתוחות, תוך שהיא מממשת את סמכויות הזימון הרחבות שלה כדי לברר עד תומן את שאלות האחריות והסמכות, הפקודות, הנהלים והנורמות הנוהגות, והמצב בשטח בנוגע לתופעה. הוועד תובע מכנסת ישראל להבטיח כי משרד הביטחון וצה"ל יקיימו תהליכי הערכה, תיקון ובקרה כנדרש בפרק זה. כצעד ראשון הוועד תובע מהכנסת להבטיח שייפתחו מיד חקירות מצ"ח ב־90 המקרים המבססים דוח זה. כן מעמיד הוועד לפתחה של הכנסת את הצורך הדחוף להעברת הסמכות לחקירת התנהגות פלילית של חיילים תוך כדי פעילות מבצעית. יש להעביר את החקירות מה־צבא לגוף מקצועי, ציבורי, חיצוני ובלתי־תלוי, שאינו מורגבל לדרך החשיבה הצבאית ולהנחות היסוד של הצבא, חף מניגודי אינטרסים, ובראש מעייניו עומד שלטון החוק – ולא משימות צה"ל. יש להעמיד לרשות גוף זה את כל המשאבים הדרושים, ובכללם נגישות וסמכות, כדי לאפשר חקירות מקצועיות וזריזות.

עצורים פלסטינים הנתונים בידי צה"ל אינם בטוחים. כביר דם ושלמות גופם נתונים בסכנה חמורה וממשית. בכל רחבי השטחים הכבושים העצורים נתונים למרותם ול"נחמותיהם של חיילים ישראלים מכל היחידות, ולעתים קרובות סובלים מהם התעללויות והשפלות קשות בעודם כפותים וכסויי-עיניים.

צה"ל והממונים על פעולתו מסרבים להכיר בתופעת התעללות בעצורים ומעדיפים להתייחס למקרי התעללות כאל חריגים. בתגובותיו לשאלות הוועד הדגיש דובר צה"ל את "ערכי צה"ל" ואת הפעילות החינוכית הרחבה המתבצעת, לשיטתו, כדי להנחילם; אולם צה"ל נמנע מניסוח הוראות המתייחסות לטיפול בעצורים מרגע מעצרו, ונ"תלה ב"רוח צה"ל" כדי להצדיק מחדל מתמשך זה. התפיסה העצמית העולה מתגובות צה"ל לאירועי התעללות של חיילים בעצורים ולשאלות הוועד אינה מעודדת. צה"ל מסתמן כגוף הנתלה במסגרת נורמטיבית רטרורית חלולה, המכסה על מערכת שבוחרת, ברובה, שלא להתמודד עם העיוותים המוסריים הנובעים מדיכוי ממושך של אוכלוסייה אזרחית, ובכך מעצימה אותם. הנורמים המעטים בצה"ל שמנסים להתמודד עם התופעה הם פריפריאליים ביחס לשדרת הפיקוד המבצעית, והשפעתם מועטה ביותר. דרגי הפיקוד הבכירים והדרג המדיני רוחצים בניקיון כפיהם בעוד החיילים בשטח פועלים לפי נורמות פסולות המגורבות בשתיקה, בעמימות ובהימנעות מאכיפה.

למרות חומרתה המיוחדת, המוסרית והמשפטית, של התופעה, המשטרה הצבאית החוקרת והתביעה הצבאית נמנעות מפעולה משמעותית לחיסולה. מספר החקירות קטן, רובן הגדול נסגר בשלבים מוקדמים, ומספר המועמדים לדין בגין התעללויות ופגיעה בפלסטינים עצורים זעום עד כדי גיחוך ביחס להיקף התופעה. מפקדים כמעט אינם מועמדים לדין בגין אחריות פיקודית להתעללות בעצורים, ובשני המקרים שבהם הורשעו מפקדים לא נגזרו עליהם

ההמלצות שהצגנו לעיל לטיפול בתופעה נוסחו מתוך היכרות עמה ועם המציאות הישראלית על גווניה, ומתוך נכונות להתמודד עם המציאות ולתבוע מהרשויות האחראיות ישר דומה ופעולה נחרצת. אנו תובעים מצה"ל להכיר בתופעת התעללות בעצורים, ללמוד את מאפייניה, להיערך באופן רציני למשימות מעצרים וליישם את ההיערכות בקודות ונהלים ובפעולות הטמעה, אכיפה ובקרה. הגופים הממונים על צה"ל - משרד הביטחון והכנסת - חייבים להתערב באופן דחוף כדי להבטיח את ביצועם המידי של השינויים הדרושים ולנטר את השפעתם.

אמצעי מרכזי להגברת יכולת הפיקוח של הכנסת על תהליך מיגור התופעה צריך להיות חקירה ציבורית, חוץ-צבאית, של תופעת התעללות בעצורים פלסטינים. זו תהווה גם צעד מרתיע ראשוני, ויתכן שתהיה לו השפעה חיובית על

חברתית מהמעלה הראשונה. מעשי ההתעללות נעשים בשמנו, אזרחי ישראל. הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל ושאר ארגוני החברה האזרחית האמונים על שמירת זכויות האדם ימשיכו, עם תומכיהם, לחשוף ולהבליט את התופעה - עד שתיעקר כליל מן השורש.

צמצום ההתעללות בעצורים בשטח. על הכנסת למנות מיד ועדה שתפתח בחקירה כזו. גם מוסד מבקר המדינה צריך להיות מעורב - כדי להבטיח שהרשות המחוקקת, בתורה, לא תשתמט מחובותיה כלפי עצורים פלסטינים כפי שעשתה עד כה.

ביחסי הגומלין שבין החברה, נציגיה הנבחרים ומיישמי המדיניות, דוח זה אינו רק אמצעי תיעוד אלא גם קריאת התעוררות, אזרה, ותביעה לפעולה. עקירת הנורמה הפי-סולה של התעללות בעצורים אינה רק ציווי חוקי חד-מש-מעי; היא גם - ואולי בראש ובראשונה - תביעה מוסרית

”
כשנעצרת, החיילים כבלו את ידיי לאחור באזיקי פלסטיק, וכיסו את עיניי. החיילים השאירו אותי במחסום כמעט שעה, ואחר-כך הכניסו אותי לג'יפ צבאי. בתוך הג'יפ, שני חיילים שהצלחתי לראותם מבעד לחתיכת הבד שעצמו בה את עיניי, תקפו והכו אותי ברגליהם [...] הם גם זרקו עליי אשפה. אני מצהיר שאני יכול לזהות את שני החיילים האלה אם תהייה לי ההזדמנות לכך [...] אחרי עשר דקות העלו אותי לג'יפ אחר והעבירו אותי לשבי-שומרון, שם הכניס אותי אחד החיילים שאיני יכול לזהותו לחדר, והעלה אותי על מכשיר ריצה והפעיל אותו למרות שידיי היו כבולות לאחור, ולכן איבדתי את שיווי המשקל ונפלתי לאחור, דבר שגרם לי כאבים בגב, והחייל היה צוחק עליי.”

התעללות בעצורים במשפט הבין-לאומי

1. החסרת המשפטית

- הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל מדגיש כי על צה"ל והכוחות העוצרים האחרים לפעול ולבחון את פעולותיהם לא רק לאור הפקודות הצה"ליות והוראות המשפט הישראלי, אלא גם בהתייחס להוראות המשפט הבין-לאומי. הוראות רלוונטיות מופיעות בהסכמים ובמסמכים בין-לאומיים אחרים הנוגעים הן למשפט ההומניטארי הבין-לאומי (דיני מלחמה) והן לזכויות האדם.¹⁶⁴ אלה מתווים את אמות-המידה שקבעה הקהילה הבין-לאומית (וישראל בתוכה) בנוגע ליחס כלפי עצורים. החובה של מדינת ישראל בכלל, וש"ל צה"ל וזרועות ביטחון אחרות בפרט, להישמע להוראות אלה נובעת מהטעמים המשפטיים והציבוריים הבאים:
- אמנת זינווה הרביעית, שעניינה יחס כלפי אזרחים (כולל בשטח כבוש) בשעת מלחמה, עודנה תקפה בשטחים ומחייבת את ישראל (שהצטרפה אליה מרצונה);
 - ישראל הצטרפה גם לאמנות העיקריות הנוגעות לזכויות האדם (ומפורטות להלן), ובכך התחייבה לקיים את הוראותיהן;
 - חלק מההוראות המופיעות באמנות אלו ובמסמכים בין-לאומיים אחרים (כגון הכרזות והצהרות בדבר עקרונות התנהגות כלפי כלואים) שיוזכרו להלן משקפות הוראות של המשפט הבין-לאומי המנהגי, ובכך הן תקיפות גם במשפט הישראלי.¹⁶⁵
 - ישנם חלקי או לקוי של אמות-המידה הבין-לאומיות, כמו גם התעלמות מוחלטת מהן, הם הסיבות העיקריות להמשך ההתעללות ולהמשך הטיפול החלקי והלקוי בהן;
 - הקפדה על אמות-מידה אלו הלכה למעשה והנחלתן לצה"ל ולכוחות עוצרים אחרים, תוך הישענות על המרחיבות, הניסיון והאנושיות שאמות-מידה אלה משקפות, יתרמו להפסקת ההתעללות ולמניעת קיומן בעתיד.
 - להלן רשימה של אמנות ומסמכים בין-לאומיים אחרים הרלוונטיים לעניין היחס כלפי עצורים (חלקם עוסקים בקטגוריות נים בלבד), ונוגעים ישירות להתנהגותם של אנשי כוחות הביטחון כלפי פלסטינים במהלך המעצר ובעקבותיו:
 - ההכרזה העולמית בדבר זכויות האדם.¹⁶⁶ במיוחד הסעיפים הנוגעים לאיסור על עינויים והתעללות (סעיף 5) ולאיסור על מעצר שירותי (סעיף 9);
 - האמנה בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות.¹⁶⁷ במיוחד הסעיפים הנוגעים לאיסור על עינויים והתעללות (סעיף 7) ולזכויות עצורים (סעיפים 9 ו-10);
 - האמנה נגד עינויים ונגד יחס עונושים אכזריים, בלתי-
- אנושיים או משפילים;¹⁶⁸
- האמנה בדבר זכויות הילד.¹⁶⁹ במיוחד הסעיפים הנוגעים לאיסור על עינויים והתעללות (סעיפים 19 ו-37) ולזכויות עצורים ואסירים קטינים (סעיף 40);
 - אמנת ז'נבה (הרביעית) בדבר הגנה על אזרחים בימי מלחמה 1949:170. במיוחד הסעיפים הנוגעים לחובה המוחלטת להתייחס באנושיות לעצירים ולאסור על עינויים והתעללות (סעיפים 3, 171, 5, 27, 32, 37, 127, 147);
 - עקרונות להגנה על כל מי שנמצאים תחת כל צורת המעצר או המאסר;¹⁷²
 - אמות-מידה מינימליות לטיפול באסירים;¹⁷³
 - עקרונות יסוד בהגנה על אסירים;¹⁷⁴
 - אמות-מידה להגנה על קטינים שחירותם נשללה.¹⁷⁵
- ## 2. המותר והאסור בעת מעצר ולאחר מעצר
- הוראות המשפט הבין-לאומי בנוגע למותר ולאסור בעת מעצר מבוססות על העיקרון בדבר הפעלת הכוח המינימלי הדרוש. אם אדם מתנגד למעצר חוקי, אנשי כוחות הביטחון של המדינה רשאים להשתמש בכוח סביר - כלומר: הכוח המינימלי הדרוש להתגבר על אותה התנגדות - כדי לכפות את המעצר. אם נשקפת לכוחות העוצרים סכנת חיים - בין אם מידי העצור ובין אם מידי אחרים - הכוח שיפעילו הכרחי ויכול, בליט ברירה, להיות גם קטלני.
- כאמור, דוח זה עוסק ביחס כלפי עצורים רק לאחר שנפסקה כל התנגדות מצדם, אם בכלל הייתה כזו. מרגע זה, שבו אדם נתון לשליטת הכוחות העוצרים ואינו מתנגד להפיצת, כל שימוש באלימות כלפי אותו אדם הוא אסור לחלוטין, וכל אלימות המופעלת כלפיו היא בבחינת כוח מופרז ומהווה התעללות או עינויים.¹⁷⁶ איסור דומה חל על כל התנהגות כלפי עצור שיש בה כדי להשפילו ולפגוע בכבודו כאדם.
- אין בהוראות החוק היתר לחיילי צה"ל להפעיל אלימות לאחר ביצוע המעצר או להשפיל עצורים, ובעניין זה אין פערים של ממש בגישה העקרונית בין המשפט הבין-לאומי לבין זה הישראלי. הבעיה נעוצה ביישומה - וליתר דיוק: באיישומה - של החוק, ובחוסר-המעש כלפי המפרים אותו.
- ## 3. איסור מוחלט על עינויים וצורות אחרות של יחס או ענישה בלתי-אנושיים, אכזריים או משפילים
- שורשיו של האיסור במשפט הבין-לאומי על עינויים וצורות אחרות של יחס או ענישה בלתי-אנושיים, אכזריים או מש-

- כאשר המפקדים ציוו על פקודיהם להוציא לפועל פשע עים;
 - כאשר מפקדים ידעו כי פקודיהם מבצעים פשעים אך נמנעו במכוון מלהפעיל את סמכותם כדי להפסיק את המעשים או להעניש את מבצעיהם.
- אחריותם הפלילית של המפקדים בשני מקרים אלה מובנת מאליה ולא נרחיב עליה כאן את הדיבור; אלא שמפקדים רבים המואשמים באחריות פיקודית טענו וטוענים כי לא ידעו על מעשי פקודיהם. האם מפקד צה"ל שישב בקדמת הרכב בעוד חייליו מתעללים בעצור פלסטיני פטור מאחריות משום שלטענתו לא ידע את המתרחש מאחורי גבו?
- הן חוקותיהם ופסיקותיהם של בתי הדין הפליליים הביך לאומיים והן החקיקה הצבאית במדינות רבות קבעו חד־משמעית כי טענה כזו, גם אם לא ניתן להפריכה, אין בה כדי לזכות נאשם מאחריות פיקודית לפשעים.

גם הטענה הקיצונית ההפוכה אינה נכונה. כך, למשל, ידועה פסיקתה הנודעת של הוועדה הצבאית האמריקנית - ובעקבותיה של בית המשפט העליון של ארצות־הברית בעניין יאמאשאיטה, הגנרל היפני שהורשע בפשעים שביצעו פקודיו בפיליפינים בעת מלחמת־העולם השנייה.¹⁸³ באותה פסיקה התקרבו הוועדה ובית המשפט העליון לקביעה כי על מפקדים חלה אחריות קפידה על פשעים בהיקף נרחב שמבצעים פקודיהם, כלומר: האחריות הפיך קודית הפלילית קיימת תמיד, מעצם מעמדו של המפקד ובלא קשר למעשיו, למחדליו, לידיעתו וכו'.¹⁸⁴ מאז פסקה זו התמתנה מעט הגישה המשפטית וכיום היא שוללת אחריות קפידה של מפקדים. עדיין ברור כי אין די בטענת "לא ידעתי" כדי לזכות מפקד הנאשם בפשעים שביצעו פקודיו.

פרופי ג'יני מרטינז סיכמה כי על פי המשפט הביך־לאומי המנהגי, כפי שהתגבש בפסיקת בתי הדין הפליליים הביך־לאומיים, נדרשים שלושה מרכיבים כדי להקים אשמה פלילית המבוססת על אחריות פיקודית:

- קיומם של יחסי מרות הכוללים שליטה אפקטיבית, אם מבחינה משפטית ואם מעשית (של בעל המרות על הסרים למרותו);
- בעל המרות ידע או שהייתה לו סיבה לדעת כי מעשה פלילי עמד להיעשות או נעשה;
- בעל המרות לא נקט את הצעדים הדרושים כדי למנוע את העבירה או להעניש את מבצעה.¹⁸⁵

עקרונות אלה מעוגנים בחוקות בתי־הדין הפליליים המיוחדים שהוקמו בשנות התשעים של המאה שעב־רה ובעשור הנוכחי, הן אלה הביך־לאומיים (ביוגוסלביה

פילים (להלן: "התעללות") נעוצים בידי המלחמה שה־תגבשו במאה התשע־עשרה ובתחילת המאה העשרים, ואסרו על פגיעה בשבויי מלחמה ובאזרחים. מוראותיה של מלחמת העולם השנייה חיזקו את ההסכמה הביך־לאומית כי יש לאסור עינויים והתעללות באופן מוחלט.

ב־1984 גיבש האו"ם אמנה מיוחדת לכמאבק בעינויים.¹⁷⁷ סעיף 2(2) לאמנה אוסר שימוש בעינויים, או הצדקה לעינויים, בכל מצב שהוא. לאמנה זו קדמה סדרה ארוכה של אמנות אחרות כגון האמנה בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות¹⁷⁸ (בסעיף 7), וכן אמנות העוסקות בידי מלח־מה¹⁷⁹ האוסרות כולן על עינויים וגם על צורות אחרות של התעללות, בכל נסיבות שהן. המשפט הביך־לאומי מכיר בכך שבעתות חירום לעתים אין מנוס מהטלת הגבלות על זכויות אדם מסוימות. לעומת זאת, האיסור על עינויים והת־עללות הוא מוחלט וללא חריגים.¹⁸⁰ איסור מוחלט זה הוא הוראה של המשפט הביך־לאומי המנהגי.

כאמור, ישראל שותפה לכל האמנות שהוזכרו ומעולם לא הסתייגה מהוראותיהן האוסרות באופן מוחלט על עינויים והתעללויות.

כל הגופים המשפטיים, הביך־לאומיים והאזרחיים, העוסקים בזכויות האדם ובמשפט ההומניטארי הביך־לאומי הדגישו חד־משמעית את האיסור המוחלט על עינויים והתעללות. בנושא זה בולטת הפסיקה של בית־הדין האירופי לזכויות אדם, שסיפק במקרים רבים של עינויים והתעללות בטרוריסטים (אמיתיים או מדומים): בכולם כאחד נקבע כי לאיסור זה אין יוצאים מן הכלל.¹⁸¹

4. הוראות המשפט הביך־לאומי הפלילי לעניין אחריות פיקודית

כאמור, עצור פלסטיני הנתון במשמורת ישראלית מוגן על ידי שתי מערכות משפטיות ביך־לאומיות: האחת עניינה זכויות האדם - ומטבעה נוגעת לכל אדם באשר הוא, והאחרת עניינה דיני מלחמה, באשר העצורים הפלסטינים עדיין נחשבים לתושבי שטח כבוש, וישראל - למדינה כר־בשת. מערכת שלישית היא המשפט הפלילי הביך־לאומי, שעניינו העמדה לדין של חשודים והענשה של אשמים במעשים המוגדרים פשעים באמנות ביך־לאומיות או על פי המשפט הביך־לאומי המנהגי.

המשפט הביך־לאומי הפלילי מטיל אחריות פלילית לא רק על חיילים שביצעו מעשים המוגדרים על־פיו פשעים, אלא גם על מפקדים שפקודיהם ביצעו מעשים אלה.¹⁸² אחריות פיקודית זו חלה בראש וראשונה במקרים הבאים:

לשעבר וברואנדה) והן אלה המעורבים (למשל בסיירה-לאונה ובקמבודיה). לשון ההוראות בחוקות אלה היא כי המפקד ימצא אחראי פלילית אם "ידע או הייתה לו סיבה לדעת" על הפשעים שביצעו פקודיו.¹⁸⁶ הוראות אלה, בתורן, מקבילות להוראות דומות בחקיקה הצבאית במדינות רבות.¹⁸⁷

בתי-המשפט הבינ-לאומיים פרשו הוראות אלה לעומק והסבירו היבטים שונים שלהן. כך, למשל, הסביר בית הדין לעניין יוגוסלביה לשעבר שכאשר הפקודים ביצעו פשע, ומפקדם לא הורה על ביצועו אבל נמנע מלפעול למניעתו, להפסקתו או לענוש ביגנו, אין לראות את המפקד כנר שא "באותה אחריות כמו פקודו שביצע את הפשעים, אלא שמתוקף העובדה שהנתונים לפיקודו ביצעו פשעים, על המפקד לשאת באחריות לכך שנמנע מלפעול".¹⁸⁸ בעניין אחר הסביר בית דין זה (בערכאת הערעורים) את הדישה כי הייתה למפקד "סיבה לדעת" על פשעי פקודיו חלה כאשר "היה ברשותו [של המפקד] מידע אשר היה מביא לתשומת ליבו כי פיקודו ביצעו פשעים".¹⁸⁹

5. מן הכלל אל הפרט: אחריותם הפלילית של מפקדי צה"ל וכוחות עוצרים אחרים להתעללות של פקודיהם בעצורים פלסטינים

להלן נתמקד בשאלה העקרונית בדבר אחריותם של מפקדי צה"ל וכוחות עוצרים אחרים למעשי פקודיהם המתעללים בעצורים פלסטינים. מובן שאין זה תפקידו של הוועד לקבוע את קיומה של אחריות פלילית במקרים ספציפיים. לאור הדיון לעיל, השאלה שהמשפט הבינ-לאומי המחייב את ישראל מעמיד היא אם המפקדים יודעים - או אם בני-סיבות הקיימות עליהם לדעת - כי חייליהם מתעללים בפלסטינים עצורים, או שקיימת סכנה כי יתעללו בהם, ואינם נוקטים את כל הצעדים הסבירים במסגרת סמכותם למנוע את ההתעללויות או להעביר את הנושא לטיפול הרשויות המתאימות לצורך חקירה ותביעה.

יקשה מאוד על מפקד בצה"ל או בכוחות הביטחון האחרים לטעון בישראל של תחילת 2008 כי לא שמע על מקרים שבהם התעללו אנשי כוחות הביטחון בשטחים בפלסטינים עצורים. גם אם נניח הנחה קלושה שלפיה לא גונב לאזניו וזו שמץ מידע מתוך ידיעתו את הנעשה בשטח עצמו, דו-חות של ארגוני זכויות אדם על מקרים כאלה פורסמו עוד בשנות ה-90.¹⁹² ומאז תחילת אינתיפאדת אל-אקצא פרסמו דוחות ומקרים רבים בנושא, הן בכלי התקשורת והן על ידי הוועד וארגונים אחרים לזכויות אדם.¹⁹³ על בסיס ידיעה כללית של הסכנה, על כל מפקד של כוח עוצר בשטח מוטלות החובות הבאות:

- לאסור בפורש על החיילים לנקוט אלימות או הש-

לשעבר וברואנדה) והן אלה המעורבים (למשל בסיירה-לאונה ובקמבודיה). לשון ההוראות בחוקות אלה היא כי המפקד ימצא אחראי פלילית אם "ידע או הייתה לו סיבה לדעת" על הפשעים שביצעו פקודיו.¹⁸⁶ הוראות אלה, בתורן, מקבילות להוראות דומות בחקיקה הצבאית במדינות רבות.¹⁸⁷

בתי-המשפט הבינ-לאומיים פרשו הוראות אלה לעומק והסבירו היבטים שונים שלהן. כך, למשל, הסביר בית הדין לעניין יוגוסלביה לשעבר שכאשר הפקודים ביצעו פשע, ומפקדם לא הורה על ביצועו אבל נמנע מלפעול למניעתו, להפסקתו או לענוש ביגנו, אין לראות את המפקד כנר שא "באותה אחריות כמו פקודו שביצע את הפשעים, אלא שמתוקף העובדה שהנתונים לפיקודו ביצעו פשעים, על המפקד לשאת באחריות לכך שנמנע מלפעול".¹⁸⁸ בעניין אחר הסביר בית דין זה (בערכאת הערעורים) את הדישה כי הייתה למפקד "סיבה לדעת" על פשעי פקודיו חלה כאשר "היה ברשותו [של המפקד] מידע אשר היה מביא לתשומת ליבו כי פיקודו ביצעו פשעים".¹⁸⁹

חוקת רומא של בית המשפט הפלילי הבינ-לאומי, שאומצה ב-1998 ונכנסה לתוקף ב-2001, מפרטת עקרונות אלה ביתר הרחבה בהשוואה לחוקתיהם של בתי הדין הבינ-לאומיים שקדמו לה ובהשוואה לרוח העקרונות שפירטה פרוץ מריטנו. החוקה קובעת כי אחריות פלילית תחול על מפקדים שהיו ב"שליטה ופיקוד אפקטיביים" על פקודיהם בעת שאלה ביצעו פשעים, כאשר -

"המפקד או האחראי ידע או, בשל נסיבות ששררו באותו זמן, היה עליו לדעת כי הכוחות [שתחת פיקודו] ביצעו או עמדו לבצע... פשעים [כמוגדר בחוקה] ולא נקטו בכל הצעדים הסבירים במסגרת סמכותם למנוע את ביצועם או להעביר את הנושא לטיפול הרשויות המתאימות לצורך חקירה ונקיטת הליכים".¹⁹⁰

הוראות דומות מפורטות בנוגע לאחראים שאינם אנשי כוח הביטחון.¹⁹¹

בית המשפט הפלילי הבינ-לאומי טרם הוציא פסקי דין בני-דון; הוא עושה עתה את צעדיו הראשונים לקראת העמדתם לדין של חשודים בפשעי מלחמה ובפשעים נגד האנושות באוגנדה, ברפובליקה הדמוקרטית של קונגו, ברפובליקה המרכז אפריקנית ובסודאן (דארפור). לא כל השאלות התאורטיות בדבר אחריות פיקודית במשפט הפלילי הבינ-לאומי באו על פתרונן, וברור שכל מקרה ספציפי העומד בפניו בתי המשפט הפליליים מעלה שאלות חדשות - עובד-דתיות, ולעתים עקרוניות. עם זאת, החוקות והפסיקה הבינ-לאומיים יצרו תמונה אחידה וברורה דיה באשר לתוקף של

- פלה כלשהן כלפי פלסטינים שנעצרו ואינם מתנגדים או שחדלו להתנגד למעצרים, ולהבהיר כי יגיב בחומרה על מעשים כאלה;
- לפקח על התנהגות החיילים בשעת מעצרים ולאחר-ריהם;
- לגדוע באבו כל ניסיון או מעשה התעללות בעצירים;
- לוודא שכל מי שהתעלל בעצירים יועמד לדין במשפט הוגן.

- על מפקדים בכירים יותר מוטלות החובות הבאות:
 - לדאוג לכך שהוראות המשפט הבין-לאומי יקוימו במלואן, הלכה למעשה;
 - להוציא לכוחות העוסקים במעצרים פקודות חד-משמעיות האוסרות נקיטת אלימות או השפלה כלשהן כלפי פלסטינים שנעצרו ואינם מתנגדים או שחדלו להתנגד למעצרים;
 - לוודא כי פקודות אלה יונחלו היטב הן למפקדים והן לחיילים מן השורה, ויהוו חלק מאימוני הכוחות ומתד-רוכיהם לקראת פעולות מעצר;
 - לדרוש דיווח תכוף מהמפקדים בשטח על ביצוע הפקודות;
 - לקיים מעקב שוטף על ביצוע הפקודות, כולל באמצעי פיקוח עצמאיים, ביקורי פתע וכיו"ב.
- מדוח זה עולה כי מפקדים בכל הדרגות, בצה"ל ובכוחות העוצרים האחרים בשטחים, נכשלים במילוי חובותיהם אלה. מסקנתנו היא כי יש יסוד סביר להניח כי על פי הוראות המשפט הפלילי הבין-לאומי המחייב את ישראל, חלק מאותם מפקדים נושאים באחריות פלילית להתעללות בפלסטינים לאחר מעצרים.

- .172**
Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment. Adopted by General Assembly resolution 43/173 of 9 December 1988.
- .173**
Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its resolution 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and (LXII) of 13 May 1977.
- .174**
Basic Principles for the Treatment of Prisoners, adopted and proclaimed by General Assembly resolution 45/111 of 14 December 1990.
- .175**
United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, adopted by General Assembly resolution 45/113 of 14 December 1990.
- .176**
ראו, למשנל, Manfred Nowak, "What Practices Constitute Torture?: US and UN Standards," 28 (4) Human Rights Quarterly 809 (2006), at 837.
- .177**
ראו לנעיל, הערה 168.
- .178**
ראו לנעיל, הערה 167.
- .179**
למשנל: התקנות הנספחות לאמנת האג מ-1907 (תקנה 4 לגבי שבויי מלחמה, תקנה 44 לגבי אזרחים); סעיף 3(1) המשותף לארבע אמנות זינווה מ-1949, לגבי סכסוך שאינו בין-לאומי; אמנת זינווה השלישית, סעיפים 17-13 ואחרים, לגבי שבויי מלחמה; אמנת זינווה הרביעית, סעיפים 27, 31 ו-32 לגבי אזרחים הנמצאים בידי כובש או בעל סכסוך.
- .180**
ראו, למשנל, סעיף 4 לאמנה בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות.
- .181**
ראו, למשנל, Ireland v. the United Kingdom, judgment of 18 January 1978, Series A no. 25; Tomasi v. France, judgment of 27 August 1992, Series A no. 241-A; Ribitsch v. Austria, judgment of 4 December 1995, Series A no. 336; Chahal v. the United Kingdom, judgment of 15 November 1996, Reports 1996-V; Aksoy v. Turkey, judgment of 18 December 1996, Reports 1996-VI; Aydin v. Turkey, judgment of 25 September 1997, Reports 1997-VI; Selmouni v. France, judgment of 28 July 1999, Reports 1999-V; Öcalan v. Turkey (Application no 46221/99), Judgment of 13 March 2003, para .194.
- .164**
המשפט הבינלאומי בעניין זכויות האדם נאשר בתוקפו גם בעתות מלחמה, לעתים בשינויים מסוימים (אך לא ככל הנוגע לעניינינו, כלומר: לאיסור על עינויים והתעללויות בעצורים). ראו, למשנל, Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, ICJ Reports 1996 (I), opinion of 8 July 1996, para. 25; Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), ICJ Reports 2005 at 201, Judgment of 19 December 2005, para. 216.
- .165**
ראו, למשנל, בני"צ 610/78, 606 סלימאן תופיק אויב 11 ר"א נ"י שר הביטחון ו-2 אח', פ"ד לנג(2); בני"צ 390/79 עזת מוחמד מוסטפה דויקאט ואח' נ' ממשלת ישראל, פ"ד לד(1) 1; ע"א 7029/94 Her Majesty The Queen in Right of Canada נ' אדלסון ואח', פ"ד נא(1) 625, 639-641 והאמנתאות שם.
- .166**
ראו. Universal Declaration of Human Rights, UNGA res. 217 A(III), adopted 10 December 1948 כל המסמכים הבינלאומיים המובאים כאן נמצא באתר האינטרנט של נציבת זכויות האדם של האו"ם <http://www.ohchr.org>. ראו Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Human Rights: A Compilation of International Instruments, Vol. 1 (First Part) (New York: UN, 2002).
- .167**
ראו International Covenant on Civil and Political Rights, UNGA res. 2200 A (XXI) adopted 16 December 1966, entered into force 23 March 1976. האמנה אושרה בידי ישראל ב-1991. ראו כתבי אמנה 1040, כרך 31, עמ' 269.
- .168**
ראו Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman and Degrading Treatment or Punishment, UNGA res. 39/46, adopted 10 December 1984, entered into force 26 June 1987. האמנה אושרה בידי ישראל ב-1991. ראו כתבי אמנה 1039, כרך 31, עמ' 249.
- .169**
ראו Convention on the Rights of the Child, UNGA res. 44/25 adopted 20 November 1989, entered into force 2 September 1990. האמנה אושרה בידי ישראל ב-1991. ראו כתבי אמנה 1038, כרך 31, עמ' 221.
- .170**
ראו Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War 1949. לנוסח של אמנות המשפט ההומניטארי הבינלאומי ראו, למשל, באתר הצלב האדום הבינלאומי <http://www.ohchr.org>. האמנה אושרה בידי ישראל ב-1951. ראו כתבי אמנה, כרך 1, עמ' 559.
- .171**
סעיף זה חד במקורו רק על סכסוכים חמושים שאינם בין-לאומיים, אך הוראתיו מוכרות כעת הן כמשקפות את המשפט הבינלאומי המנהיג והן כחלות על כל סוגי הסכסוכים החמושים.

- .188**
Prosecutor v. Sefer Halilović, ICTY Case no. IT-01-48-T, ראו Trial Chamber, Judgment of 16 November 2005, para. 54.
- .189**
Prosecutor v. Zejnir Delalic and others, Case No. IT-96-21-A, ICTY Appeals Chamber Judgment of 20 February 2001, para. 241.
- .190**
Rome Statue of the International Criminal Court, adopted ראו on 17 July 1998 (A/CONF.183/9), entered into force 1 July 2002, Arts. 28(a)(i) and 28(a)(ii), respectively. For text see the Court's website, <http://www.icc-cpi.int>.
- .191**
ראו שם, סעיף (b) 28.
- .192**
ראו, למשל, דוחות בצלם: מכת מדינה: הכאות, התעללויות והשפלות של פלסטינים בידי אנשי משטרה ומניב בחודשים יוני-יולי 1996; ברוטאליות לשמה - ממשיכים להכות: הכאות והתעללויות של פלסטינים בידי אנשי מניב ושוטרים בחודשים מאי-אוגוסט 1997.
- .193**
ראו, למשל, הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל, חזרה לשנת העינויים: עינויים והתעללות בעצירים פלסטינים במהלך המעצר והחקירה, ספטמבר 2001 - אפריל 2003; פצצות מתקתקות: עדויות של קורבנות עינויים בישראל, 2007. ר' גם למשל בצלם, מוות במעצר: מותו של מוראד עוואיסה, בן 17, ברמאלה, ב-1.2.02; בצלם והמוקד להגנת הפרט, בתכלית האיסור: עינוי עצירים פלסטינים והתעללות בהם על-ידי כוחות הביטחון של ישראל, מאי 2007.
- .182**
מעבר למפקדים ולדרג הצבאי בכלל, ייתכן שתחול אחריות פלילית גם על אזרחים בכירים האחראים על הצבא בכלל או על אזרחים שמבצעי מעשים פליליים היו נתונים למרותם. אך עניין זה לא יידון כאן.
- .183**
ראו 35 at IV Law Reports of Trials of War Criminals, (United Nations War Crimes Commission, 1947); Yamashita v. Styer, 327 US 1 (1946).
- .184**
יאמאשיטה טען כי יכולתו לשלוט על פקודיו ולתקשר עמם נותרה כליל בשל ההתקפות של בעלות הברית, ובכך נמנע ממנו לדעת על אודות הפשעים או למנוע אותם. הוועדה ובית המשפט העליון לא התייחסו ישירות לטענה זו.
- .185**
ראו Jenny S. Martinez, "Understanding Mens Rea in Command Responsibility: From Yamashita to Blasskic and Beyond," 5 Journal of International Criminal Justice 638 (2007), at 64.
- .186**
כך בחוקות של בתי המשפט הבין-לאומיים ביוגוסלביה וברואנדה. שני בתי משפט אלה הוקמו בהחלטה של מועצת הביטחון של האו"ם. ראו Statute of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Genocide and Other Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Rwanda and Rwandan Citizens Responsible for Genocide and Other such Violations Committed in the Territory of Neighbouring States, between 1 January 1994 and 31 December 1994, UN Doc. S/RES/955, adopted by Security Council on 8 November 1994, Art. 7(3); Statute of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991, U.N. Doc. S/25704 at 36, annex (1993) and S/25704/Add.1 (1993), adopted by Security Council on 25 May 1993, U.N. Doc. S/RES/827 (1993), Art. 3 גם בחוקות של בתי הדין המעורבים; ראו, למשל, סטטיסטיקס של בתי הדין המעורבים; ראו, למשל, Statute of the Special Court for Sierra Leone, established by an Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone pursuant to Security Council resolution 1315 (2000) of 14 August 2000 Art. 6(3). For text see e.g. the Court's website, <http://www.sc-sl.org>; Law on the Establishment of the Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia for the Crimes Committed during the Period of Democratic Kampuchea, as amended on 27 October 2004 (NS/RKM/1004/006), Art. 29. For text see e.g. the Court's website, <http://www.eccc.gov.kh>.
- .187**
לסקירה מקיפה של חקיקה זו ראו The International Committee of the Red Cross (Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck, eds.), Customary International Humanitarian Law (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), pp. 3745-3751.